

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavn

ØSTJYSK HJEMSTAVN

58. ÅRGANG

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

1993

UDGIVET MED TILSKUD FRA:

Alm Brand af 1792

Hørning Kommune

Nykredit

Ry Kommune

Skanderborg Kommune

Tipsmidlerne/Kulturministeriet

Unibank

Århus Kommune

Sats og tryk: Ry Bogtrykkeri A/S, 8680 Ry.

Omslagsbillede: Sct. Michael vejer sjælen.
Kalkmaleri i Århus Domkirke.

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag.

ISSN 0108-3570

FORORD

Hermed foreligger så dette års udgave af Østjysk Hjemstavns årbog. Det skulle gerne være sådan, at læserne vil tage godt imod - og synes om - årbogen.

Som sædvanlig er det tilstræbt at komme vidt omkring i vort område.

Mange forsker flittigt dag ud og dag ind i arkiverne. Vi har grund til at være dem taknemmelige, når vi får lod og andel i deres forskningsresultater. Uden disse interesserede menneskers virke var vi på gatis.

Netop i disse år er det glædeligt at kunne konstatere, at historien vinder frem. Folk vil vide noget om deres aner - om deres egn.

Fortiden lever - kommer os i møde - i bidragene.

Gårdsdagens tildragelser er jo nu allerede historie.

Der er heldigvis endnu mange kilder at øse af.

Inden jeg går over til omtale af de forskellige artikler, vil jeg lige bemærke, at vi igen kan præsentere »Litteratur om Østjylland«. Bibliotekar Lars Otto Kristensen har beredvilligt påtaget sig at holde læserne orienterede på dette felt.

I årbogens første artikel fortæller Ole Bernt Henriksen om »Hvidekirken i Århus - Sct. Clemens kirke - med andre ord Domkirken.

J.S. Thomsen leverer et morsomt bidrag om et tørveskifte.

REDAKTION

Ansvarshavende redaktør:
Overlærer *Jens Holmberg Kristensen*

N. P. Boye-Nielsen tager os med til et stort sølvbryllup i Søften anno 1941.

Lokalhistorie i fugleperspektiv med fokus på landsbyen Geding er Poul Verner Christiansens bidrag til årbogen.

Fra Lissi Scheel Thomsen har vi denne gang en beretning om Søren Handskemagers søn.

Merete Bergild og Jens Jensen, som vi også før har stiftet bekendtskab med, skildrer to århusianske billedhuggeres liv og arbejder.

Nølev-Assedrup skoles historie gennem 100 år tager Esther Tromborg sig af. Der fortælles i eventyrform.

Bent Østergaard har gransket grundigt angående et ægtepar og deres efterkommere på Rye Mølle.

Estrid Wilhelms har skrevet udførligt om slægten Charisius på Constantinsborg.

Til sidst tager J. A. Johansen (v. Thomas Johansen) os med til barndommens Silkeborg.

Jeg håber, at også denne årbog giver læserne gode oplevelser.

Jens Holmberg Kristensen

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING'S BESTYRELSE

Formand: *Fru Karen Margrethe Sørensen,*
Ormslevvej 432, 8260 Viby J.

Næstformand: *N.P. Boye-Nielsen,*
Sandbygaard, 8382 Hinnerup.

Kasserer: *A-H Schau,*
L. A. Ringsvej 68, 8270 Højbjerg.

Sekretær: *Lars Otto Kristensen,*
Marselis Boulevard 36,5, 8000 Århus C

Hans Jørgen Madsen, Mundelstrup

Erna Lorenzen, Århus

Jonna Abild Nielsen, Risskov

Ejnar Pedersen, Odder

Johanne Methling, Odder

Ove Kjær, Sabro

Jørn Kirkegaard, Stilling

Søren Chr. Sørensen, Ry

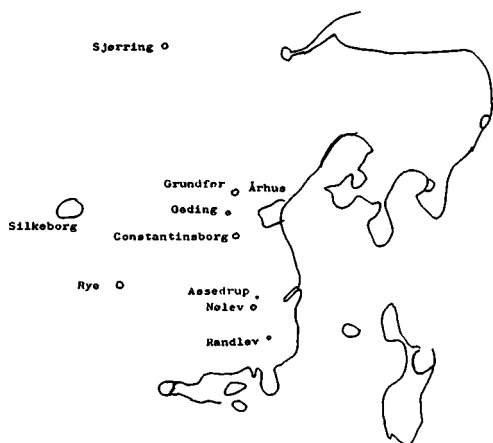
Hans Mathiesen, Helgenæs

Årbogsredaktør: *Jens Holmberg Kristensen,*
Marselis Boulevard 28, 10. lejl. 3.
8000 Århus C

Æresmedlemmer:

Museumsinsp., dr. phil. *Erna Lorenzen, Århus*
Godsejer *Erik Kjær, Ristrup Hovedgaard*
Overlærer *J. S. Thomsen, Viby J.*

Her skete det

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord.....	3	LOKALHISTORISKE ARKIVER:	
Oversigtskort, indholdsfortegnelse	5	Lokalhistorisk Arkiv for Borum og Lyngby sogne.....	113
Forfattere.....	7	af Peter Poulsen	
Hvidekirken i Århus	9	Hinnerup Egnarkiv.....	114
af Ole Bernt Henriksen		af Søren Svidt Christensen	
En lejekontrakt	18	Lisbjerg Skejby Terp lokalarkiv	114
af J. S. Thomsen		af P. Holm Jensen	
Et landsbysølvbryllup i Grundfør 1941	23	Molsbibliotekets egnshistoriske arkiv.....	115
af N. P. Boye-Nielsen		af Carl A. Laursen	
Lokalhistorie i fugleperspektiv	30	Nørhald Egns-Arkiv	116
af Poul Verner Christiansen		af Peter Østergård	
Søren Handskemagers søn.....	39	Purhus Lokalarkiv	117
af Lissi Scheel-Thomsen		af Jytte Nielsen	

Ulrik Mathiasen og Mathias Ulriksen Sartz
- en billedhuggerfamilie i Århus
i 16-1700-tallet..... 43
af Merete Bergild og Jens Jensen

Et Eventyr om Nølev-Assedrup skole,
som er 100 år. Hvad den gamle skole fortæller .. 59
af Esther Tromborg

Anne Poulsdatter, Peder Bloch
og deres efterkommere på Rye Mølle..... 67
af Bent Østergaard

Episoder omkring slægten Charisius
på Constantinsborg ..... 79 | af Estrid Wilhelms | |

Fra Silkeborg omkring århundredskiftet ..... 91 | af J. A. Johansen/Thomas Johansen | |

Litteratur om Østjylland ..... 107 | af Lars Otto Kristensen | |

Mindeord - Svend Erik Sørensen ..... 112 | af J. S. Thomsen | |

Purhus Lokalarkiv ..... 117 <i>af Jytte Nielsen</i>	Djurslands Museum - Dansk Fiskerimuseum .... 124 <i>af Bjarne Flou</i>
Rosenholm Egnarkiv ..... 118 <i>af Søren Sloth Carlsen</i>	Gammel Estrup - Jyllands Herregårdsmuseum .. 126 <i>af Vibeke Nielsen</i>
Solbjerg og Omegns lokalhistoriske arkiv ..... 119 <i>af Emmy Domino</i>	Odder Museum ..... 127 <i>af Inger Tolstrup</i>
Sønderhald Egnarkiv ..... 120 <i>af Vibeke Nielsen</i>	Silkeborg Museum ..... 128 <i>af Keld Dalsgaard Larsen</i>
Tilst-Kasted Lokalhistoriske Arkiv ..... 120 <i>af Aase Young</i>	Østjysk Hjemstavnsforening <i>af Karen Margrethe Sørensen</i>
MUSEER:	Personregister 133
Clausholm ..... 122 <i>af Henrik Berner</i>	Stedregister 135

FORFATTERE

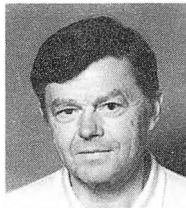
Ole Bernt Henriksen, f. 1934 i Hobro. Klassisk-sproglig student Aalborg Kate-dralskole. Uddannet ved Københavns Universitet og University of Wisconsin, her lektor 1956. Chefredaktør, adm. direktør Jyllands-Posten. har skrevet monografi om Harald Blaatand og om tiden fra Romerrigets undergang til 1492 »Europa i Lømmelalderen« (Gad, 1992).

Jens Sigurd Thomsen, født 1914, opvokset på Vejleegnen, landmand, 1943 lærer-eksamen fra Århus Seminarium og ansat ved Århus skolevæsen. Har arbejdet med lokalhistorie og slægtsforskning i det gamle Koldinghus Len, i egnen vest for Århus og den vestlige Limfjordsegn. I en årrække redaktør af »Østjysk Hjemstavn«.

N. P. Boye-Nielsen, født 1934 i Hinnerup på et landbrug. Bor på Sandbygaard der blev overtaget i 1962. Examineret assurandør 1965. Har skrevet adskillige artikler af lokalhistorisk interesse. Udgivet to bøger med kulturhistoriske vandre- og køreture på Hinnerupegnen.

Poul Verner Christiansen, født 1928 i Hjørring, rektor for Langkær Gymnasium i Tilst. Leder en studiegruppe under Tilst, Geding, Kasted Lokalhistoriske For-ening, som i 1992 udsendte bind I af »En østjysk landsbys rødder. Geding historie indtil 1850«.

Lissi F. Scheel-Thomsen, født i Randers, forfatter af noveller, artikler, tidsbille-der, hverdagsfortællinger, julefortællinger, er oplæser og har komponeret en del melodier. Dygtiggjort gennem højskoleophold og en række kurser på forskellige områder. Medlem af "Danmarkssamfundet" og "Dansk forfatterforening", fast bopæl i Randers.

Merete Bergild, mag.art. kunsthistorie, født 1946, har skrevet artikler om kirkein-ventar, malere og billedhuggere efter reformationen, bl.a. i Østjysk Hjemstavn 1987, 1989, 1990, i »Synligt og usynligt« Studier tilegnede Otto Norn, 1990 og i »Rosenholm«, 1991.

Jens Jensen, cand.phil. kunsthistorie, født 1946, har skrevet artikler om kirkeinventar, malere og billedhuggere efter reformationen, bl.a. i Østjysk Hjemstavn 1987, 1989, 1990, i »Synligt og usynligt« Studier tilegnede Otto Norn, 1990 og i »Rosenholm«, 1991.

Esther Tromborg, født 1925 i Give, Vejle amt, lærer og slægtsforsker. Fra 1961 i Saxild-Nølev sogne, hvor interessen blev vendt til lokalhistorie og sognearkiv.

Bent Østergaard, skolebibliotekar og forfatter, født 1935. Af forfatterskabet: Indvandrernes Danmarkshistorie, 1983 og »Gud og mennesket«, 1988. Desuden bøger og artikler om menneskerettighedsspørgsmål og historiske emner.

Estrid Wilhelms, f. Jensen, født i Vellev og opvokset i Toustrup byskole, været på ungdomsskole og højskole. Uddannet sygeplejerske 1946-49 på Århus Kommune hospital, ansat på Psykiatrisk Hospital 1952-82, derefter pensioneret. Har siden frekventeret voksenundervisningen på V.U.C. i Århus og samtidig arbejdet med slægtsforskning.

Thomas Johansen, født 1924, student 1943. Afgangseksamen fra Statens Biblioteksskole 1953. Ansat ved bibliotekerne i Slagelse, Søllerød og Tårnby. Fagleder ved Danmarks Biblioteksskole 1969-91. Litterær virksomhed: »Værk og dokument«, 3. reviderede udgave 1991. Diverse artikler i danske og udenlandske tidsskrifter.

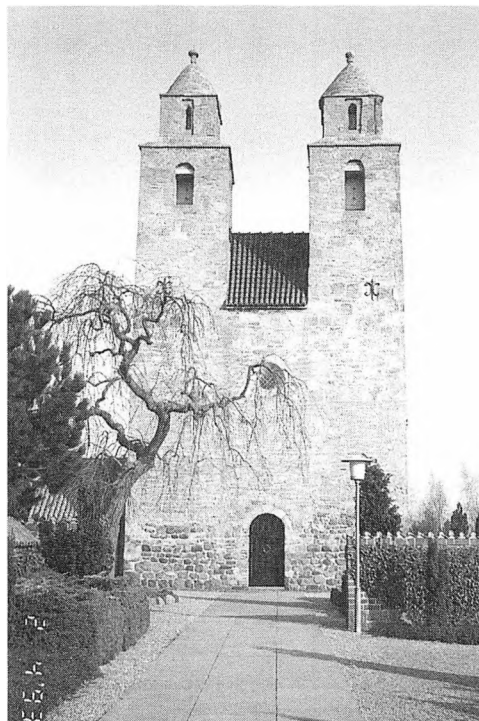
Hvidekirken i Århus

Af Ole Bernt Henriksen

Vi er tæt på otte hundred-året for påbegyndelse af det, som Grethe Foss har kaldt Nordens største stenbygning, Aarhus Domkirke. En slægtning af Danmarks mægtigste mand, biskop Absalon, (død 1201), Peder Vagnsen, blev 1191 biskop i Aarhus, og allerede da havde han planer om lige ved vandet, der dengang gik højere op, end det gør i dag, at bygge en ny, statelig kirke til Sct. Clemens ære. Det står fast, at opførelsen indledtes omkring 1200. Når jeg vil lade byggeriet begynde nogle år før 1200, er årsagen, at de mægtige Hvider, som også rejste den vidunderlige kirke i Tveje-Merløse, næsten altid red samme dag, som de sadlede. Ni år har Vagnsen ikke ventet, før han gik i gang. I hvert fald

Eftertiden vil aldrig kunne danne sig noget virkeligt indtryk af, hvordan Danmarks romanske kirker i sin tid så ud. Tveje-Merløse kirke i Holbæk ligner med sine to tårne imidlertid den tidligere Roskilde Domkirke, og på samme måde var der i Århus tanker om at bygge ikke eet, men to tårne. De blev aldrig til noget, men sådan kunne Aarhus Domkirke være kommet til at se ud, og vi havde i grunden kun fået eet problem: Om mindre tårne var i stand til at bære de tunge klokker. Det kneb i Tveje-Merløse. Det kan have været det afgørende argument for det ene tårn i Århus, der i sin grundkonstruktion er det nordiske kernetårn, som vi kender fra Kronborg, Helsingborg og naturligvis Kalø. (Tveje-Merløse set forfra).

skal Aarhus Domkirke ses i nøje sammenhæng med det vældige danske kirkebyggeri i 11-1200-årene, der var en af de lykkeligste og rigeste perioder i hele landets historie. Dette nævnes også i den hensigt at fremhæve, at den kirke, som vi ser i dag, ikke har fjerneste lighed med Vagnsens kirke. Det

har Tveje-Merløse kirke måske heller ikke, men på den anden side: Omtrent således så forgængerer for den nuværende Roskilde Domkirke ud.

Den oprindelige Aarhus Domkirkes midterskib var dækket af tre mægtige hvælvinger. Vi kan endnu se er rundstave, hvor hvælvingerne begyndte. Også sideskibene har været overhvælvede, men da kirken blev bygget, havde korsarmene trælofter ikke ulig det i Tveje-Merløse. Dette loft er en senere rekonstruktion, men jeg tror, at den giver et godt indtryk af, hvordan korsarmene i den oprindelige Aarhus Domkirke så ud. Den var som vore landsbykir-

Igen er billedet meget dårligt. Vi ser imidlertid det romanske loft i Tveje-Merløse kirke, og det er en rekonstruktion. Når man i mange provinsbyer gik bort fra trælofterne, er forklaringen, at de var meget brandbare, og man gjorde så som landmændene i Danmark, der hundreder af år senere udstyrede deres stalde med hvælvinger. At kirkernes hvælvinger blev meget højere og flottere, er en anden sag. Hvælvingerne var også fornuftigvis brandsikring i kirkerne. På den anden side er det morsomt at se 1800-tallets trælofter, for de siger lidt om, hvordan den gamle romanske kirke kan have set ud. Farverne får vi næppe tilbage. De rige kirker havde råd til at købe blå og gyldne farver. De fattigere måtte nøjes med hjemlig brunt eller rødt. (Tveje-Merløse-loftet og hvælvingen i en kostald).

ker en udpræget romansk kirke med små og rundbuede vinduer. Den nymurede teglstensvæg var frisk og rød, og loftet ganske overordentlig farverigt. Aarhus-bispen havde nemlig råd til at indkøbe de klare og strålende farver, der navnlig er blåt og guld. De svagt rødlige og brune farver var meget billigere.

Dersom vi vil danne os et indtryk af, hvordan biskop Vagnsens kirke så ud, skal vi være opmærksomme på, at den i princippet var delt i to. Den måske største, men mindst væsentlige, del var skibet, hvortil menigheden havde adgang. Med visse forbehold kan skibet sammenlignes med en teatersal, hvor lyset under forestillingen er dæmpet. Der er en vis uenighed om, hvoraf ordet skib kommer. Jeg kan ikke afgøre denne strid. Vi har det græske ord »naôð, der betyder tempel, og templets rolle i jødernes bevidsthed kan næppe overvurderes. Fra latin kommer ordet »navis« i betydningen skib eller Noahs ark, hvor alle arter overlevede Syndfloden. Da Aarhus Domkirke blev opført, var kendskabet til græsk begrænset, så vi må vist nærmest hælde til

den anskuelse, at skibet var sindbilledet på Noahs ark, men at det senere, da teologerne lærte græsk, i stigende grad også blev templet, hvor Kristus lærte og belærte. Skibet spillede i øvrigt dengang også rollen som det sted, hvorfra der var adgang til alle sidealtrene, hvor de forskellige helgener blev tilbedt. Man kan derfor udmærket, men med forsigtighed, sammenligne det med en hovedbanegård, hvorfra der udgik tog i alle retninger. Derimod var det næppe et egentligt gudstjenesterum.

Det vi i dag forstår ved gudstjeneste med prædiken og lignende opstår først senere. Domkirkens magtfulde prædikestol er et

efterreformatorisk renaissancearbejde. Størstedelen af kirkens udsmykning stammer fra perioden lige før og efter reformationen. Bernt Notkes altertavle er en af den danske katolicismes sidste kraftanstrengelser. Den døende plante blomstrer tit særlig pragtfuldt, lige før den går ud. Døbefonten står nu midt i kirken. Haderslev har en lignende. Før Reformationen stod den ved indgangen i Domkirkens vestende, og der var intet dåbsfad, idet børnene blev helt neddyppede i det oftest kolde vand. Der- som de døde af det, hvilket de formentlig tit gjorde, var de frelste, hvorimod udøbte børn ikke kunne komme i Himmeriget.

Vi har stillet en person foran Sct. Jørgens kamp med dragen for at vise, hvor stort billedet er. Næsten mandshøjt. Det, vi ser, er et af Danmarks sidste middelalderbilleder. De to tårne i baggrunden er lige værd at bemærke. Ridderen er let påklædt. De pansrede ridders tid er ved at være forbi. Jeg mener, at scenen skal illustrere den katolske kirkes kamp mod oprøret mod den. Dragen er i så fald reformatorerne, der endte med at vinde. (Forfatteren foran kalkmaleriet).

Man lagde dengang overordentlig vægt på dåben. I nødsfald kunne børn døbes i næsten enhver form for væske, men Kirken tog afstand fra, at de blev døbt i øl og urin. Verdenshjørnerne var vigtige i Aarhus Domkirkes ungdom. Mændene kom ind gennem sydindgangen, mens kvinderne kom ind gennem nordindgangen. Døbefonten stod omtrent der, hvor de kom ind. Vestenden var i begyndelsen den mindst fine del af kirken. Det kunne være tilfredsstillende at blive gravlagt her, fordi man så var inden for murene og ret sikker på frelse, men alt

drejede sig alligevel om østsiden, som vi nu vil se på, fordi i hvert fald dens idé er bevareret ualmindelig godt i Aarhus Domkirke.

Når man går til alters i kirken, passerer man først korbuen eller triumfbuen, der hedder sådan, fordi Kristus ved hver messe i triumf («den triumferende Kristus») gennem denne bue sammen med Bibelens og nadverens ord går ned til sin menighed. I Aarhus Domkirke er triumfbuen passende udsmykket med gitterværk og statuer. Den har været endog mere fremhævet i den før-reformatoriske kirke, men der er ikke sket

Tiderne er ikke gået spurløse hen over Århus Domkirke, men når man nede fra kirken ser op i koret, fornemmer man stadig dets højtidelige og glansfulde særstilling samt afstanden mellem det og menigheden. Der er yderligere et betydeligt rum bag alteret, hvor man kan se dets bemalede bagside. Foran den nuværende skranke stod før reformationen lægmandsalteret, og den prægtige døbefont var anbragt i rummets vestende, idet menneskene skulle være døbt, før de kunne nærme sig koret. Den fornemste begravelsesplads var bag dette. Her hviler da også den, der forlængede det, iensom majestæt, men se det selv. (Domkirkens korparti).

nogen katastrofal lemlæstelse. Midt i triumfbuen hang et krucifiks, og der har været et alter, der blev kaldt lægmandsalteret. Sådanne altre er ikke bevarede noget sted i Danmark, men der er ved udgravninger fundet spor af dem.

Krucifikset og lægmandsalteret (også kaldet helligkors-alteret) skjulte i nogen grad højalteret i koret, der var kirkens allerhelligste del. I Aarhus Domkirke er højalteret stadig skjult for størstedelen af menigheden nede i skibet. Det er med til at gøre kirken autentisk, selv om det næppe har været tilsigtet af senere generationer, som blev ved med at ændre og gribe ind i kirkens udseende uden påfaldende begreb om de enkelte elementers oprindelige funktioner.

Koret havde tre sådanne funktioner. For det første var det her, præsterne opholdt sig. De skulle dengang ikke først og fremmest betjene menigheden, men Gud, og uden præsterne var der ingen kirke. Via biskop og pave havde de deres embeder fra Kristus, hvis stedfortrædere de delvis var. Alene det forklarer korets særlige udsmykning og i Aarhus enorme udstrækning. Ordet »kor« kommer af sangen, der strømmede ud fra det. For det andet kom Kristus personlig til stede under messen, og ham kunne man ikke vise tilstrækkelig ære og respekt. Endelig, for det tredje, fik menigheden lejlighedsvis adgang til koret. Det, der gjorde størst indtryk på menigheden, var korets uendelige pragt, den sjældne vandring op til det, og de mange billeder, som der synes at blive flere og flere af indtil Reformationen. En meget stor del af billedudsmykningen i Aarhus Domkirke stammer fra årene lige før Reformationen.

Et enkelt stærkt surrealistisk billede i den sydlige del af kirken kan med nogenlunde sikkerhed dateres til ca. 1520, men kirken er i det hele særdeles rig på kalkmalerier og således ikke nær så stilren som vor i andre henseender fornemste gotiske kirke i Odense.

Vi skal ikke her fordybe os i Aarhus Domkirkes senere historie, der er broget og ugennemskuelig. Derimod er det berettiget og muligt at studere det, der er tilbage af rester fra kirkens ungdom, og man må i den forbindelse lægge særlig vægt på mærker af slid på før-reformatoriske trappepartier. Den oprindelige domkirkes hovedkor afsluttedes antagelig med en (h)apsis (gr. runding), der strakte sig til det nærværende knæfalds plads. Vi har endnu fire kapeller fra tiden. Det, der ligger mod syd til højre for højalteret, giver et vist indtryk af, hvordan kirken så ud, da den 100 år efter byggeriets påbegyndelse foreløbig var færdig, men man skal være forsigtig. Rummet er i dag billedløst, uden lys og uden farver. Sådant så det næppe ud i 1200-tallet.

Omkring 1330 brændte en del af kirken. Man véd ikke nøjagtig, hvilke dele der brændte, men jeg antager, at det var trælofterne i korsarmene, og at man for at forebygge senere ildebrande nu forsynede dem med hvælvinger, der ikke er brandfarlige. Samme motiv kan andre have haft, da hvælvingerne blev moderne. I vore bedste-forældres tid forsvandt trælofterne i de fleste stalde for at blive erstattet af metalforstærkede betonhvælvinger, der dels ikke kunne brænde, og som dels – i tilfælde af brand – ikke styrtede ned. Der var således en fornuftig grund til, at de fleste romanske kirkers trælofter beklageligvis forsvandt.

Billedet er elendigt, fordi der ikke er noget at fotografere, og fordi rummet er mørkt. Det væsentlige er imidlertid med, og derfor gengives fotografiet alligevel. Læg nemlig mærke til det slidte nederste trappetrin, som man heldigvis ikke har restaureret, som om det næsten er slidt ned af generationers fødder. Vi har ikke ret mange af den slags rum i Norden. Det er blevet brugt og vidner mere end noget andet om en uendelig aktivitet gennem mange århundreder. Forfatteren tror, at der har været et lægmandsalter umiddelbart over de slidte trin, mens området øst for de mindre slidte trin har været forbeholdt præsterne. (Domkirkens romanske kapel).

Derefter ændrede kirken i 1400-tallet helt udseende. Margrethe I (1353-1412) skænkede kirken den enorme sum af 100 mark. Det var nogle procent af kronens indtægter og formentlig dronningens tak for Aarhusbispens støtte til hendes rigspolitik. Pengene blev brugt til opførelsen af det nordlige vestkapel og til efterhånden nødvendigt vedligeholdelsesarbejde, herunder en gennemgribende modernisering. Vi er i sengotikken. Kirkerne skulle være lysere og højere. Domkirken i Odense er i så henseende idealet, som kun domkirken i Haderslev når i øjenhøjde med.

Der havde i Aarhus været tanker om to tårne mod vest. Når Hviderne byggede kirker, yndede de som i Fjenneslev, førnævnte Tveje-Merløse og i sin tid oprindelig Roskilde to, iøvrigt ikke slavisk ens, vesttårne, men efter 1392 blev tanken opgivet, og det store kirketårn rejstes. Det har siden behersket kirkens vestfacade. Efter min mening er spiret ovenpå det en misforståelse. Spir har den ulempe, at den bærende trækonstruktion rådner på grund af enten for lille eller for kraftig ventilation. Det har også vist sig vanskeligt at udtænke en passende konstruktion, hvilket vil sige en konstruk-

tion, der ikke virker som en hat og så at sige undertrykker tårnet. Ingen kan vel forestille sig tårnet på Ribe Domkirke med spir. Jeg synes, man skal rive Aarhus-spiret, der er fra 1930'erne, ned og lade det prægtige tårn tale for sig selv. En lignende operation kunne redde domkirken i Slesvig, hvis tårn er Nordeuropas hæsligste. Desværre er det måske så godt bygget, at det ikke af egen drift synker sammen i løbet af det 21. århundrede. Tårnet i Aarhus er bygget af Jens Iversen Lange (1449-82), for ved siden af Sct. Clemens anker kan man se Langernes våben med de tre røde roser på det. Ved samme lejlighed forhøjedes midt-, side- og tværskibene; midterskibet med stjernehvælv; og under Niels Clausen (1491-1520) forlængedes koret mod øst, hvor det kom til at virke endnu længere ved, at sideskibene førtes udenom. De har næsten samme højde som midterskibet, og gotikken slog for alvor igennem med de 13 høje vinduer, gennem hvilke lyset strømmer ind og gør koret så livfuldt. Også set udefra fremtræder det spændstigt og meget markant. Da det blev bygget, lå det ligesom hele domkirken højere og friere. Synd at domkirken senere er blevet omklamret af ikke altid særlig godt nyt byggeri. Når tid og råd kommer, bør den fritlægges. Foreløbig må man anbefale besøgende at nærme sig den fra teatret og bruge den nuværende sydindgang. Så har man også udsigt til soluret, der i gamle dage brugtes til at fastslå, hvad klokken egentlig var.

Jens Iversen og Niels Clausen sørgede for kirkens udsmykning. Perlen er Iversens (eller selvfølgelig Notkes) altertavle, der i dag ser ud, som den så ud, da den blev sat op. Nogle mener, at portræthovederne i

den er udført med udgangspunkt i levende modeller. Vi må mene, at alt andet er umuligt, og at vi i hvert enkelt tilfælde ser reformatoriske mennesker mesterligt gengivet, især biskop Jens Iversen, der oven i købet er karakteriseret. Nationalmuseets fotograf, Lennart Larsen, fangede ham i 1970 med et mesterligt fotografi, og ved samme lejlighed fotograferede han den lidende Kristus. Ingen steder i verden finder man større billedkunst, men en fotografers mellemkomst var nødvendig. Den førnævnte døbefont er også en gave fra Iversen. Den er en af vore allerstørste døbefonte, og den fremstiller bl.a. Jesu dåb. Fra kort før reformationen stammer også kalkmalerierne. Deres rolle kan være lidt svær at forstå. Vi skal imidlertid se dem som alterbilleder i forbindelse med de mange sidealtre, som altid findes i katolske kirker, men de er også debatindlæg mod reformationen. Det gælder Alle-Sjæles-Billedet, der understreger Kirkens evne til at hjælpe os gennem skærsilden. Fremstillingen er kulturhistorisk værdifuld, fordi folk er i det tøj, de bar omkring år 1500. Da billedet unægtelig er malet i Aarhus, er det aarhusianere, vi ser. Ingen andre domkirker har så mange kalkmalerier som Aarhus Domkirke. Denne kendsgerning er mere interessant end kirkens størrelse, og det er tankevækkende, at så mange kalkmalerier er bevarede. Herom har jeg den enkle teori, at lutheranerne efter 1536 ikke forgreb sig på adelsvåben eller adelige billeder. Ved nogle af kalkmalerierne i Aarhus Domkirke er der desuden det særlige, at de er morsomme. Det gælder f.eks. den såkaldte »dekorationsmaler«, der satserede over Jens Iversen Langes våben i det sydlige hvælv.

vingsfag. Et af kirkens klenodier er Lybæk-mesteren Krohns 3½ meter høje lysestage, som stammer fra begyndelsen af 1500-tallet. Altergængerne falder i dag over dens ben. Den er forbilledet for alle senere syvarmede lysestager i Danmark. Også for den, der århundrederefter konstrueredes til Grundtvig.

Aarhus Domkirke fortjener allerede opmærksomhed, fordi den er Nordens største kirkebygning. Den er ikke enestående gammel, idet den ikke har nogen oprindelig frådstenskrypt, men den er stort tænkt, og

da den er viet til Sct. Clemens, viser den, at Aarhus på bygningstidspunktet var en livlig havneby. Ikke alene Aarhus, men omegnen har haft velstand til at opføre og understyre denne efter nordiske forhold meget imponerende katedral. Den er blandt katedralerne ene om at ligge ved havet, og de førkatolske dele af den er så velbevarede, at den i nogen grad er repræsentativ for den tid, hvori den opførtes. Den er ikke i særlig god stand, men den har på den anden side ikke lidt ubodelig skade. Fundamenterne kan ret let sættes i stand, og spiret er ikke

En person er anbragt foran teatret. Det, han ser på, er Århus gamle vold, på hvis top Provinsbankens og Aarhus Stiftstidendes huse blev bygget. Til højre lå den gamle bispegård. Torvet er noget rædsomt rod. Det ville være rigtigt at lægge en lav park på stedet, - buskbom med rosentræer f.eks. Hvis der bygges parkeringspladser under torvet, risikerer man, at domkirken skrider ud mod syd. (Forfatteren foran Unibanks bygning).

nødvendigt. Korpartiet er måske det bedste i nogen dansk kirke, og Domkirkens kalkmalerier er enestående. Det samme må man sige om en del af inventaret. Aarhus Kunstmuseum burde arrangere en særudstilling af Lennart Larsens fotografier af personerne på Notkes højalter. Skellet mel-

lem skib og alter er særdeles tydeligt. Jeg har set nogle af de sydeuropæiske katedraler. Dersom vi husker, at Aarhus domkirke er en romansk kirke, mens de andre i Sydeuropa fra første færd var gotiske, tåler Aarhus Domkirke sammenligning med dem. Der er ingen steder noget lignende.

En lejekontrakt

Af J.S. Thomsen

1811 blev ungkarl Erik Rasmussen gift med enken Else Marie Poulsdatter i gården »Sophieslyst« (nu »Bredkjær«) i Randlev. 1812 fik de en datter, Maren Eriksdatter, og få år senere en søn, Niels Eriksen. Der synes at have været gode kår og jævn fremgang i gården. Erik Rasmussen må have været en dygtig og respekteret mand. I en årrække var han sognefoged.

1835 døde Else Marie Poulsdatter, sognefoged Erik Rasmussens hustru i Randlev – 61 år gammel. Erik Rasmussen sad i uskiftet bo, så der foretoges kun en summarisk vurdering, hvoraf fremgår, at gården alene sattes til 3000 rigsdaler, en stor god besætning til ca. 400 rdl., redskaber, løvsøre, indbo m.v. ca. 280 rdl., samlet værdi omkring 3680 rdl. Herfra går til en steddatter

»Angaard«, udflyttet fra Neder Randlev.

fra afdødes første ægteskab 100 rdl., gæld ca. 400 rdl. Rest omkring 3180 rdl. Alle tre børn er ugifte, og deres arv indestår i gården. Skulle der nu have været skiftet med dem, ville enkemanden beholde halvdelen ca. 1590 rdl., sønnens arv er broderlod på ca. 795 rdl. og hver af pigerne en søsterlod på ca. 397 rdl. Da de er ugifte, og Erik Rasmussen ikke selv indgår nyt ægteskab, så sker der foreløbig ingen forandring.

Men 1838 vies enkemand i Angaard Thøger Christensen, 32 år, og pigen Maren Eriksdatter, født i Randlev, 26 år.

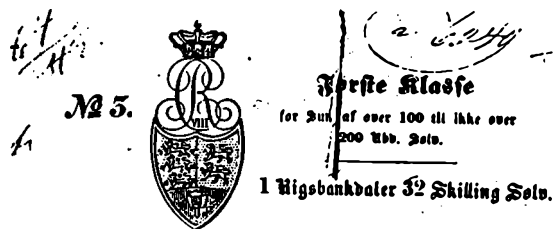
Nu må sognefogeden rykke ud med mødrene arv + medgift til sin eneste datter, og det kunne efter de gode forhold i hjemmet godt blive til ikke så lidt. Når man så husker, at steddatteren i tilfælde af ægte-

skab også skulle have mødrene arv + de 100 rdl. i fædrene arv + medgift, og gårdens økonomi jo ikke så gerne måtte anstreges mere, end at sønnen kunne overtage den på rimelige vilkår, så kunne der nok være anledning til overvejelse.

Noget har Maren helt sikkert fået med sig både af medgift og nok også kontant, men ikke hele beløbet. Svigersønnen har åbenbart været så vel etableret, at han havde tid og råd til at vente.

Fire år efter kom der så en genial løsning, hvor svigersønnen gav afkald på et restbeløb på 180 rdl., og vi vil så se på, hvad han fik i stedet.

I Hads-Ning herreders skøde & pante-protokol ses følgende lejekontrakt:

Bentzen. 1842. Fælleskiold

*Hermed er Erik Rasmussen af Soppieskjist
 og Maren Eriksdatter af Randlev sammen
 for 1000 Rbd. Sols. et Tilsideskudt Aar fra 1842
 skilt Aar og uger til mind. tre og firs Aar
 med Thøger Christensen af Randlev alle
 sine Aar til det 18. Aars i bunden
 af bunden med sin hustru følgende
 af bunden med sin hustru følgende
 følgende. 1842. N. 5.*

»Underskrevne Erik Rasmussen af Sophieslyst på Randlev Mark overdrager hermed i Leje paa 1000 skriver Et Tusinde Aar fra 1.ste Mai dette Aar at regne til min Svigersøn Gaardmand Thøger Christensen af Randlev eller hvem hans Ret til det Udlejede i berørte Tidsrum maatte blive cederet (overdraget) følgende af berørte min Gaards Tilliggende underliggende Ejendomme:

1. Det østre Stykke Tørveskifte af Gaardens Tørveskifter i Randlev Mose.

2. Det vestre Stykke af den Gaarden Sønden for Vejen imellem Randlev og Weelshuset underhørende Skovlod at regne fra vestre Ende hen øster efter til en Skjælpæl ved Vejen i nordre Ende og en Ditto ved Mosesiden og i lige Linie imellem disse Skjælpæl igennem Skoven, hvilken Linie desuden er betegnet ved Slumpgrøfter paa et Par Steder i Linien. Længden fra Skjælpæl til Skjælpæl uden om det udlejede Stykke Skovjord er 120 Favne. Hvilke to Stykker Jord med derpaa værende Buskasier eller Skov Thøger Christensen eller hvem hans Ret i Lejetiden bliver cederet (overdraget) maa afbenytte i Lejetiden paa hvad Maade Lejeren finder for godt imod hver 1.ste Mai til min eller efterkommende Ejere af Gaarden at erlægge i aarlig Afgift 1 dl. Sølv skriver En Rigsbankdaler Sølv. Gaardens Hartkorn, hvor under det udlejede henhører, er 4 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. 2 Album Jordskyld, og Ejendommen tilhører mig efter Skjøde tinglæst 18. Februar 1811. Lejeren er fritaget for Udredelse af alle mulige Afgifter eller Præstationer til det Offentlige eller Kommunen af det Udlejede. – Med Hensyn til, at Lejeren engang for Alle har erlagt eller liquideret (givet afkald på)

180 rdl. ved at erholde dette Lejebrev, er stemplet Papir som anført forbrugt til nærværende Document.

Under mit Navn i Vidners Overværelse.

Sophienlyst paa Randlev Mark den 1.ste Marts 1842.

Erik Rasmussen

Til Witterlighed

Andersen

Søren Mortensen

Læst i Hads og Ning Herreders Ret den 9.de September 1843 og i Pantebogen indført Fol. 262. Noteret i Registeret Folio 206. At dette Document alene var underskrevet af Udlejeren, og at denne Gaard er behæftet med 500 Rbd. Sedler bemærkes hermed.

(underskrift ulæselig).«

Ring 1: Angaard.

Ring 2: Bredkær/Sophieslyst

Ring 3: Skovlod ved Randlev Mose.

Se ringene i kortudsnit ovenfor.

»Sophieslyst«/»Bredkjær« på Randlev Mark.

I et tillæg i protokollen 1846 anføres, at der fra Erik Rasmussens gård – så længe han lever – årlig skal leveres Thøger Christensen to læs hø, samtidig med, at han får græsningsret i et moseskifte. Det er, som om Erik Rasmussen ikke rigtig kan glemme, at datteren ikke fik de sidste 180 rigsdaler i arv.

1850 fik Thøger Christensen af Niels Frandsen i Rude skøde på et andet tørveskifte i Randlev mose – ansat til 100 rdl. I skødet anfører Niels Frandsen vedrørende betalingen: «... Thøger Christensen fyldestgjort mig *på anden måde*...» Den bemærkning (her kursiveret) kan så sammenholdes med, at det i transportskøde 1869 fra Thøger Christensen til sønnen Christen Christensen nævnes: »at leje af tørveskifte, nævnt i (lejekontrakt) 1842, er overdraget

Niels Frandsen i Rude iflg. document af 12.6. 1854.«

Det ser altså ud til, at handelen mellem Thøger Christensen i Angaard og Niels Frandsen i Rude i 1854 skal forstås på den måde, at Thøger Christensen får et tørveskifte til ejendom, og at betalingen *på anden måde* består i, at Niels Frandsen til gengæld får overdraget leje af og brugsret til et tilsvarende tørveskifte uden skatter m.v. alene med en årlig afgift på $\frac{1}{2}$ rdl. eller 3 mark – gældende for resten af de 1000 år!

Ved overgang til kroner i 1875 sættes 1 rdl. = 2 kroner. Altså betaler Niels Frandsen i Rude fra 1875 – alene for tørveskiftet – årlig leje 1 kr., og Thøger Christensen fra 1875 – alene for skovskiftet – årlig leje med 1 krone, og det gør den nuværende ejer af Angaard stadigvæk.

Man kan så fundere over, hvem der havde, og har, størst fordel af lejekontrakten fra 1842 – den mand, der sparede et stort engangsbeløb, eller den mand, der fik et stykke skov til brug i 1000 år på vilkår, der ikke er variable, konjunkturbestemte eller pristalsregulerede, men som uden skelen til tidernes skiften stadig er – alt iberegnet – én krone årlig.

Kilder:

Original lejekontrakt, skøder m.v. udlånt af gårdejer Harald Angaard, yderligere oplysninger af konstruktør Niels Angaard.

Randlev kirkebog.

Hads-Ning herreders skøde & panteprotokol.

Skov til »Bredkjær«. De store træer bag bilen er et hjørne af det skovskifte, som er udlejet til »Angaard« - i 1000 år! Langt tilbage ses Vejlskoven i Odder sogn.

Et landsby-sølvbryllup i Grundfør 1941

Af N.P. Boye-Nielsen

Skik og brug skifter i by og på land. På samme måde med festerne i hjemmene. De ydre forhold, økonomien, familieskik og egnesskik er også medbestemmende. Måske kan politiske og religiøse opfattelser også være med til at forme de ydre rammer for festerne.

Et godt dansk sølvbryllup er så velkendt af de fleste, at det er noget normalt dansk. Det er en af de sikre fester. Den store, glade voksenfest. Skikken med sølvbryllup er kun 100 år gammel i Danmark.

Efter 25 års ægteskab er børnene nu voksne de fleste steder, familiens økonomi er stabiliseret, og man har sikret sig ro i hus og hjem. Vennekredsen er konstant, og familiernes ældste har set hen til at skulle være en slags æresgæster nu, da børnene stadig er så unge og sprælske, at der kan laves noget morsomt, men også nu så livs-satte, at de har antaget forældrenes mere afklarede synspunkter.

Et sølvbryllup er en slags familiestatus for alle tre led: Sølvbrudeparret, disses forældre og børnene.

Den 26. september 1941 blev der i Grundfør fejret et sølvbryllup, der på mange måder var forskelligt fra vore dages tilsvarende, men jo nok var som den tids fester iøvrigt. Det var i besættelsestiden, og

Sølvbryllupsfest.

Gdr. Søren Loumann og Hustru, Grundfør, fejrede i Fredags deres Sølvbryllup, og Dagen satte sit Præg paa Byen, der var rigt flagsmykket. Fra Byens Beboere skænkedes der Sølvbrudeparret et Dagligstuemøbement, og fra Aarhus og Omegns Mergelselskab, hvor Loumann er Formand, et Bord. Desuden var der et Utal af private Gaver, Blomster og Telegrammer. Der var Familiefrokost i Hjemmet.

Til en Festmiddag i Forsamlingshuset, hvori deltog ca. 200 Mennesker, blev Sølvbrudeparret hentet i Procession fra Hjemmet. Ved Middagen blev der talt af Pastor Møller, Grundfør, Gdr. Knud Bøye, Gl. Hinnerup, Lærer J. Chr. Petersen, Kragelund, og flere. Sølvbrudgommen takkede til alle Sider for den store Opmærksomhed.

Klip fra Århus Amistidende.

da kendte man mere til sammenhold i familie og bysamfund; usikkerheden skabte også en medleven og interesse for hinanden, der næppe findes mere. Man havde virkelig brug for hinanden i familie og nabolag.

Bryllupsbillede 26.9.1916, Metha og Søren Loumann, Grundfør Damgaard, viet i Grundfør kirke.

Sølvbrudeparret var Metha og Søren Loumann. De var gårdmandsfolk i Grundfør Damgaard og hørte til blandt byens velansete borgere. Metha og Søren var begge uadvendte og meget gæstfrie i deres hyggelige hjem ved Branddammen. Så det var en

Grundfær Damgaard, ca. 1946. I forgrunden Hinnerupvejen til Grundfær Mølle. Gl. Hinnerupvejen: Herredsvej øverst bagud.

god og næsten daglig vane for mange at komme et smut ind i køkkenet hos Metha og få en kop kaffe og en hyggelig snak, før man fortsatte mod næste mål af vejen. Her i køkkenet kunne man sidde og følge Grundfærs dagligliv ved et kig henover dammen op mod Brugsen og Centralen. Her så man skolebørnene, mælkekuskene, landpostbudene, hvem der gik ned på Mejeriet for at købe ost, mælk, smør, skummetmælk eller andet familieforbrug. Køkkenet i Grundfær Damgaard var en kommandopost, hvorfra man havde et glimrende overblik over Grundfærs dagligliv og færden.

Men det var et positivt overblik, for man ville jo gerne bistå, om nogen havde hjælp behov. Metha var Grundfærs gode veninde. Søren Loumann var velbegavet og en dygtig

landmand og foreningsmand. Han havde sæde i mange af landbrugets interesseorganisationer: Formand for Grundfær Mejeri »Engholm«, Grundfær-Lyngaa Mergelselskab, Grundfær Sogns Hesteforsikringsforening, i bestyrelsen for Elektricitetsselskabet ARKE, politisk aktiv i Venstre, og så var han stolt af sin soldatertid ved 1. Regiment, hvor han havde været korporal. Han var også i sin regimentsforenings bestyrelse. Søren var en festlig mand.

Man havde det rigtig godt i Grundfær Damgaard. Gården var overtaget i arv fra faderen, Peder Loumann, og slægten var sikret fremtid på stedet, da sønnen, Peder Ove, nu var 23 år og landmandsuddannet. I mit hjem fortalte man meget om dette slægtsleddets første sølvbryllup, for min moder, Alma, er søster til Metha Lou-

mann. Deres bror, Kristian, var lærer i Kragelund ved Silkeborg. Han skrev en lang og god beretning om sine mange oplevelser ved sølvbrylluppet, så meget herefter er lånt fra min morbrors festbeskrivelse. Sølvbryllupssangen var tidstypisk; også den skrev Kristian. Han skrev en god sang, og han holdt en dejlig tale, sagde alle efter festen. Og så sang han så højt, at ruderne klirrede.

Da det var i 1941 med krigsår og rationering, var der ingen private biler på vejene og kun to rutebilforbindelser om dagen. Alle var noget usikre og knugede af tiden, men ikke direkte bange; der var jo ikke sket så meget herhjemme, der kunne forskrække folk i Grundfør. Man havde en anden og roligere tid i det daglige.

Metha og Søren Loumann, Grundfør Damgaard, sølvbryllup 26. sept. 1941.

Sølvbrylluppet var d. 26. september, der var Kong Christian X's 71-års fødselsdag. Det satte vel også sit nationale præg, for det blev nævnt af alle talere.

Da Metha og Søren havde besluttet sig for at holde sølvbryllupsfest, som alle gjorde dengang, var man snart på det rene med, at der ville komme så mange til festen, at man ikke kunne holde den hjemme i gården. Der var slet ikke plads nok. Men hvor mange, der ville komme til festen, vidste værtsfolkene ikke ved forberedelsernes start. I Grundfør var der den skik, at man tegnede sig på en liste i Grundfør Brugsforening hos Uddeler Sørensen. Det gjorde man såvel til sølvbryllup, konfirmation som til begravelse; så var man samtidig skrevet op til gave og var også reserveret plads ved festen. Man havde altså inviteret sig selv og stod i rækkefølge, som man meldte sig på listen. Det var en god og demokratisk blanding. Uddeleren meddelte så værtsfolkene, hvor mange man kunne regne med til festen. Så var resten op til værterne. Alligevel havde man en »komité« til at købe gave ind, bestemme taksten, der skulle gives efter, og til at lave æresport. Det var altid de nærmeste naboer.

Ved Søren Loumann's og Metha's sølvbryllup meldte 210 gæster sig. Folk ude fra andre byer måtte klare sig selv og finde sammen om gaver og transport til Grundfør. Overnatning i byen og opstaldning klareredes let, fordi der altid var bekendte eller familie her. Det var et oplivende moment i enhver landsby, når der skulle huses gæster fra andre familier.

På festdagen d. 26. september var hele Grundfør flagsmykket, og der var opsat en mægtig æresport ved Damgaardens indkørsel ved Hinnerupvejen. Præcis kl. 7 istemte musikerne Holm, Tage og Lundal fra Lisbjerg med morgenvækningsmusik foran gårdens sovekammervinduer. Fami-

lie og naboer var samlede på gårdspladsen for at lykønske og sang med, så godt man kunne. Først truttede de to horn til harmonikaen: »I østen stiger solen op...«, og straks efter trådte sølvbrudeparret frem på fortrappen for at modtage den glade hyldest. Ved sidste vers forsøgte Søren sig med et morgenkys, men blev genert afvist af sølvbruden. Man sang derefter: »Nu titte til hinanden, de fagre blomster små...« og sluttede med: »Det er så yndigt at følges ad...«. Så var man klar til kaffe.

Metha bød på varm kaffe, og alle fulgtes ind i de varme stuer, for det var morgenkoldt. Det var ikke skik at få noget ekstra varmt for hals og mave, så det var skoldhed kaffeerstatning, der gav den glade feststart, vel garneret med boller, ost og syltetøj. En god time gik med denne glade morgenkom sammen, så skiltes man for at få udrettet noget derhjemme af dagens pligter, før festen igen kaldte til.

I løbet af formiddagen ankom familie fra fjern og nær i hestevogne, på cykel eller med rutebilen fra Aarhus. Indkvartering hos naboer og venner tog sin tid, så man måtte være godt forud.

Der var budt på frokost i forsamlingshuset til kl. 1, så der var nu pæn henstimlen til det veldækkede bord i god tid forinden. Det var en stille spisning – man var sulten. Menuen var forløren skildpadde, hjemmelavet pålæg til mellemadder og kaffe med hjemmebagte småkager. Det var et nødvendigt måltid. Mange havde rejst uden vådt eller tørt fra før 6 eller 7 om morgenen for at komme rettidigt frem. Komitéen fra gaveindkøb og æresport var med ved frokosten og hørte til de nærmeste, for de kendte også alle af familie kredsen.

Som skik var, gik man efter frokosten over på kirkegården for at bese hengangne familiemedlemmers og gamle venners grave. Dvæle ved minderne og spørge nyt om familierne. Der var vel 40-50 besøgende på sådan en familiedag. Mange havde allerede lagt blomster ved gravene før frokosten. Da det var køligt, gik man rask tilbage til Damgaarden, hvor gaverne skulle beundres, og så kunne gamle venner lige nå et godt slag kort, før man skulle klædes på til fest. Metha og Søren skulle have en velfortjent middagsøvn. Spændingen forud og det store, uvante opbud havde taget på kræfterne, og så skulle man jo være klar til kl. 5, helst lidt før.

Der var trængsel overalt i huset før kl. 5, for alle i Grundfør Damgaard skulle i »cheniljen«. Alle skulle vaskes lidt, og på den tid var der ingen badeværelse. Alt skete normalt i køkkenet og fra et fad i gæsteværelset. Man var ikke så kræsen, for der var ikke andre muligheder. Mændene skulle barberes, damerne smukkes op og have parfume på. Så skulle man i festtøjet. Overalt spredte sig en gammel duft af mølkugler og naftalin fra det pæne, stive festtøj. Men tøjhørmen fortog sig i det fri, og så gik man ud på gårdspladsen for at hilse på og fortælle nyt fra sidst, man sås. Grundfør var en indgiftet by med familier og venner, der boede tæt omkring.

Så lidt før kl. 5 stod Metha og Søren ud på fortrappen for at tage imod. De stod der og nikkede og småsnakkede med de gæster, der nu parvis kom gående ind gennem æresporten til gårdspladsen, der snart var næsten fyldt op med gæster. Alle i festklædning. Damerne i lange eller halvlange kjoler. Herreerne i kjole og hvidt eller jaket.

Det var næsten alle fastboende Grundførfolk fra hver en gård og hvert et hus i byen, og så naturligvis den samlede familie, ialt 210 gratulanter.

Da alle syntes at være samlede, trådte Mejeribestyrelsen frem foran sølvbrudeparret og ønskede dem til lykke på byens vegne og takkede personligt for godt naboskab. Søren Loumann takkede værdigt og roligt på hustrus og egne vegne og bød alle fremmødte at følge med til festen oppe i forsamlingshuset.

Musikken gik forrest med tromme, horn og harmonika og satte så i med Riberhusmarch. Metha og Søren gik arm i arm efter musikken. Derefter parvis familien og sidst naboer og bysbørn. Der er vel en halv kilometer op til Grundfør Forsamlingshus forbi Brugsen, Telefoncentralen, Købmanden, Smeden, Bageren, Missionshuset og Skolen, så Musiker Holm nåede også enkelt glad melodi mere, før man var fremme.

Her tog Metha og Søren imod i døren med et varmt håndtryk og et »velkommen til«.

Pladsen var trang, bordene stod tæt, alle fik plads. En ældre Aarhusdame insisterede på at ville sidde ved en bordende for lettere at kunne komme ud, hvis hun skulle ofre. Folk var træge og ville ikke vide af hendes besvær, så hun måtte indse, at alle var i samme bås i bondens hus.

Sølvbrudeparret sad midtfor med hver sin familiedel i række udefter. Alle andre sad, hvor de selv ville. En undtagelse var Pastor Traasdal Møller, der sad næst efter sølvbruden. Han var jo den mest agtede og fineste gæst. Han var samtidig en venlig og beskeden folkelig præst, der var bekendt med alle.

Da alle var placerede, bød Søren velkommen til bords og takkede for forståelse og venlighed med de nødvendige rationeringsmærker, som alle gæster havde afleveret forud for festen. Han takkede for morgensang, byens flag og de mange gaver og blomster, musik og æresport og håbede, alle måtte more sig med Metha og ham. Sølvbrudens bror, Kristian Pedersen, sang for til bordbønnen: »I Jesu navn går vi til bords...«.

Så blev den skoldhede oksekødssuppe båret ind, og skeerne klirrede mod tallerknerne. Man fik vand i store kander sat på bordet, og alle skænkede selv af den dejlige, kølige Grundfør-vin.

Da der var tre musikere, spillede de måske lidt for højt, mente mange. Mere dæmpethed ville give en livligere samtale ved bordet, navnlig da drikkevarerne var så absolut spritneutrale.

Det var meningen, at en salme skulle have været sunget efter suppen, men da de Grundfør-serveringspiger skraslede så rigeligt med servicet, syntes sølvbrudeparret ikke, det var passende. Salmesang må ikke forstyrres af uvedkommende lyde eller bruges til at udfylde en pause. Det hellige må altid agtes, fastslog lærer Kristian.

Der serveredes tarteletter med hønsekød som mellemret. Så var man klar til at synge: »Det er så yndigt at følges ad...«, og så var den glade fest rigtig i gang. Nu var alle ovre den værste sult, så nu var det tid at slå sig løs, nu kunne man overdøve musikken.

Hovedretten var flæskesteg med »hvad dertil hører«. Alle tog rigeligt af fadene på nær den ældre Aarhusdame, der ragede fadet igennem for om muligt at finde en sprød flæskesvær, hvilket dog ikke lykke-

des. Det havde hun heller ikke forventet. Alle så det og nikkede forsorent.

Da hovedretten havde været budt om to gange, var det tid for talerne ved festen. Som skik var i byen, skulle præsten lægge for, derefter læreren, så familien. Pastor Traasdal Møller lagde også ud med en hyggelig tale for ægteskabet og familielivet. Søren havde siddet i menighedsrådet og havde givet gode minder for præsten. Men det bedste var dog, at de havde været soldater sammen, det var rigtige ungdomsminder at berette om. Methas jævnlige kirkegang blev rost, og så sluttedes med et smukt skriftsted. Efter dette sang man Methas yndlingssalme, »Til himlene række din miskundhed, Gud...«. Lærer Christensen, Grundfør, frabad sig sin turnusmæssige plads i talerækken og overlod denne til kollegaen, sølvbrudens bror, Kristian Pedersen. Han holdt en meget personlig tale, der fremhævede hjemmets familiesamlende værdi efter hans moders for tidlige død.

Da Søren var LS-mand, faldt der også en kraftig bemærkning om denne bevægelse der var aggressiv og provokerende for mange. »På landet hører man idag både lærkesang og krageskrål«, sagde Kristian. Forsamlingen forstod det, og man morede sig, medens Søren blev rød i hovedet. »Ved brylluppet i 1916 var der også krig, en sort og svær tid for landet, og således igen krig nu ved sølvbrylluppet. Det er strengt, lad Gud og Kongen bringe os frelste igennem til nye og fredelige tider. Lad sværdenes tid få ende, og lad Søren og Metha få gode år i hjemmet i Grundfør.« Kristian sluttede med at give sin søster den største ros, han kunne, idet han helt så sin egen moder i Methas ånd og virke. Til Søren sagde han: »Du

er ikke kun min svoger, du er min ven.« Talen sluttedes af med et trefoldigt hurra for sølvbrudeparret. Alle var meget rørte, da man derefter sang Kristians sølvbryllupssang, der gik på melodien: »Jeg elsker den gamle, den vaklende rønne...«. Der fulgte endnu en svogertale fra Knud i Gl. Hinnerup, der roste Sørens landbrug og hans medmenneskelige kvaliteter under en overstået lang sygdomsperiode. Søren's nationale sindelag blev fremhævet, og så blev der sunget: »Og gid, at det må go' dem wal...« og råbt hurra nok engang. Brudens fætter, Niels Pedersen fra Riis Skov talte smukt om slægtstraditionerne og mindede om de grimme, grå tider, der nu lå over landet. Han mindede om Majestætens fødselsdag og bad alle stående afsynges »Kong Kristian stod ved højen mast...«, idet man lod tankerne gå til såvel Kong Christian som til vort gamle Danmark.

Alle festens telegrammer og gavelister blev læst op af lærer Christensen, Grundfør. Først Statstelegrammerne. Det skete sådan: Jens Christensen og hustru, Alfred Jensen og hustru, Søren Jensen og hustru o.s.v. Damernes navne blev aldrig nævnt, for dem kendte man jo. Lærer Christiansen bad alle synges med på »Alt står i Guds faderhånd...«, idet han også mindede om landets vel.

Desserten var kransekage fra bageren, og dertil fik man et glas vin af sherry-lignende art.

Kaffen fik man først meget senere under dansen; hertil blev serveret lagkage og svesketærte.

Da man ved 10-tiden sluttede ved bordet, læste Niels Pedersen det smukke gamle

livsvers af Ambrosius Stub, som han altid gjorde ved familiefesterne:

*Fødes, græde, svøbes, ammes,
vugges, tumles, bæres, gå,
klædes, under tvang annammes,
lege, vokse, tanker få,
elske, bejle, giftes, arve,
altid holde ved et håb,
ældes, svækkes, dø, begraves.
Det er al vor levnedsløb.*

Efter denne oplæsning var der en smule stille, men så tog Søren Loumann ordet og takkede endnu en gang til alle sider: Metha og han havde til fulde fået et livsminde ved denne fest. Derfor bad han nu alle rejse sig og synge: "Der er et yndigt land...". Det var det sidste, der skete ved sølvbryllupsbordet.

Mange af gæsterne havde selv fejret sølvbryllup, så der var meget at drage sammenligning med.

Fra bordet gik mange af gæsterne en lille tur i "Anlægget" bag forsamlingshuset, nogle gik ned i gården for at se gaverne, men alle var tilbage kl. godt 11, for nu skulle sølvbrudeparret danse brudevalsen. Musiker Holm spillede op, og alle klappede, medens Metha og Søren alene dansede denne deres æresdans denne aften. Næste dans var forbeholdt familien, og derefter gik alt lystigt til kl. 2. De kjoleklædte damer og herrer stampede voldsomt i gulvet og svedte i det tykke tøj. Nu var der fest i byen, hvornår blev den næste, lad os nyde det nu, tænkte mange.

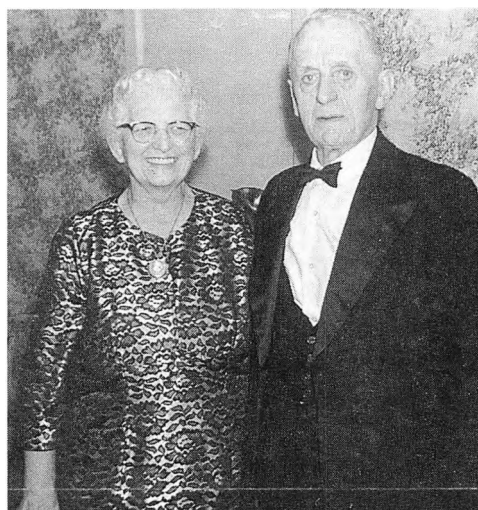
Natteindkvarteringen tog sin tid, for nu skulle festens små og store begivenheder gerne drøftes endnu en gang. De fremmede gæsteværelser med de klamme og tunge dy-

ner fik dog magten over de trætte dansben, før det blev dag igen.

Da man stod op, fik man solid morgenmad hos festens kvarterværter og gik så ned i Damgaarden, ind i køkkenet, hen for at sidde på tørvekassen, hvis den var ledig, for nu var det igen hverdag hos Metha og Søren.

Der serveredes igen frokost kl. 1 i forsamlingshuset, og kl. 3 kom Spørring-rutebilen. Nu var de sidste klar til afrejse, og rutebilen blev halvt fyldt op af glade festdeltagere, der nu efter to herlige Grundfør-dage kunne rejse hjem med et sølvbryllupsminde, som man i mange år stadig vendte tilbage til i gode samtaler. Mange minder var blevet skabt.

Det var Grundførs største sølvbryllup.

Metha og Søren Loumann opnåede af få guldbryllup 26. sept. 1966.

Lokalhistorie i fugleperspektiv

Af Poul Verner Christiansen

Vi ser på et luftfotografi (flyfoto) fra 1978, som viser Tilst-området nordvest for Århus, og sætter fokus på landsbyen Geding. Hvordan kan et sådant fotografi bidrage til at belyse en landsbys historie? Vi vil selvfølgelig betragte billedet med historiske briller, f.eks. også sammenligne med gamle kort over området.

Enhver, der har prøvet at flyve i stor højde hen over kendt land, husker vel den særlige blandede følelse, man har, når man kigger ned: dels svimlende uro, dels en dyb fascination, når man prøver at få det, man ser dernede, til at passe til det billede, man har af det i forvejen. En lille smule af den samme fornemmelse melder sig, når man ser et luftfoto som det, der er gengivet her, optaget på en klar aprildag i 1978.

Et godt kort er uundværligt, men det forenkler alting, så det bliver skematisk, fotoet derimod tager alt med, i den form og med det lys, der var lige i den brøkdel af et sekund. Det er levende virkelighed, som er holdt fast i et bestemt øjeblik.

Fotoet fastholder alle detaljer, også rester af fortid, som et nutidigt kort ikke vil kendes ved, f.eks. gamle veje, som er blevet sløjfet. Men det vigtigste er nok, at man får øjnene op for helheden, landskabet som et rum. Det, man fra anden side ved om den lokale historie, bliver pludselig mere le-

vende og nærværende, når man fordyber sig i sådan et knivskarpt luftfoto fra april 1978. Lad os se nærmere på det.

Et gammelt naturligt skel

Nærmest diagonalt igennem billedet, fra hjørnet i sydvest mod hjørnet i nordøst, strækker sig et bælte af lavtliggende land, som på et sted bliver til den store Geding Sø og derefter fortsætter mod nordøst over i Kasted Mose. Det er en del af den store Egå-dal. I dag tænker vi vel knap nok over det, når vi passerer den gamle »tunneldal« på vejen fra Tilst til Geding, eller når vi kigger ud ad togvinduet på strækningen nordpå fra Mundelstrup station østen om Geding. Toget kører ellers neden om Geding's gamle »Bakkefald«, nogenlunde midt imellem landsbyen oppe på bjerget og bækken nede i dybet. Men der hører ikke megen fantasi til at forestille sig, at sådan en vandfyldt »tunneldal« for hundreder af år siden dannede en effektiv grænse mel-

lem de mennesker, der boede syd for den, og dem, der boede nord for den. Indtil ca. 1660 fulgte herredsgrænsen da også dette naturlige skel, således at Tilst hørte til

Hasle herred, mens Geding oprindeligt lå til Sabro herred⁰. At de to landsbyer hørte til på hver sin side, kom også frem for godt 300 år siden, da selvejergårdene i Geding og

Luftfoto, optaget den 19. april 1978, 1:25.000. Viser bla. Tilst, Mundelstrup, Fårup, Kvottrup og Geding. Oppe i luftfotoets nordvestre hjørne ligger den gamle herregård Ristrup nok så idyllisk og fredeligt. Men fra 1675 til 1800 havde herremanden til Ristrup besiddelser i næsten alle Gedings daværende gårde, og bønderne skulle til gengæld yde hoveriarbejde til ham. En stump vej, man ser på fotoet mellem Geding og Fårup, og som bærer det håbefulde navn Grønvej, havde endnu op i vort århundrede forlængelser til Geding imod øst og i retning af Ristrup hovmark mod vest – fra den tid af hed den Hovvejen og mindede endnu op i vort århundrede om de 125 år, hvor Geding-bønderne måtte gøre hovarbejde på herregårdens marker. (Copyright: Geodætisk Institut).

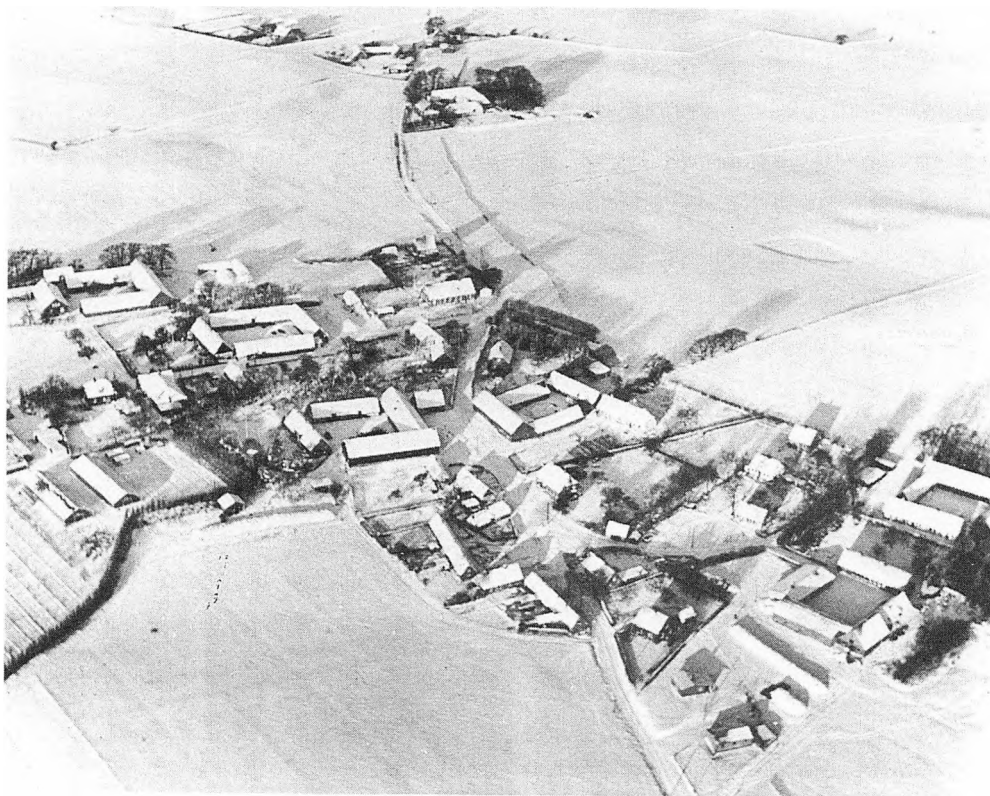
Tilst kom ind under godsejerstyret: en række gårde i Tilst skulle gøre hoveri til Marselisborg, mens Geding-gårdene skulle yde hoveri til Ristrup gods ved Sabro²⁾. En mindelse om de tider har luftfotografiet også med: vejen fra Fårup mod vest med det håbefulde navn *Grønvej* havde engang forbindelse fra Geding, og den havde helt op i vort århundrede navnet *Hovvejen*.

I dag er Geding jo nærmest et vedhæng til Tilst, men begge er de orienteret mod Århus – denne magnet, som får alting til at

stritte i retning af sig. Men de to landsbyer har kun hørt sammen i det sidste par hundrede år, før den tid vendte de i – skal vi sige – en halv snes århundreder hver sin vej. For så gamle er de i hvert fald. Et par århundreder kan selvfølgelig ikke udviske det, der er groet frem igennem tusind år.

Gedings gamle opland

Lad os se igen på fotoet og indstille øjnene på de tynde streger i rummet. Fra

Luftfoto ca. 1962, vinterbillede af landsbyen Geding. Den gamle landsbystruktur er stadig intakt og er stort set identisk med den, der er skitseret på udskiftningskortet fra 1782 og matrikelkortet fra 1816 (se disse). Den vigtigste forskel fra disse er, at gårdene med matrikelnumrene 5 og 6 er flyttet et par hundrede meter mod vest. Kun få gårde er udflyttet fra landsbyen. (Den lokalhistoriske Samling, Tilst).

Geding fører den gamle vej stadig mod nordvest til Kvottrup. Tilsvarende førte en vej tidligere fra Geding til Fårup, og på fotoet antyder markskellene stadig, hvor den gamle vej gik. Ligeså mellem Geding og Mundelstrup. Ældre Geding-boere er i dag helt på det rene med, hvor disse veje gik. Fotografiet har bevaret rester af et gammelt mønster, og pludselig går det op for én, at de tre landsbyer Kvottrup, Fårup og Mundelstrup ligger ligesom i en halvcirkel med Geding i centrum³⁾.

Nu kommer der også system i stednavnene. En type navne er dem, der ender på *-rup*, en anden er dem, der ender på *-ing*. Forskerne har fundet ud af, at de to typer stammer fra forskellige tidsrum⁴⁾.

Ældst er navnetypen Geding (første led er ordet »Ged«, enten som dyrebetegnelse eller som personnavn), i folkevandringstiden var det på mode at danne stednavne ved at føje *-ing* til et allerede kendt ord. Sandsynligvis er navnet Geding altså omkring femten hundrede år gammelt.

Senere, i vikingetiden, for ca. tusind år siden, skete der mange udflytninger fra de gamle landsbyer. Enkelte familier brød op og flyttede uden for landsbyens dyrkede område, her opførte de bygninger og dyrkede jord op, grundlagde med andre ord nye landsbysamfund. En sådan udflyttergård kaldte man et *torp* – et ord, som vistnok oprindeligt kommer af et gammelt ord for »at bygge«. Man kan altså forestille sig, at hvis en sådan udflyttergård var baseret på fåreavl, blev den kaldt »Fåretorp« – et navn, som så blev hængende og på almindelig vis slebet af til den nu kendte form *Fårup*.

Dette er stednavneforskernes mest sand-

synlige bud på dette navns oprindelse, især når man tager i betragtning, hvilket øgenavn stedet havde i hvert fald for henvend 300 år siden. I 1683 skrev landmålerne, der var ude for at taksere jorden, i den såkaldte Markbog for Fårup, at såsnart jorden lægges brak, »så begroes den næsten overalt med lyng, hvorfor denne landsby er næsten øde og kaldes til et navn Usseltoft«. Det skal nok have været folk fra Geding og de andre landsbyer i nabolaget, der brugte dette øgenavn om Fårup.

Men hvad nu, hvis en mand ved navn Mundulf byggede på udmarken? Så talte man selvfølgelig om det nye sted som »Mundulfstorp«, hvilket ved almindelig slitage gennem tiderne er blevet til *Mundelstrup*.

Navnet *Kvottrup* kan have noget med »korn« at gøre, på jysk altså »Kuontorp«, med betydningen Korngården. Men ordet kan også være dannet af et gammelt person-tilnavn »Korni«, altså »Kornistorp« i betydningen Kornis udflyttergård. Alt tyder på, at vi her har med et gammelt lokalsamfund at gøre, som må have bestået af en hovedlandsby, Geding, med en række satellit-bebyggelser i en vis afstand. Navnene på bebyggelserne gør os næsten fortrolige med de lokale forhold ved at vise os sammenhængen med dyrkningsforholdene i området. Men de personnavne, der kan være tale om, som Mundulf og Korni, virker på den anden side fremmede, de fører os tilbage til vikingetiden, de minder om navnene i de islandske sagaer. Da vi senere støder på personnavne i Geding, nemlig i en jordebog fra 1573, er de kristne navne slået helt igennem: Niels, Jens, Christen o.s.v.

Som symboler på den gamle forbindelse står der den dag i dag ved Fårup Kirke to gravsten fra 1633-34, hvorpå er indhugget navnene på personer, som tilhørte samme slægt, og som sad på gårde i dette lokalområde. På den ene er indhugget følgende tekst, der, som man ser af udeladelserne, ikke helt har modstået tidens tand: *Mogens Sørensen, fordm skriver i Brø..., som boede og døde i Qvo(rtrup), d. 1633, søn af Søren Jensen og (Anna P)edersdaater. Gieding, og hustru⁹.*

Også i slægtsmæssig henseende var området fra gammel tid en enhed. Først op igennem 1800-tallet udbygges slægtsforbindelserne til landsbyen Tilst, hvilket man kan følge i kirkebøgerne, som begynder med året 1692.

Geding imellem jernbane og motorvej

Mens jernbanen østen omkring Geding jo stort set tilpasser sig landskabet og følger det oprindelige skel, idet den holder sig oppe på siden af »tunneldalen«, skærer den nye motorvej sig tværs igennem den gamle geografiske og kulturelle enhed, som blev udgjort af Geding, Kvottrup, Fårup og Mundelstrup. Oppefra må det se ud, som om Motorvejsdirektoratets folk netop nu er i færd med at skære Geding løs fra sit gamle naturlige opland.

Som bekendt kan man på luftfotografier aflæse ikke blot, hvad der er på jorden, men også hvad der findes under jordens overflade. På den måde lokaliserer arkæologerne f.eks. førhistoriske bopladser. På Gedings marker har der stået en snes gravhøje, enkelte af dem er først blevet sløjfet op i vort århundrede. På det gamle målebordskort, som blev tegnet i 1875, er de

markeret ved små ringe i en række, der strækker sig fra sydvest op igennem Geding, parallelt med nutidens jernbane og motorvejsanlæg, men gengivelsen af luftfotoet fra 1978 er desværre ikke skarpt nok til, at vi kan skelne resterne af gravhøjene på dette.

Gårdenes beliggenhed

Lad os zoome ind på Gedings bygninger. Sammenligner vi fotoet fra 1978 med et fra 1960'erne, finder man kun få ændringer. Kernen i landsbyen er også i dag en halv snes gårde og en klump huse i den sydøstlige del, ligesom for 200 år siden, ja sandsynligvis også for 500 år siden.

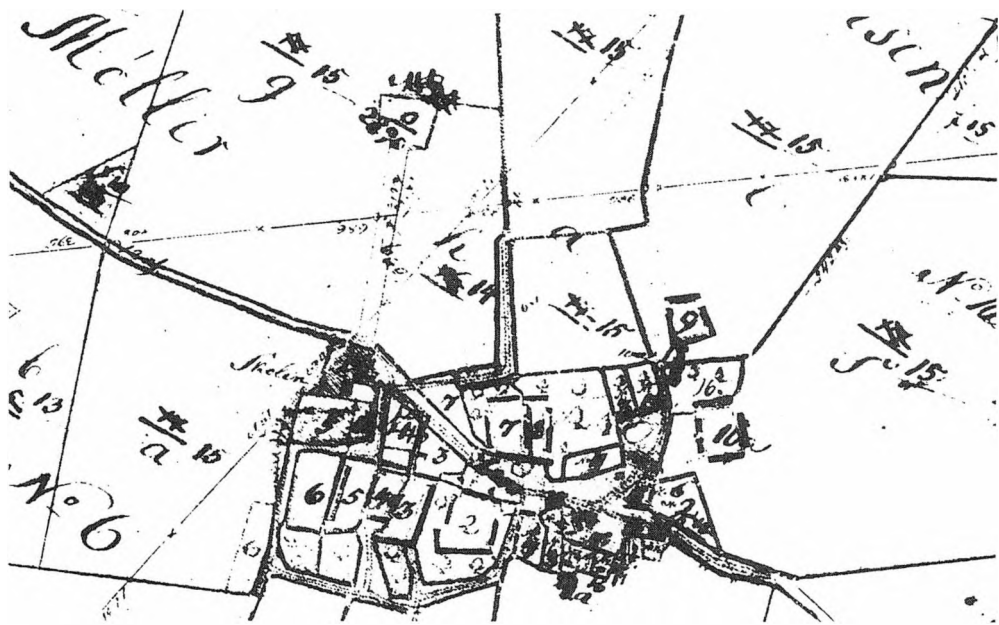
På matrikelkortet fra 1816 (original I) ser vi en forenklet udgave af gårdstrukturen. Matrikelnumrene er de samme som i dag, og man kan se, at følgende gårde stadig ligger på den gamle plads: nr. 2,3,4,7,8,9,10. Nr. 5 og 6 er flyttet et par hundrede meter længere mod vest. Kun få gårde blev i løbet af 1900-tallet udflyttet fra landsbyen. De er

Øverst næste side

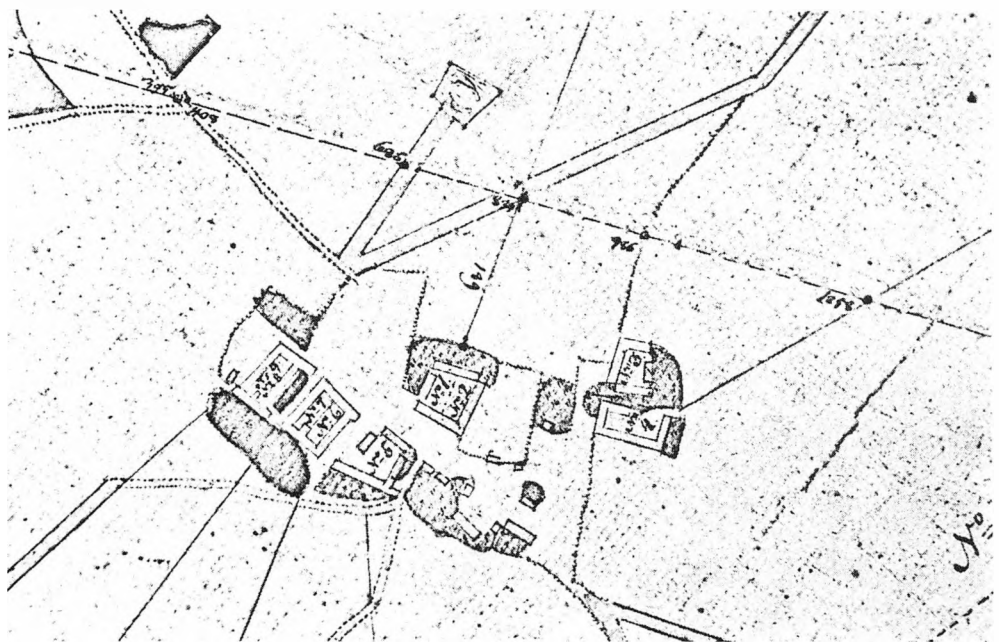
Udsnit af matrikelkortet fra 1816 (Original I) af Geding (Tilst sogn, Hasle herred). Med dette kort indføres de matrikelnumre, som stadig er gældende. Foto: Søren Halse. (Copyright: Matrikelarkivet).

Nederst på næste side

Udsnit af udskiftningskort over Geding fra 1782. Kortet blev ca. 1816 forkastet som grundlag for det nye matrikelkort, da der ved stikprøver havde vist sig unøjagtigheder. Desværre har landinspektør A. Haar ikke medtaget de gamle marknavne på kortet. Alligevel har det interesse for studiet af lokalhistorien, dels ved at anføre navnene på gårdbrugerne i 1782, dels ved nummereringen af gårdene, som følger det gamle »solrette« princip, og som f.eks. gør det muligt at identificere gårdene i 1688-matriklen. Foto: Søren Halse. (Original i Matrikelarkivet).

Kortet fra 1816.

Kortet fra 1872.

ikke med på kortudsnittet. Lad os gå endnu 35 år længere tilbage og se på det gamle udskiftningskort, tegnet i 1782. Det blev i 1816 kasseret på grund af unøjagtigheder i bl.a. grænsemarkeringerne, og et nyt blev lavet på grundlag af nye opmålinger, men markeringerne af gårdene på det ældste kort er trods alt stadig meget interessante for os.

For det første svarer de til de ældste brandtaksationer fra 1780'erne med deres oplysninger om bygningernes placering. For det andet markerer dette såkaldte »udskiftningskort« fra 1782 på flere måder overgangen mellem gammel og ny tid: nummereringen af gårdene er her den gamle »solrette«, hvor man begyndte med matrikel nr. 1 i det nordøstre hjørne og fortsatte med solen sønden om landsbyen og sluttede i nordvest. Samme rækkefølge blev fulgt i den gamle inddeling af hver enkelt ager. Det er naturligvis disse numre, der er brugt i matriklen af 1688, hvilket er en stor hjælp, når man vil føre den enkelte gårds historie tilbage til 1600-tallet.

Men ikke nok med det: på dette kort ser man tydeligt, at flere af gårdene er opstået ved deling, de hører stadig sammen to og to. Der har altså engang været 5 gårde i Geding, hvilket bekræftes af en jordebog fra 1573. De 4 af dem er blevet delt ved generationsskifte, de fleste efter 1688.

Vi kan altså med stor sandsynlighed antage, at der i middelalderen, formentlig tilbage til omkring år tusind, har ligget 5 store gårde på den samme plads, som er angivet på udskiftningskortet af 1782. Om tiden før vikingetiden kan vi ikke slutte noget, da man ved, at landsbyer indtil da med mellemrum blev »forlagt«, idet man – uvist af hvilken årsag – forlod sin landsbys bygnin-

ger og slog sig ned på et nyt sted i nærheden.

Hvad findes der – og hvor?

Geding er ovenfor brugt som eksempel på, hvordan moderne flyfotos, kombineret med ældre og nyere kort, kan inspirere den lokalhistoriske forskning. Alle andre steder har man tilsvarende muligheder. Teknikken er i stadig udvikling, og det gælder for lokalhistorikeren om at følge med og udnytte mulighederne.

Geodætisk Institut har flyoptagelser af hele Danmark fra 1945 i målestoksforholdet 1:40.000. Disse optagelser skulle bruges til revision af landkortene, der dengang ofte var i forholdet 1:40.000 (Atlasblade) eller 1:20.000 (Målebordsblade). Fra 1954 er der flyfotodækning af hele Danmark i målestoksforholdet 1:10.000, altså usædvanligt detaljerede optagelser.

Fra 1960'erne er der ofte flere optagelser af den samme lokalitet, og det bliver almindeligt med målestoksforholdet 1:25.000. Dette svarer netop til de korttyper, der normalt anvendes, når man ønsker de meget detaljerede kort for et område (de får betegnelsen 4-cm-kort, idet 4 cm på kortet svarer til 1 km i terrænet)⁶.

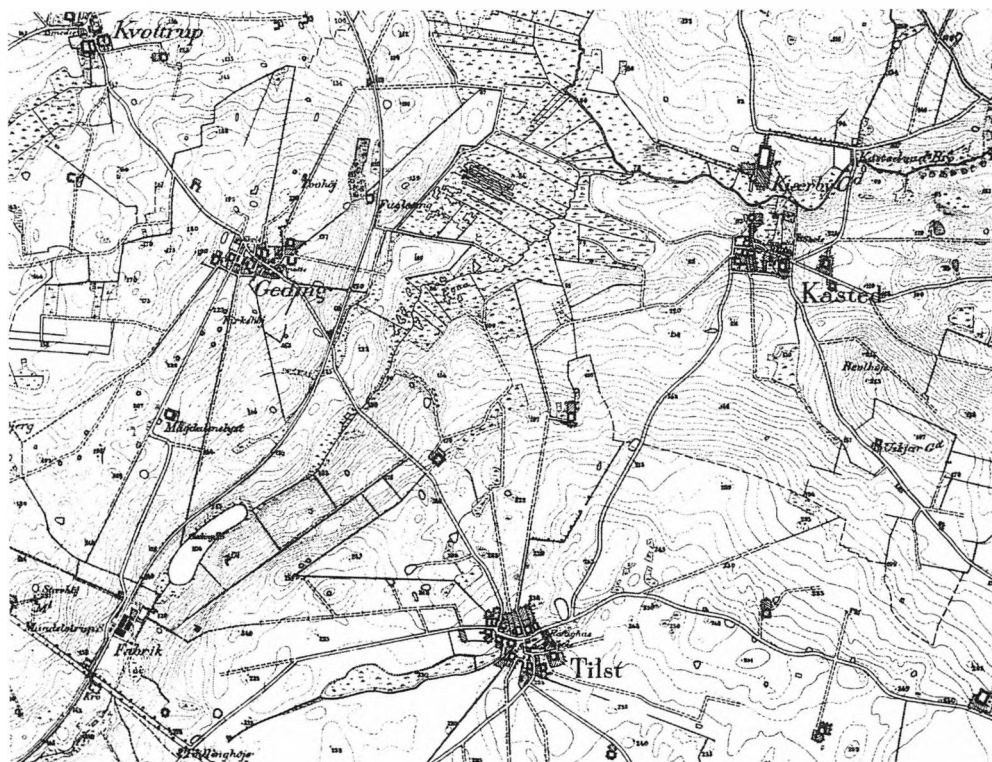
Firmaet *Scan Kort I/S* i Tåstrup ved København har leveret optagelser til en række amter. Målestoksforholdet er ofte 1:10.000, evt. 1:20.000. For Århus ligger der bl.a. optagelser fra 1974, 1978-79 og 1988.

I løbet af foråret 1993 bliver der for første gang lavet flyfotooptagelser i farver, og disse kommer til at ligge på digital form. Dette giver nye muligheder for at se flere nuancer og bevare billedernes skarphed også ved kopiering. Desuden vil det blive

muligt at lægge optagelser »oven på« hinanden i flere lag for at følge udviklingen af diverse relikter. Arkæologerne har allerede udnyttet disse muligheder og har fundet mange spor af fortiden ved hjælp af flyfotos.

For de lokalhistoriske foreninger må det

være en oplagt sag at anskaffe dette materiale, i hvert fald over udvalgte områder, og sammenholde dem med landkortene. Hvis man studerer optagelserne i stereoskop, idet de lægges ved siden af hinanden, vil man ved en slags optisk bedrag kunne opleve landskabet plastisk (3-dimensionalt)⁷⁾.

Udsnit af Målebordsblad nr. I 14. Opmålingerne foretaget i 1875. Desværre er Fårup ikke kommet med på dette kort. Til gengæld er der markeringer af de gamle, nu sløjfede gravhøje, der strakte sig i en linje fra sydvest mod nordøst igennem landsbyen Geding. I hvert fald eksisterede Kirkehøj og Touhøj stadig på det tidspunkt, hvor kortet blev lavet. Foto: Søren Halse. (Copyright: Geodætisk Institut).

Noter:

1. Se *Atlas over Danmarks administrative inddeling efter 1660*, redigeret af Karl-Erik Frandsen, udgivet af Dansk Historisk Fællesforening, 1984.
2. Læs nærmere herom i Poul Verner Christiansen: *En østjysk landsbys rødder. Gedings historie indtil 1850. 1992*. Udgivet af Tilst, Kasted, Geding Lokalhistoriske Forening, adresse: Tilst Bibliotek, 8381 Mundelstrup.
3. Dette er en model, som også kendes fra andre egne af landet, se professor Viggo Hansens afsnit om *Bebyggelsens historie*, værket *Danmarks natur*, bind 9 (*Det bebyggede land*), Politikens Forlag 1970. Se især side 21-22.
4. Se nærmere herom i Anders Bjerrum *Stednavne i Århus og Skanderborg amter (Danmarks Stednavne, Nr. 12)*, udgivet af Stednavneudvalget, København 1964. Se især om stednavnetypen på *-ing* i indledningen side IX ff. og om typen på *-torp (-trup, -rup m.fl.)* side XIII ff.
Specielt om stednavnene i Tilst sogn, se side 18-20, om stednavnene i Fårup sogn side 38-39.
5. Inskriptionen er gengivet i det også for lokalhistorikere meget værdifulde værk *Danmarks Kirker*, Århus Amt, bind 4 (1980), side 1896.
6. Geodætisk Institut ved Kort- og Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.
7. Scan Kort I/S, Kirkevej 8, 2630 Tåstrup. Et flyfoto i kontaktkopi s/h, 23 x 23 cm, vil typisk koste mellem 50 og 100 kr. I et vist omfang kan luftfotooptagelserne ses i Århus Amtskommune, Lyseng Allé 1, 8370 Højbjerg.
En tak til lektor Torben P. Jensen, Langkær Gymnasium, for værdifulde henvisninger vedr. bebyggelsehistorie og flyfoto.

Søren Handskemagers søn

Af Lissi F. Scheel-Thomsen

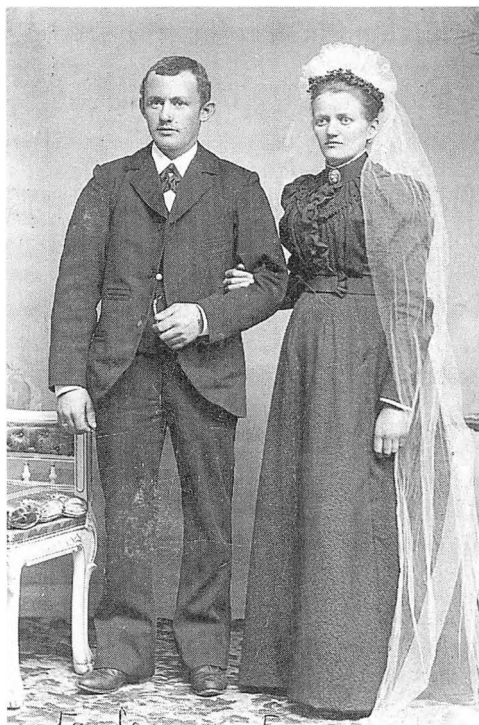
Det var tidligt forår, en af de første dage i april i året 1910, da Marie Jensen berigede sin mand, Søren, med endnu en søn, det blev den femte af en børneflokk – og den sidste. Drengen fik i dåben navnet Ingvard Emanuel, en sund og stærk lille dreng var det, livet lå lyst og åbent for ham.

Familien boede på en gård ved Sjørring nær Tjele Langsø. Fulgte man landevejen Hobro/Viborg, var man på rette vej. Gården er stadig at finde, men er ikke mere i slægtens eje. Søren Jensen, eller Søren Handskemager, som tilnavnet også var – hvorfor, fortæber sig i fortiden – var en ret så velstående mand, for landsbyernes unge rundt om indgiftede sig i hinanden, og derfor var det velstående gårde for det meste, midlerne kom fra det meget sammenbragte gods og formue.

Nok et par år glider hen, man befinder sig i sensommeren 1912, i høstens tid. Det var stadig almindeligt at bruge le og rive til høstarbejdet, men Søren, der var en holden mand, havde anskaffet sig en »aflægger« eller høstmaskine, om man vil. Samme »aflægger« regnes forøvrigt for at være et ikke helt ufarligt redskab at betjene, nymodens som det var.

De tre største af familiens børn hjalp moderen med at binde op derude i marken,

de to små, Verner på 5 år og Ingvard Emanuel på 2 1/2, var oppe på loftet hjemme på gården, der skulle de lege og gik ingen i vejen ved høsten på den måde. Trappen til loftet var skubbet op, og lemmen til samme

Søren og Marie Jepsen.

var forsvarligt lukket – der skulle ikke være mulighed for de to smådrengene at komme ned fra loftrummet – og dog skete det alligevel.

Den 5 årige Verner får på en eller anden måde trappen fri og på plads, der gik kun et øjeblik, og drengen var nede og på vej ud til de andre i marken. Lille Emanuel kravlede efter, og da han stod på gårdspladsen, var der kun én tanke i drengens hoved - det var at komme ud til mor. Drengen når marken og maser videre gennem kornet som omgående skjuler ham totalt, han fortsætter blot, for et sted forude kan han høre mor og de andre.

De første der opdager noget levende mellem kornet er hestene, der omgående bliver urolige, og det giver Søren Handskemager rigeligt at se til, så meget, at han ikke bemærker drengen i det tætte korn, han er også i den gode tro, at drengene befinder sig hjemme på loftet, hvor de forøvrigt heller ikke skulle kunne komme fra. Han kan ikke forhindre det forfærdelige, der et øjeblik senere nu sker. Omgående bliver »af-læggeren« standset, og Søren løber tilbage til det sted, hvor maskinen lige havde væltet og kørt over »noget«. Et frygteligt syn mødte ham, mellem kornet lå den lille Ingvard, eller resterne, kan man fristes til at sige, for den lille venstre hånd lå afhugget ved siden af den skrigende dreng, blodet fossede fra armstumpen og det venstre ben, der var skåret halvt over ved skinnebenet.

Der blev sendt bud til landsbylægen, der i sin lille tre-hjuls bil, der var moderne og netop fremme de år, kom så hurtigt, mukkébikken kunne komme frem. Derpå fulgte den værste og længste køretur, Søren Jensen og hans kone nogen sinde havde ople-

vet, en køretur, man talte om i sognet lange tider efter. De små 20 km til Hobro sygehus gik alt hvad remmer og tøjler kunne holde med fjedervognen. Søren piskede som en besat på hestene, Marie sad med drengen, den afhuggede hånd lå et et vådt klæde i bunden af vognen, måske var der mulighed for at sy den fast, havde lægen sagt.

Reservelægen på Hobro sygehus mente også, at man måtte prøve, der var alt at vinde og intet at tabe, men overlægen satte sig imod, hans ord var lov, den lille hånd i klædet kom aldrig i nærheden af sin ejermand mere.

Ingvard Emanuel - 6 år gammel.

Men Ingvard Emanuel var en stærk dreng, han kom sig efter den hårde medfart, og han klarede sig op gennem livet. Der var ingen kære mor, i ordets egentlige betydning, for et halvt år efter ulykken med den yngste søn, døde Marie af blindtarms-

betændelse. Søren stod nu ene med en børneflokk på fem. Den ældste, en datter, overtog moderens plads i hjemmet, med pasning af fader og de mindre søskende, indtil Søren flere år senere giftede sig påny.

Ingvard Emanuel måtte hjælpe til som andre børn med den stærke højre hånd og stumpen til hjælp. Børn var ikke bedre den gang end nu. Drengen blev drillt, og det både ofte og gerne. Efterhånden havde han været i slagsmål med de fleste af landsbyens drenge, han havde gode kræfter og havde lært at bruge dem – at slå fra sig.

Den første »kunstige« hånd fik drengen i konfirmationsgave af en velhavende onkel. Det var den lykkeligste dag i Ingwards liv. Hånden var beklædt med sort skind og tung som arvesynden, men det var en hånd.

Drengen voksede efterhånden fra drillerier og slagsmål, var blevet til en ung mand. Vist trak han en anelse på det ene ben efter ulykken den gang, men benet var i behold, og han ville danse som andre unge. Nogle af pigerne sagde »nej«, andre, de, der kendte ham, sagde »ja«, og han kunne virkelig danse. Ingvard Emanuel knoklede sig til mange sejre gennem livet, han ville vise, at han kunne. Der er to ting i livet at vælge imellem, det er op eller ned. Søren Hand-skemagers søn valgte at kravle op.

Ved det store bankkrak i 1922 mistede Søren Jensen de fleste af sine penge, der var ikke til den uddannelse, som yngste-sønnen havde brug for med alle sine gode boglige egenskaber. Ingvard Emanuel kom ind som elev på et kontor og tog sin videre uddannelse der. Han blev gift og fik børn, stiftede familie som andre, men i den tid var der arbejdsløshed, arbejdsmangel, da viste besværlighederne sig påny. Var der arbejde,

fik Ingvard med sit handicap altid de sidste tilbud, om end han nu var uddannet kontorist. Et halvt års tid uden arbejde, så måtte han ud med sneskovlen, ofte måtte han gå forgæves, for når mønterne blev kastet i luften, som man gjorde den gang, var det med at få fat i en sådan. De, der havde en mønt, var der snerydning til, resten kunne gå hjem. I en sådan »leg« havde det været godt med to hænder.

Ingvard som voksen.

Med tiden blev jernhånden skiftet ud med en af træ. Først efter krigen fik Ingvard Emanuel sin første rigtige protese. En let hudfarvet gummi/plast-hånd, formet med årer, negle og utrolig lighed med højrehånden. Selv en ring kunne bæres på den hånd, uden at det virkede påfaldende. Det var en lykkelig dag, og det blev det siden hen for uendelig mange mennesker, der før

havde måttet døje med de uskønne, tunge, kunstige arme og ben, man havde til rådighed de første mange år, de ting kom frem.

Gennem tiden nåede Ingvard Emanuel Jensen alt det, som han før havde drømt om. Da han købte sin første bil, var den rød – med fortsæt. De skulle se, at også han kunne. Det var en stor dag. Under krigen gjorde den unge mand sin ivrige del i frihedskampen. En juleaften i de år måtte han snige sig gennem Københavns gader for at finde skjul, let kendelig som han var med sit handicap. Familien blev senere evakueret til Sverige.

Søren Handskemagers søn skabte et hjem for sin familie, fik som andre sine tilidsposter i livet, måske flere end de fleste, han nåede en stilling i samfundet, som ikke alle kunne bestride. Spurgte man siden hen den aldrende mand, om han huskede noget fra den høstdag for længe siden, lød svaret: »Ja, på hospitalet var der en mængde mennesker i hvide kitler, og så alle de blanke hanner«. Og så kommer det tankefuldt: »Måske var jeg ikke nået så langt i livet, dersom ikke «Det» var sket dengang. Det kom til at koste blod, sved, tårer, kamp – og sejr til slut – til Søren Handskemagers søn.

Ulrik Mathiasen og Mathias Ulriksen Sartz

- en billedhuggerfamilie i Århus i 16-1700-tallet

Af Merete Bergild og Jens Jensen

Mathias Ulriksen Sartz har udført altertavle og prædikestol i Gullev kirke, mellem Viborg og Århus. Prædikestolen har han signeret og dateret: "Mathias Uldricksen Sartz Billet Hoger Ao 1769", og da prædikestolens kerubhoveder er identiske i udformning med de tilsvarende på altertavlen, og stilen er den samme, må også altertavlen betegnes som et værk af samme mester.¹⁾

Imidlertid skulle himmelen over prædikestolen og altertavlens vinger med engle være skåret af snedker og billedskærer Søren Mikkelsen (1716-74) i Gullev.²⁾ Da der imidlertid er overensstemmelse mellem kerubhovederne på prædikestolen og himmelen, og da englene på altertavlens vinger bl.a. genfindes på monumenter i Århus Domkirke, skal billedhuggeren snarere findes i Århus og ikke i Gullev, altså må såvel prædikestolens himmel og altertavle med vinger være skåret af prædikestolens mester – Mathias Ulriksen Sartz.

Mathias Ulriksen er sikkert søn af billedhuggeren Ulrik Mathiasen, der løste borgerskab i Århus i 1691 d. 21. dec.³⁾, og oplyste, at han var født i Dejret (på Mols). Der kendes ikke noget sikkert bevaret værk fra Ulrik Mathiasens hånd, men da Mathias Ulriksen sikkert har lært hos sin formo-

dede fader, må det anses for rimeligt at antage, at der må være en vis lighed i deres

Mathias Ulriksen: Prædikestol, Gullev Kirke, 1769, sign. Nat. Mus. foto, 1970.

respektive værker, hvorfor de to billedhuggeres produktion her skal søges nærmere belyst.

Ulrik Mathiasen

Som nævnt tog Ulrik Mathiasen borgerskab i Århus i 1691. Han kendes imidlertid tidligere i Århus, idet "Oldrich" billedhugger fordrede lånte penge – 2 rigsdaler – fra boet efter billedhuggeren Rasmus Christensen, der døde i begyndelsen af september 1689.⁴⁾ Ulrik Mathiasen har sikkert søgt læreplads i den nærmeste større by – Århus, og forbindelsen til Rasmus Christensen indikerer muligvis et mester/lærlingeforhold, hvilket der senere skal vendes tilbage til.

Ulrik billedhugger er dokumenteret boende i Studsgade i 1692 og i Bag Klosteret fra 1693. I 1715 boede han på Møllestien⁵⁾ og i 1717 igen i Bag Klosteret.⁶⁾ I 1723 og 1725 er han nævnt boende i Rosensgade.⁷⁾

I 1704 den 18. juni købte han fra Vor Frue kirke en ligsten fra "den liden gang". Også i 1713 købte han materialer fra kirken, således den 19. sept. et stk. flise og den 18. nov. et stk. flise fra en bordplade, der var i stykker. I 1716 betalte han den 9. nov. for jorden til et årgammelt barn, og i 1719 blev han enkemand, idet han den 21. april betalte for jorden til sin salig kones lig; og en søn under 14 år gammel begravedes den 16. sept. 1729. Han selv blev begravet den 13. nov. 1735.⁸⁾

Om hans økonomiske status vides, at han i 1720 var ganske forarmet, og han kunne ikke svare krigsskat – han var da enkemand med to børn.⁹⁾ I 1735 var han i resistance med skatten og boede da i Medelgade (Mejlgade).¹⁰⁾

Mathias Ulriksen

Mathias Ulriksen tog borgerskab i Århus den 28. juni 1737. Han oplyste da, at han var født i Århus og var 30 år gammel – altså født 1706/07. I 1743 nævnes han boende sammen med en anden familie – Michel Basse – der betegnedes som fattig, og begge familier var befængt med en smitsom sygdom, hvorved næring og brug og folk var gået fra dem, så de var ganske elendige.¹¹⁾ I 1750 den 23. dec. begravede Mathias billedhugger et dødfødt barn, og en liden datter Berethe Maria på 10 uger blev begravet den 9. juni 1769.¹²⁾

Mathias billedhugger logerede i 1737 på Store Torv og i 1738 Ved Åen, men i 1745 havde han egen gård i Mejlgade. Han lånte da rede penge – 200 rdl. – af madam Møller, enke efter Gregers Bruun, førhen sognepræst til Gjerrild og Hemmed menigheder. Madam Møller boede da i Århus og fik den 3. maj pant i Mathias billedhuggers gård, der lå imellem Hans Hansens iboende gård på den søndre og Ole Andersen handskemagers våning på den nordre side. Gården bestod af 6 fag til gaden, 2 loft højt med gårdhus, og inde i gården af 10 fag halvtag, der var vedhammer (brændeskur), der var gårdsrum og liden haveplads; alt efter auktionsskøde af 23. dec. 1744. Også det "bedste bohav" indgik i pantet: 2 dragkister, små på fod, og 1 beslæt, 1 pyramide, 6 ryslæderstole, 1 hollandsk bord, 1 spejl med sort ramme, 3 små og et stort skab, en jern-

Mathias Ulriksen tilskr.: Allertavle, Gullev Kirke, detalje, o. 1769. Forf. foto, 1992.

kakkelovn med tilbehør, 2 fyrretræsborde, 1 chatol, 2 dusin tintallerkener, ½ dusin fade, 1 blå egekiste med hængsler og lås, en rulle.¹³⁾

Pantet overgik den 26. april 1755 til Vor Frue Kirke i Århus, idet Mathias billedhugger af kirkeværgen Sr. Knud Johansen Connis havde lånt 260 rdl. til en rente af 4% p.a.¹⁴⁾ Ejendommen bestod af et 6 fag 2 loft højt hus til gaden, 10 fag i gården, 2 loft højt, et stk. haveplads ind i gården med plankeværk ud til gaden samt gårdsrum,

port og indkørsel; der var kælder, 3 fag hus, endnu 1 stk. haveplads beliggende bagved gården ud til Sct. Olai Kirkegård. Også her indgik der indbo i pantet, hvoraf kan nævnes et specerieskab med billedhuggerarbejde, et 8 dags stueur med federal, olmerdugsdyner, hørgarnslagner, et halvt dusin engelske tintallerkener og 3 duge.

At panteobligationen forlængst var indfriet af Mathias billedhuggers broder Peder Ulriksen, blev bekræftet af kirkeværgen den 26. maj 1775. Årsagen hertil var, at panteobligationen efter indfrielsen var forsvundet, og gården skulle sælges, hvilket sidste skete den 5. febr. 1775 til Sr. Johan Bordevig, læst den 1. juni 1775.¹⁵⁾

Det vides ikke præcist, hvornår Mathias Ulriksen døde, men det må være efter hushandelen i 1775 og inden den 2. april 1783, hvor der blev holdt skifte efter Peder Ulriksen.¹⁶⁾ Her oplystes det nemlig, at broderen Mathias Ulriksen forhen billedhugger her i Århus da var død og havde 2 sønner – den ene var tolder i Norge, den anden var sømand i Århus, og 2 døtre, hvoraf den ene var gift med en sejlmaker i Horsens og den anden, der boede i Århus, var ugift. Endelig nævntes en søster, Chatrine Ulriksdatter, der var ugift, 73 år gammel og boede i Århus.

Udgangspunktet for opbygningen af et oeuvre omkring de to billedhuggere, fader og søn, Ulrik Mathiasen og Mathias Ulriksen Sartz, må være den signerede prædikestol i Gullev kirke fra 1769.

Prædikestolen har en meget enkel opbygning med blanke felter, flankeret af vinløvsomvundne søjler med korintiske kapitæler. Under søjlerne i postamentfeltet er der kerubhoveder med oprullede, spiralagtige

vinger. Nedhænget består af barokke kartoucher med blanke indskriftsfelter.

Himmelen har lignende kartoucher oven på gesimsen og kerubhoveder på selve gesimsen. Disse hoveder udviser så karakteristiske træk, at det ud fra dem er muligt at tilskrive Mathias Ulriksen andre beslægtede værker. De er let fladtrykte med tykke kinder og en lille rund hage med grube i midten og en åbentstående mund. Næsen er kort og bred. Den virker let fladtrykt på spidsen. Øjnene er let udstående. Håret ender i snegleagtige krøller, der dels ligger ned i panden, dels hænger ned på begge sider af ansigtet. Der er udhugget riller i håret for at give det stofflig karakter. Det samme gælder kerubhovedernes vinger.

Altertavlen er fra samme tid som prædikestolen og er udført i samme stil og har de samme detaljer. Det er derfor nærliggende også at tilskrive Mathias Ulriksen denne.

Den er opbygget af et postament, hvorover der er et hovedfelt, delt i tre af glatte søjler. Over disse er der i gesimsfeltet englehoveder og yderst på gesimsen står flammeurner. Topfeltet er dekoreret med blomsterguirlander, og øverst er der en topdekoration i form af et indskriftsfelt omgivet af englehoveder, skyer og en stor strålekrans. Storfeltets vinger er udformet som en akantusdekoration, hvori der sidder en engel med en blomst i hånden. Disse englefigurer, samt englehovederne, blomsterguirlanderne og akantusdekorationen er meget karakteristisk for Mathias Ulriksen og kan ligge til grund for en tilskrivning af en række værker. Disse værker er alle fra perioden o. 1735 til 1769.

En anden gruppe værker fra Århus og omegn viser mange overensstemmende

træk med de monumenter, der tilskrives Mathias Ulriksen. Da de alle tidsmæssigt ligger før 1735, er det nærliggende at fremføre Mathias Ulriksens fader, billedhuggeren Ulrik Mathiasen, som ophavsmand til disse arbejder, som alle er fra slutningen af 1680'erne til ca. 1730.

Ulrik Mathiasen

Det dokumentariske materiale, der findes om Ulrik Mathiasen, viser, at han har haft forbindelse med den århusianske billedhugger Rasmus Christensen.¹⁷⁾ Muligvis er Ulrik Mathiasen oplært i Rasmus Christensens værksted. Det sidste værk, der kan tilskrives denne billedhugger, epitafiet over Søren Olesen Molbo og Christen Jensen Basalle, sat af deres hustru Inger Hieronimusdatter, ca. 1688 i Vor Frue kirke i Århus,¹⁸⁾ er typisk for Rasmus Christensen ved de store, kompakte figurer og det tætte, kraftige bruskværk, på nær de fem putti og småengle, der er placeret på og omkring gesimsen og topstykket. De har en helt anden udformning, end værkstedet plejede at lave, især hvad angår ansigter og hår. Der er derfor den mulighed, at Ulrik Mathiasen som lærling eller svend har stået for disse figurer. De stemmer godt overens med de øvrige værker, der skal tilskrives ham.

I Vor Frue kirke hænger endnu et epitafium, der kan fremvise reminiscenser af Rasmus Christensens arbejder. Det drejer sig om epitafiet over borgmester Hans Jensen Winter og hans tre hustruer fra ca. 1700.¹⁹⁾ Den formelle opbygning og figurerne er i den "gamle" stil, men der er dukket flere "nye" stiltræk op. Bl.a. akantusbladornamentikken, laurbærkranse omvundet med "knækkede" bånd, tunge,

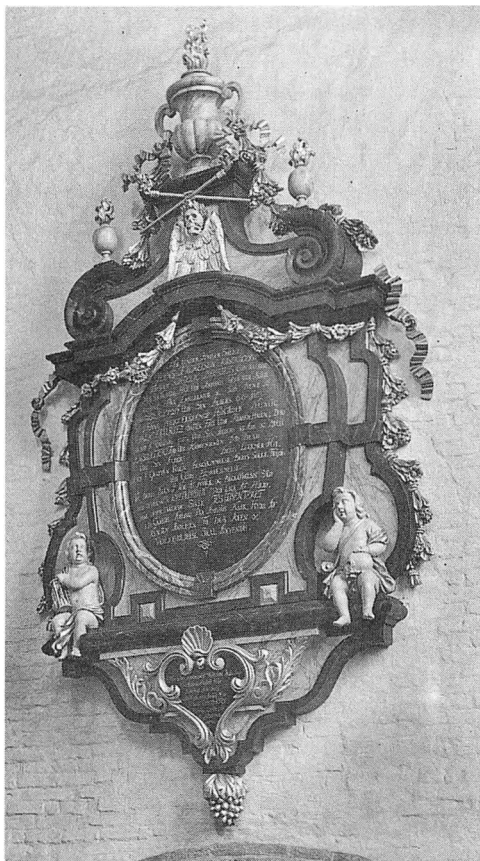

nedhængende blomsterbundter. Disse træk er medvirkende til en tilskrivning af dette monument til Ulrik Mathiasen. Epitafiet, der er udført i træ, har sin oprindelige staffering, der skal skabe illusion af stenskulptur. Det viser sig ved de senere værker, der tilskrives Ulrik Mathiasen, at være et generelt og typisk træk.

Ulrik Mathiasen udførte også arbejder til Århus Domkirke. I 1708 er der regnskabsbelæg for nogle løvværkstopstykker, han udførte til de middelalderlige korskabe.²⁰⁾ Derudover kan han tilskrives de tre bevarede gavlstykker fra det nedtagne fontelukke, skænket 1967 af borgmester Mikkel Mikkelsen Malling og hustru. De

Rasmus Christensen/Ulrik Mathiasen tilskr.: Epitafium over Søren Olesen Molbo og Christen Jensen Basballe, 0. 1688, Vor Frue Kirke, Århus. Nat. Mus. foto, 1901.

Ulrik Mathiasen tilskr.: Epitafium over Hans Terchelsen Rosenquist, 1718, Århus Domkirke. G.N. Kristiansen foto, 1966.

tre gavlstykker er nu opsat over søndre korsarms vindfang.²¹⁾ Det største og mest fuldendte monument, der kan tilskrives ham, er epitafiet over toldkontrollør Hans Terchelsen Rosenquist og hans to hustruer i Århus Domkirke. Det er iflg. domkirkens regnskab opsat i 1718.²²⁾

Epitafiet er udført i træ, men bemalet, så det fremstår som værende af forskelligt farvet marmor. Udgangspunktet for epitafiets udformning er biskop Johannes Braems

epitafium i Århus Domkirke, opsat i 1701. Det er tilskrevet billedhuggeren Thomas Quellinus og udført i marmor, sandsten og træ.²³⁾ Rosenquists epitafium er noget forstørret i forhold til biskop Braems, og der er kommet mere pynt på. Som eksempel kan nævnes de tidligere omtalte blomsterbundter/guirlander, der flankerer storfeltet, og som sammen med de "knækkede", flagrende bånd er bundet til topurnens hanke. Desuden er nedhænget blevet omformet til et hjertelignende felt, omgivet af akantusranker. De to putti, der sidder på postamentet, og som holder henholdsvis et timeglas og et dødningshoved, har fået en betydelig mere sat og behersket udformning i forhold til englebørnene på biskoppens monument. Det udtryk for sorg, de Quellinus tilskrevne engle udviser, er hos Ulrik Mathiasen blevet begrænset til en hånd under kind.

Ulrik Mathiasen er dokumenteret for billedhuggerarbejder til Vor Frue Kirke i Kalundborg.²⁴⁾ Her skulle han omkring 1719 have udført en Moses-figur til prædikestolen. Sandsynligvis en støttefigur, som det kendes fra Randers Sct. Mortens Kirke og Horsens Klosterkirke. Desuden skulle han have skåret fem billeder til opstilling på korgitteret. Disse værker er nu gået tabt.

Ulrik Mathiasen kan tilskrives endnu et epitafium i Vor Frue Kirke i Århus, nemlig over borgmester Jens Christensen Basballe og dennes søn Christen Jensen Basballe, opsat 1725. Det forholdsvis lille epitafium består af et kraftigt postament, hvorpå der står to ovale indskriftsskjolde, der holdes af tre englebørn.²⁵⁾

Næsten samme opbygning har et epitafium i Sønder-Kongerslev, Hellum herred,

Ulrik Mathiasen tilskr.: Epitafium over Peder Nielsen Galthen, 1728, Galten Kirke. Forf. foto, 1990.

opsat i 1726. Det er over sognepræst Jens Petersen-Bloch og hustru. Epitafiet består af en stor, oval indskriftstavle, omkranset af blomsterguirlander. Den hviler på et kraftigt postament, hvorpå sidder to putti med timeglas og kranium. De er som taget ud af Rosenquists epitafium i Århus Domkirke, blot er de blevet noget mere buttede. I samme kirke hænger et identisk epitafium, opsat i 1730 over Peder Brønndorff til Kongstedlund og Randrup. Her ses dog træk, der tyder på, at også sønnen Mathias Ulriksen har været virksom i faderens værksted.

I Galten kirke ved Randers hænger et epitafium, der kan tilskrives Ulrik Mathiasen. Det har en udformning, der i flere tilfælde senere bliver kopieret af sønnen. Epitafiet er sat over sognepræst Peder Nielsen Galthen og hustru og dateret 1728. Det består af en stor, oval indskriftstavle, omkranset af laurbær, der er bundet med "knækkede", flagrende bånd. På hver side er nogle blade fra kransen bøjet ud som vinger med nedhængende blomsterguirlander. Som topfigurer flyver to englebørn med krans, mens en tredje er placeret ud

Ulrik Mathiasen tilskr.: Epitafium over Knud Heinrich Blichfeld, o. 1729, Grenå Kirke. Forf. foto, 1992.

fra væggen, blæsende på basun. De tre englebørn er alle i Ulrik Mathiasens specielle stil med lidt pluskæbede ansigter og store øjne. De har noget af den flyvende bevægelse, Quellinus engle også fremviser.

Ulrik Mathiasen kan også tilskrives det meget helstøbte epitafium i Grenå Kirke over byfoged Knud Henrik Blichfeldt og hustru. Byfogeden døde i 1729, og monumentet er sandsynligvis fra tiden der omkring.

Epitafiet har også her det ovale indskriftsfelt, omgivet af en laurbærkrans som hovedbestanddel. I dette tilfælde er det flankeret af to blomsterdekorerede lise-ner og yderst, som vinger, står to putti på konsoller og peger ind på indskriftsfeltet. Den øverste gesimskant danner en stor bue, og under den ses den dømmende Kristus siddende på jordkuglen i en skykrans. På gesimsen sidder to putti henslængt med bobler på bånd. Topfiguren er en flammeurne, fra hvis hanke der hænger blomsterguirlander ned over epitafiets topstykke. Nedhængt er et akantusornament med gitteragtig baggrund.

Både akantusbladene, blomsterguirlanderne og de stående og siddende putti har Ulrik Mathiasens karakteristiske udformning. Puttierne er, trods deres lidt plumpe udseende med store øjne, ører og næser med skårne næsebor og små runde hager, alligevel velformede og med en vis elegance. Den dømmende Kristus har både i statur og dragtfolder mange reminiscenser fra Rasmus Christensens stil. Epitafiet er marmoreret i røde og grå farver med forgyldte detaljer.

Fra omkring 1730 arbejdede Ulrik Mathiasen i Århus Domkirke. Han fik i 1730

betaling for reparationsarbejder, muligvis på en dørramme til Marselis-begravelsens krypt.²⁶⁾ Fra omkring 1730 og til sin død fik Ulrik Mathiasen udbetalt penge for billedhuggerarbejder på domkirkens orgelfacade. Og efter hans død fortsatte betalingen til sønnen Mathias Ulriksen til januar 1737.²⁷⁾ Dekorationen på orgelfacaden består af akantusblade med "knækkede" bånd. I vingerne sidder to putti med henholdsvis en bog og et blæseinstrument.

Foruden facadeudsmykningen til domkirkens orgel har Ulrik Mathiasen sandsynligvis også udført dekorationsarbejder til orgelet i Vor Frue kirke. Denne kirke fik også nyt orgel i 1730, mest med genanvendelse af dele fra ældre orgler.²⁸⁾ Sandsynligvis fra den nu forsvundne orgelfacade fra omkring 1730, stammer to basunblæsende engle (nu placeret på kirkens loft). Disse engle kan tilskrives Ulrik Mathiasen.

Det sidste store værk, der kan henføres til Ulrik Mathiasen, er gitterdøren og snitværket omkring det Benzonske gravkapel i Dråby Kirke på Mols. Det består af en gitterdør udført i fint og let akantusornamentik med blomsterguirlander hæftet op med "knækkede" bånd. Gesimsen over døren har yderst to flammeurner, og to flyvende englebørn holder våbenskjolde og et indskriftsfelt i hænderne. Gitterdøren flankeres af to stående dydefigurer på høje postamenter. Det er til venstre Fides (Troen) med himmelvendte øjne og foldede hænder, og til højre Spes (Håbet) med en fugl og et anker. Over det hele er placeret en baldakin, hvorfra hænger lange blomsterguirlander ophæftede af "knækkede" bånd. De to flyvende englebørn over døren kunne godt være udført af Mathias Ulriksen, mens de

to store dydefigurer mere er i faderens stil. Kapellet blev indrettet i 1730, og sandsynligvis er decorationen fra samme tidsrum. Den er interessant både på grund af sin usædvanlige udformning, men også fordi den viser, at Ulrik Mathiasen allerede på den tid sikkert havde sønnen som hjælper i værkstedet.

Fra 1730 til sin død i 1735 kan der ikke til-

skrives Ulrik Mathiasen noget sikkert værk. Han fik betaling for arbejder på orgelfacaden til Århus Domkirke, men hvor meget der er af ham og hvor meget, der er udført af sønnen, kan ikke afgøres. Muligvis har han ikke været så aktiv i sine senere år, men værkstedet er så ført videre af Matias Ulriksen.

Ulrik Mathiasens tidligste værker ligger

Ulrik Mathiasen tilskr.: Det Benzonske Gravkapel, udsnit, o. 1730, Dråby Kirke. Nat. Mus. foto, 1968.

tæt op ad hans formodede læremester Rasmus Christensens. Men efter at have kopieret Quellinus' monumenter i domkirken, fandt han frem til sin egen stil, hvor akantusornamentikken spillede en væsentlig rolle. Han benyttede ikke nogen speciel type til sine epitafier, men den laurbærkransede indskriftstavle omgivet af flyvende englebørn/putti, bliver den, der især føres videre af sønnen.

Mathias Ulriksen

Ulrik Mathiasens senere værker fremviser stiltræk, der kan henføres til sønnen. Men først efter 1735 findes værker, der nok følger traditionen fra faderens værksted, men alligevel er anderledes.

I Dalbynder Kirke ved Mariager hænger et epitafium over Otto Galthen (+1733), forpagter på Demstrup og hans søskende, Ellen Galthen (+1735) og Peder

Galthen (+1731). Det er sandsynligvis udført i 1735. Det følger nøje stilen fra det epitafium, Ulrik Mathiasen udførte til Galten Kirke i 1728 over sognepræst Peder Nielsen Galthen, fader til forpagteren og hans søskende. Hvor Ulrik Mathiasens epitafium var et tæt og helstøbt monument, er sønnens mere bredt ud, og laurbærkransen og akantusbladene er mere stereotype og stive i udførelsen. De tre flyvende englebørn er hos Mathias Ulriksen helt løsrevet fra selve epitafiet, mere plumpe og nærmest karikerede i deres ansigtsudtryk.

I forvalter H.A. Høeg til Gl. Estrups postpengeregnskab fra 1736 optræder d. 26. febr. et brev fra "billedhuggeren i Århus om dåben".²⁹ Denne "dåb" må være fonten med himmel i Auning Kirke, Gl. Estrups sognekirke. Himmelen har det maledede årstal 1736. Fontens udformning og stil viser, at "billedhuggeren i Århus" må

*Mathias Ulriksen
tilskr.: Døbefont, de-
talje, 1736, Auning
Kirke.
Forf. foto, 1992.*

være Mathias Ulriksen. Fonten er en stor træfont, der hviler på fire store løvefødder. På midten har den et bredt felt med akantusdekorationer, og lige under overkanten er den udsmykket med kerubhoveder. Under dem er "knækkede" bånd med nedhængende kvaster. Selve hovederne stemmer nøje overens med de omtalte kerubhoveder på prædikestolen og altertavlen i Gullev Kirke. Kun er håret her udført mere i Ulrik Mathiasens stil med indskæringer i det glatte, lokkede hår. Himmelen er udformet som en åben bøjlekroner, hvor bøjlerne er akantusranker. Inde i "kronen" ses en fremstilling af Kristi dåb. Fonten er omgivet af et nyere gitter.

Døbefonte var ikke det store arbejdsområde for det århusianske værksted. Auningfonten er indtil videre den eneste, der kan tilskrives den ene af de to billedhuggere. Derimod var epitafierne, også for sønnen, det vigtigste beskæftigelsesområde.

Et epitafium fra o. 1736 i Sneum Kirke ved Esbjerg kan tilskrives Mathias Ulriksen. Det er sat over sognepræst Wenzel Galthen (+1736) og udført efter samme model som hans families epitafium i Dalbynder Kirke.³⁰⁾ Det er som tidligere omtalt nærmest en kopi af Ulrik Mathiasens epitafium i Galten Kirke over sognepræst Peder Nielsen Galthen. Det er sandsynligvis den familiemæssige samhørighed bestillerne imellem, der gør, at Mathias Ulriksen udførte et værk så langt fra sit oprindelige arbejdsområde.

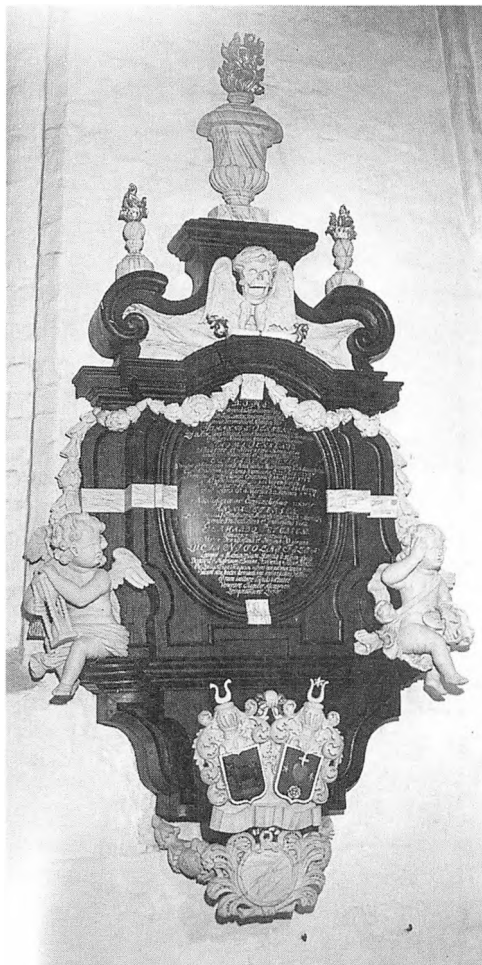
Et andet epitafium fra samme tid i Harriidslev Kirke ved Randers kan også tilskrives Mathias Ulriksen. I dette tilfælde har han ligeledes benyttet modeller, som hans fader havde brugt. Her er det epitafiet i

Grenå Kirke, der er udgangspunktet. Uden dog at være en slavisk kopi. Epitafiet er sat over sognepræst Casper Peter Müller (+1736) og hustru.

Fra Galten Kirke ved Århus stammer et epitafium fra omtrent samme tid, der også kan tilskrives Mathias Ulriksen. Det er sat over Bartram Buchwald (+1736) og er et monument, der viser Mathias Ulriksen ikke helt så afhængig af faderens modeller, som i de tidligere nævnte monumenter. Epitafiet har siden 1911 været deponeret på museet på Koldinghus.³¹⁾ Epitafiet er udført i træ, men den oprindelige staffering skulle illudere sten.

Monumentet er usædvanligt i sin opbygning. I midterfeltet ses Kristus på korset, ved hvis fod den afdøde og hans hustru knæler. To putti, der står på det kraftige postament, flankerer midterfeltet. Andre putti/englebørn holder draperier, flyver med timeglas og kranium og blæser på basun. Topfiguren er den opstandne Kristus omgivet af to dydefigurer. Enkelte elementer i opbygningen og detaljerne kan genfindes i faderens værker, men udformningen og sammenstillingen, bl.a. af puttierne er Mathias Ulriksens egen. Hans figurer er noget stive og lidt ubehjælpssomme i deres statur, og deres ansigter har ofte et karikerende udtryk. Ofte trækker de øjenbrynene sammen, så de får et vredt udseende. Den flyvende stilling som Ulrik Mathiasen mestrede i Galten-epitafiet, er det ikke lykkes sønnen at kopiere.

Det sidste epitafium fra slutningen af 1730'erne, der kan tilskrives Mathias Ulriksen, er det store akantusdekorerede monument i Voldby Kirke ved Grenå. Det er sat over Peder Anchersen (+1723) og Kjeld

Mathias Ulriksen tilskr.: Epitafium over biskop Johannes Ocksen, 1745, Århus Domkirke. G. N. Kristiansen foto, 1961.

Bøg (+1739), samt deres hustru Mette Marie Hoffman (+1769). Epitafiet er sandsynligvis opsat ved den anden mands død.

Det har i sin opbygning mange reminiscenser af faderens store epitafium i Grenå Kirke ca. 10 år tidligere. Men den store akantusdekoration, der optræder som vinger, er Mathias Ulriksens egen. Ligesom

udformningen af de fire, noget stiftsiddende evangelister på henholdsvis postamentet og gesimsen. De to svævende englebørn med basuner, der udgør nedhænget, har Mathias Ulriksens karakteristiske træk og en noget akavet holdning.

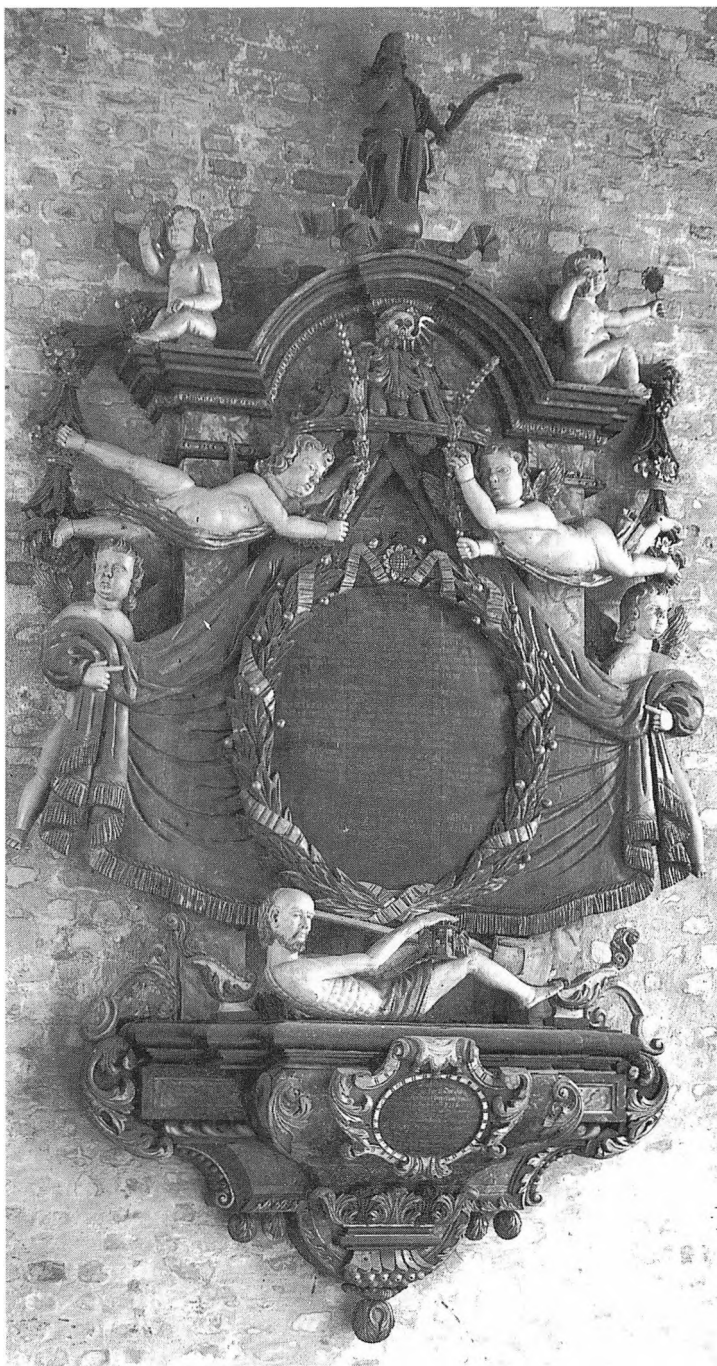
I 1740'erne kan han tilskrives to monumenter: et epitafium i Gjerrild Kirke ved Grenå, sat over sognepræst Gregers Otto Johansen Møller og to hustruer, samt ét i Århus Domkirke, sat over biskop Johannes Ocksen (+1738) og hustru (+1743).

Biskoppens svigersøn fik i 1745 tilladelse til at opsætte epitafiet, og det fremgår, at det skulle være af samme størrelse som biskop Johannes Braems.¹²⁾ Desuden er epitafiet en nøje kopi af Braems epitafium, tilskrevet billedhuggeren Thomas Quellinus. Dette er udført i marmor og sandsten, mens Mathias Ulriksens er skåret i træ og bemalet, så det opnår samme virkning som Quellinus. Epitafiet er bygget op omkring et ovalt indskriftsfelt. På postamentet sidder to englebørn med timeglas og kranium. Det højre tager sig til hovedet med den ene hånd. Et forsøg på at kopiere Quellinus, hvis engel sørgende støtter hovedet i hånden. Over indskriftsfeltet er draperet en blomsterguirlande, og i topfeltet ses et vinget kranium med laurbærkrans. Topfiguren er en stor flammeurne, flankeret af to mindre.

Konsolnedhænget indeholder biskoppens og hans hustrus våbenskjolde, og nedest er der et tomt, ovalt felt omgivet af palmegrene. En af de ganske få afvigelser fra Quellinus' epitafium er en lille hånd, der holder båndet mellem de to våbenskjolde.

Da Mathias Ulriksen 20 år senere udførte endnu et epitafium til Århus Dom-

*Mathias Ulriksen tilskr.:
Epitafium over Anders
Christensen Winding,
1752, Storning Kirke. Nu
deponeret på Museet på
Koldinghus. Nat. Mus
foto, 1908.*

kirke, var det Quellinus' epitafium, der igen blev kopieret. Monumentet, der var over biskop Peder Hygum (+1764) og hustru (+1767), blev opsat i 1765.³³¹ Det har nok været et krav fra bestilleren om at følge traditionen omkring bispe-epitafierne i domkirken, der har bestemt udformningen. Tidsafstanden til originalen var nu blevet så stor, at den livlighed, hvormed Quellinus formede f.eks. sine englebørn, nu er helt forsvundet. På Johannes Ocksens epitafium fra 1745 forsøgte Mathias Ulriksen at holde sig tæt til forlægget, men nu er alt stivnet: englebørnene sidder ret op og ned med lige nedhængende ben, våbenskjoldene står nu lige ret op ved siden af hinanden i stedet for at hælde skråt til siden o.s.v.

De samme stive englebørn ses også på resterne af et epitafium over Marie Mortensdatter (+1750), gift med sognepræsten Hans Christian Nissen i Ormslev Kirke. Fragmentet befinder sig nu i Den gamle By, Århus.³³²

Det største og mest originale epitafium, der kan tilskrives Mathias Ulriksen er opsat 1752 i Storning Kirke (nu deponeret på Museet på Koldinghus) over sognepræst Anders Christensen Vinding og hustru.³³³

En stor oval indskriftstavle, indrammet af en laurbærkrans, danner hovedfeltet. Over den er placeret en baldakin og herfra hænger et udskåret draperi, der holdes af to putti. Oven over dem svæver endnu to putti med blomsterranker i hænderne. På den forkrøppede gesims sidder to englebørn med blomster i hænderne, og som topfigur ses den tronende Kristus. Epitafiets nederste del består af et konsollignende postament med akantusdekorationer. På

dette postament ligger en personifikation af døden og tiden i én og samme person. Den holder et timeglas og en spade som symboler. Figuren er fremstillet som en mager, skaldet mand med kort skæg og kun iklædt et lændeklæde.

Flere detaljer i epitafiets opbygning kan genfindes i de tidligere omtalte monumenter, men motiverne med de baldakinbærende putti og den liggende død er højst specielle og ses ikke andre steder. Personifikationen af tiden/døden i form af en vinget Kronos er et alm. brugt ikonografisk motiv fra 1600-tallets sidste fjerdedel og fremefter. Almindeligvis blev han fremstillet som en gammel mand med langt hår og skæg samt vinger. Som symbol holder han en le og et timeglas. Oftest står eller sidder han ved siden af hovedfeltet, men sjældent eller aldrig er han placeret som på Storning-epitafiet. Det er en placering, der især på udenlandske monumenter er forbeholdt en figurfremstilling af den afdøde.

I det sidste epitafium, der kan tilskrives Mathias Ulriksen, nemlig epitafiet over sognepræst Niels Secher (+1768) i Sødring Kirke, er billedhuggeren vendt tilbage til den udformning, faderen benyttede sig af i 1718, da han udførte toldkontrollør Rosenquists epitafium i Århus Domkirke. Det vingede og laurbærkransede dødningshoved er i sønnens udformning blevet erstattet af et vinget englehoved, og konsolnedhængets indskriftsfelt har fået en rokokkindramning. Små træk, der viser tidens udvikling.

Afslutning

Såvel Ulrik Mathiasen som Mathias Ulriksen fulgte i deres værkers opbygning tra-

ditionen fra 1600-tallets sidste halvdel. Dog gjorde de brug af de ornamentdetaljer, der var kendetegnende for de stilarter, der vandt frem – akantus og senere rocaillen, men kun som detaljer, aldrig med konsekvens for opbygningen af monumenterne.

Med udgangspunkt i deres store produktion indenfor gravminderne må Ulrik Mathiasen betegnes som den mest originale og kompetente, medens sønnen Mathias Ulriksen er epigonen med de mere mekanisk udførte arbejder.

Diademhoved. Detalje fra epitafium over Knud Heinrich Blichfeld. Grenå Kirke. Forf. foto, 1992.

Noter:

1. J.Christensen: "Beskrivelse over Sal og Gullev sogne" i Saml. til jydsk Hist. og Topografi X 1884-85, s. 155.
2. Som note 1, s. 162-63, samt Weilbachs Kunstnerleksikon II, 1949, s. 181.
3. Weilbachs Kunstnerleksikon II, 1949, s. 354, her benævnes han Aldrick, hvilket er en fejl for Uldrick. Endvidere henvises til Århus rådstuearkiv. Borger-skabsbog 1674-1862. (LAN).
4. Skiftet blev holdt den 5. marts 1694, se Merete Bergild og Jens Jensen: "Rasmus Christensen - en århusiansk billedhugger fra sidste halvdel af 1600-tallet og hans arbejder i østjyske kirker" i Østjysk Hjemstavn 1987, s. 10.
5. Århus købstadsarkiv R.II. Kæmnerarkivet. 1634-1885. Kæmnerregsk. med mandtal og ligning. (Erhvervsarkivet).
6. Århus stiftsamtssarkiv. Havreballegård og Stjernholm amter 1683-1799. Mandtal for krigsstyr og kop-skat. Århus mandtal på krigsstyr. (LAN).
7. Som note 5.
8. Denne og ovenfor anførte oplysninger stammer fra Århus Vor Frue kirkeinspektionsarkiv. Rgsk.bog 1694-1725 og rgsk.bog 1725-86. (LAN). Se også Danmarks kirker, Århus amt, s. 1271, note 1.
9. Som note 6
10. Som note 5.
11. Århus rådstuearkiv. Rgsk. o. kop- og kvægskat 1721-43, (LAN).
12. Århus Domsogns kirkebog 1729-1800 (LAN).
13. Århus byfogedarkiv. Skøde- og panteprotokol nr.3, 1739-57, (LAN).
14. Som ovenstående.
15. Århus byfogedarkiv. Skøde- og panteprotokol nr. 4, 1757-78, (LAN).
16. Århus byfogedarkiv. Skifteprotokol 1777-89, fol. 780A-782A, (LAN).
17. Merete Bergild/Jens Jensen: Op.cit., s. 9-21.
18. Sammested; Danmarks kirker, Århus amt, s. 1213ff.
19. Epitafiet er muligvis udført ved borgmesterens indgåelse af sit 3. ægteskab i 1696 eller ved erhvervelsen af en åben begravelse i 1704. Danmarks kirker, Århus amt, s. 1214 ff.
20. Danmarks kirker, Århus amt, s. 534.
21. Danmarks kirker, Århus amt, s. 553 ff.
22. Danmarks kirker, Århus amt, s. 740 ff.
23. Danmarks kirker, Århus amt, s. 732 f.
24. Marie-Louise Jørgensen: "Kalundborg Vor Frue kirke: Inventar og gravminder" i Kalundborg historie, IV, 1992, s. 63-77. Venligst meddelt af forfatteren.
25. Danmarks kirker, Århus amt, s. 1220 f.
26. Danmarks kirker, Århus amt, s. 960, note 542.
27. Danmarks kirker, Århus amt, s. 590 f.
28. Danmarks kirker, Århus amt, s. 1173 ff.
29. Gl. Estrup godsarkiv. Forvalter H.A. Høegs pengeregnskaber 1731-52. (LAN).
30. Danmarks kirker, Ribe amt, s. 1851 f.
31. Danmarks kirker, Århus amt, s. 2112 ff.
32. Danmarks kirker, Århus amt, s. 746 f. Gengivelsen af Thomas Quellinus' epitafium og dets efterligninger i Århus Domkirke, findes på s. 734 f. fig. 467-470.
33. Danmarks kirker, s. 749 f.
34. Danmarks kirker, s. 2170.
35. Danmarks kirker, s. 2080 ff.

Et eventyr om Nølev-Assedrup Skole, som er 100 år

Hvad den gamle skole fortæller

Af Esther Tromborg

*Her har jeg stået i hundrede år,
ventet på de slægter, der svinder og kommer,
nikket goddag til den brydende vår,
viftet farvel til den hastende sommer.*

Ja, jeg har ventet og ventet hver eneste morgen. Nogle skolebørn kom meget tid-

ligt hver morgen, mange kom lige til tiden – og nogle kom for sent (og det var næsten altid de samme).

I 1890'erne var her mange børn i skolen; der var mange landbrug – små og store landbrug, der var også en del håndværkere, og jernbanestationen, forbrugsforeningen,

Nølev gamle, gamle skole.. bygget 1742, ombygget 1882.

Nølev gamle skole, bygget 1829 med kirketårnet i baggrunden.

andelsmejeriet og telefoncentralen. Næsten alle steder var der en stor børneflokk, så der kunne blive mange børn til kun én lærer i store klasse og bette klasse.

I begyndelsen hørte jeg fortælle om mine to forgængere i de forudgående 150 år. I 1742 blev bygget et skolehus i Nølev by med indgang lige fra gaden. Det må have været en omvæltning for alle børn at skulle gå hjemmefra og være i hus med alle andre børn. Alle skulle begynde med at lære bogstaver – både små børn og store børn. Tidligere havde man lært katekismus i kirkens våbenhus før kirketid om søndagen. Jo, man havde forresten også holdt skole i degnens hus helt siden 1716.

1746-1829

I 80 år kunne dette lille hus holde til trængslen, så byggede bymændene i 1829 en ny skole – også *kun* et lille hus med skolestue og kun lidt plads til degnefamilien og husdyrene på den anden side af gaden.

I 1841 dannedes et sogneråd, som afløste bylauget. Nu måtte bymændene selv bestemme om flere og større ting (hvis amtsrådet også syntes!) – og straks ville man (eller skulle) bygge en flot bolig til degnefamilien for 1200 Rigsdaler (1843). Lidt fornemt tilbages trukket bag en forhave.

Nu behøvede degnefamilien ikke at bo i skolestuen, kun den unge pige i huset havde sin slagbænk stående derinde. Og slagbænken kunne sandelig ikke låses, så *der* kunne

skolebørnene nemt putte tørv og brænde ned til de hjemmævævede dyner og hørlærredslagener.

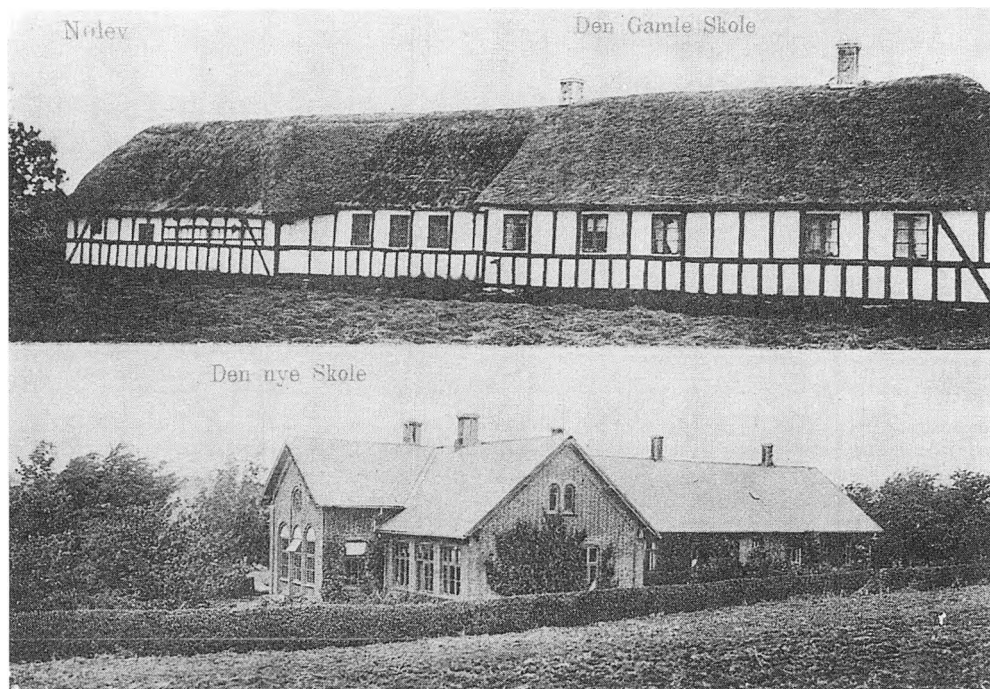
Det var i "Skuel-Hans's" tid; han skulle jo nok have tømret sig nogle nye møbler til de nye stuer – med bræddegulve!

– Ellers skulle han også efter skoletid trave over Nølev-bakken ned til skolelodden i engene og flytte sine køer (måske sendte han en skoledreng i skoletiden!). Mens køerne så gravede det sidste bed, ville Skuel-Hans meget gerne gå over åen til den gamle, gamle kro, der lå øst i Assedrup by i flere hundrede år (i alt fald findes der i jorden mønter fra 1700-tallet). En dag blev Skuel-Hans for længe i kroen, og da han snøvlede hjemad, kunne han ikke finde

trædestenene i vadestedet – og han druknede i åen, fortæller kirkebogen.

Nu kom der ny håndskrift i skoleprotokollen. En dygtig Jens Jensen boede i skolehuset i ca. 30 år og håbede, at hans søn skulle følge efter (havde ladet sønnen studere flere vintre på Saxild Højskole). Byggede sig et hus lige overfor på den gamle, gamle skoles plads (rensede selv nogle brugte mursten fra en gård, der skulle have nyt, stort stuehus). Men da sognerådet ansatte en ny Jens Jensen Sejr, rejste han skuffet til Odder. Nølev Skole var igen for lille – og Assedrup var blevet en stor by og råbte på en skole.

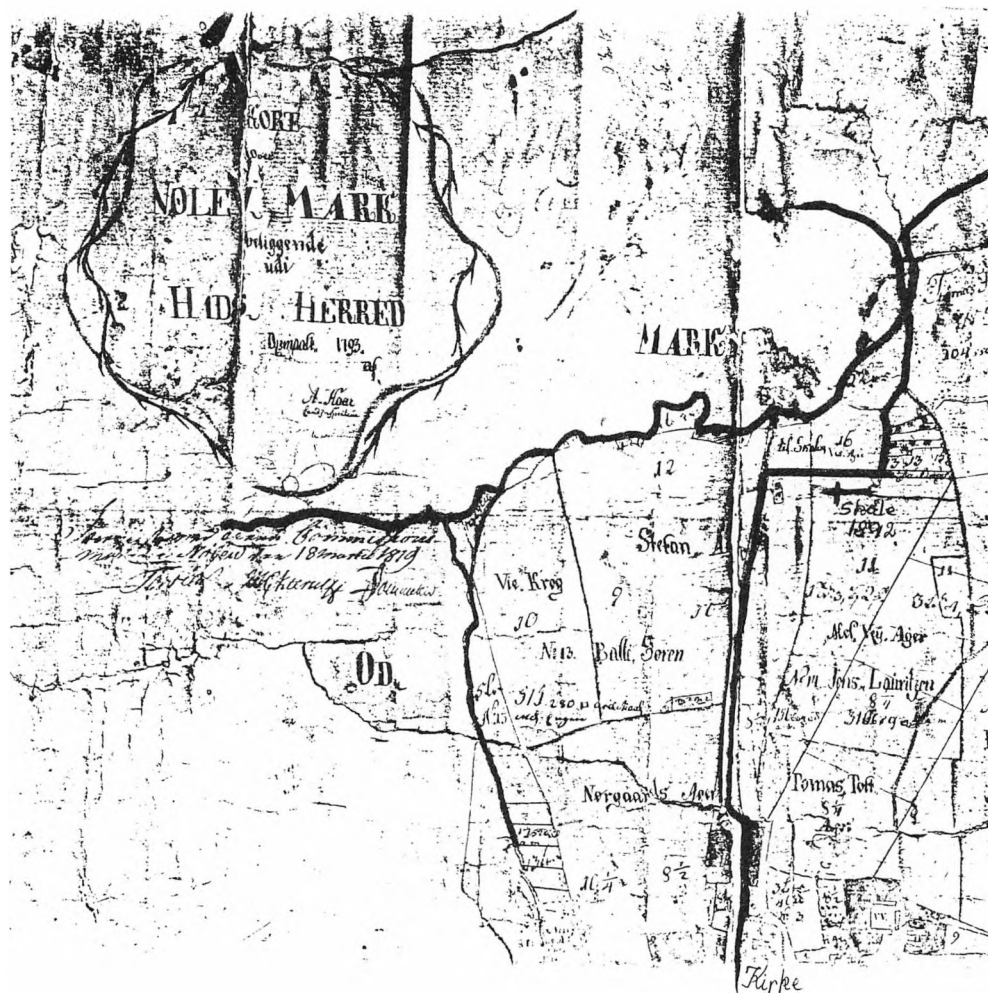
I 1892 blev da bygget et nyt stort skolehus på bakken midt imellem Nølev og Asse-

Ca. 1910.

drup. 12.620 kr. – Og her står jeg da, med rødstensmure, skifertage, med stort og godt tømmer af pommerske fyrrestammer, som Norsminde-tømreren fik “sejlet lige til saven”! Tagtømmeret blev afbarket og tilkantede – med håndkraft - året før, så når nu nogle nymodens ovenlysvinduer giver lys bag på hanebjælkerne, så læses tømrersvendens navn og årstal 1891. Solide gulv-

planker og gulvbrædder dannedes uden maskiner og rundsav! Og mine vinduer – 18 mandshøje dannebrogsvinduer, 11 trekarmede skolevinduer + loftsvinduer i fire gavle – alt lavet med høvl og knofedt! – Og mine yderdøre af halvanden tomme tykke brædder, og mine 21 inderdøre + fløjdøre mellem stuerne. De har nu holdt i 100 år, og de kan holde 100 år til. Jo, det var sandelig

flittige og dygtige folk, der byggede her. I 1892 var arbejdstid fra kl. 6 morgen til kl. 6 aften. Der foruden måtte mester med sine svende og læredrenge *vandre* 1 ½ time (8 km) *før* kl. 6 og *vandre* ligeså langt hjem, *efter* kl. 6. – Og de skulle selv slæbe værktøj, madtejner og ølbimpel.

Der var nok gravet en brønd i forvejen, så de kunne få frisk kildevand – og ellers få vand til læskekalk og cement.

I mange år hentede skolens beboere vand ude ved brønden – de hejsede vandet op med spand og reb, senere pumpedes det op i en træpumpe af udhulet træstamme. Senere igen kom der brønd og jernpumpe *inde* i bryggerset, og i 1933 kom der i pigekammeret såkaldte vandhaner og badeværelse med vandcloset (forkortelse til W.C.). Nu kan folkene blive inde i huset næsten altid. Tidligere var det naturligt at gå *ud* på et *das* (eller ud i skoven), når man skulle “forrette sit ærinde”; nu kan man bare lade det løbe ned igennem W.C.-gulvet. Og man kan bade sig i et kar, som *ikke* er af træ, ligesom vaskekar og saltkar. Og der kom endnu flere vandrør, som førte varmt vand ind gennem stuerne. Så behøvede man heller ikke at bære brænde ind til kakkellovne – kun til et stort centralkomfur i køkkenet. Senere igen trykker man bare på en knap, så kommer varmen af sig selv. Det værste ved denne nymodens opfindelse var, at så kunne man bare berøve mig mit statussymbol – mine skorstene – åh nej, jeg var så stolt over mine mange skorstene – nu føler jeg mig så fladrygget. Ja, men tænk, nu behøver de slet ikke et komfur med skorsten; de trykker bare på en knap, så bliver bordet varmt under gryden! Så behøver de heller ikke at pudse komfur og kakkellovne. Tænk

på alle de piger, der blev sorte på tøjet og i ansigtet, når de pudsede med Zebraovnsværte. Så blev der sagt til hende: “Du er kys’me dejlig”.

Også *lys* i stuerne får man ved at trykke på knappen. I mine første 25 år klarede man sig med tællepråse og petroleumslamper; her var mange smukke lamper – både stål lamper, hængelamper og lysekroner. Ja, men så kom den elektriske strøm med “det hvide lys” – og én lyskontakt i hvert rum, hvor nogen skulle opholde sig. Det er utroligt! Men hvis jeg siger, at verden har været til *uden* strøm, så tror folk, at det er løgn.

Alle ting kan ordnes med strøm og trykke på knapper. Til *stovvask* skal man trykke på en knap. Å nej, når jeg tænker på stovvask – med iblodsætning, forvask og kogevaske og grovvask og finvask, gruekedel og vaskebræt og vuggevasken og skylle i 3 kar vand – hænge ud og hente ind – rulle og stryge og lægge sammen. Alle 14 afdelinger var *stort* arbejde, og det var hårdt. Nu trykker de bare på en knap – og går i byen. Ja, jeg har selv set det mange gange. Og så kan de knap overkomme at “hænge ud” og “tage tøj ind”.

Endog slagtemad og saltkar kan man klare med at trykke på knappen. Den slagtede gris og gås bliver bragt lige til døren, medister og frikadeller er lavet, så sætter man bare strøm til saltkarret – og så passer det hele sig selv!

At gå i byen ordner man sandelig også med trykknapper. Tidligere kunne man gå på sine ben, man kunne ride eller køre i hestevogn, ja, man kunne også haste afsted på en trædecykel – men nu! Man sætter strøm på vognen og så *siddet* man bare og kommer til byen!

Nølev Skole - eksamen 1921. Siddende t.v.: Læreren m. frue, i midten: Lærerinden m. adoptivbarn. T.h. præsten (fra Astrup). Skolekommissionen udgøres af kromanden + skrædderen og 3 gårdmænd.

Ja, jeg har set de første auto-mobiler (ca. 1920), og skolebørnene styrtede ud for at glo – uden forlov. Jeg hørte tunge krigsflyvere i 1940, og jeg har set fotoflyvere. Ja, jeg var nødt til at spørge hver gang: “Hvad er det for noget?” – Men det er der ingen, der behøver at spørge om nutildags.

Og jeg har set den *sidste* arbejdshest på skoleloddet. Men kørne står i tøjr *endnu!* Jeg har set mange træer vokse op og blive savet ned – og nye kom til. Mit store valnøddetræ ved det ene hushjørne er fældet forlængst (for mit tags skyld). Mit kæmpebøgetræ ved det andet hushjørne var der slet ikke de første par snese år. Alt skifter undtagen jeg selv. Jeg har overlevet mange frugttræer og frugtbuske – solbær, hind-

bær og stikkelsbær. Ja, hvorfor skulle der nu plantes stikkelsbær foran gymnastikvinduerne jeg kunne tænke mig at plante brombær! Nu blander man solbær og stikkelsbær sammen og kalder det sol-stik. En busk med bær så sort som solbær og så store som stikkelsbær. Længe leve mageligheden.

Jeg tror dog, at mennesker bliver trætte af alle de “moderne bekvemmeligheder” og al den lediggang. For så dyrker de grønsager og høns, og så saver de brænde, og så løber de kondiløb, og så cykler de cykelture. – Og de behøver det jo slet ikke. Alt er gjort for dem.

Å, ja, mine mennesker – både i skolestuerne og i “privaten”. Når jeg tænker til-

1991. Nølev Skole, nedlagt 1959, men stadig lærerbolig.

bage. Jeg har jo set dem allesammen hver eneste dag i 100 år. I skolestuerne var der mange børn, indtil det tyndede ud i 1950'erne; så kom en ny skolelov og nedlagde skolen, for der manglede faglokaler og faglærere. De havde haft det godt, rart, hyggeligt, morsomt, dygtigt, krævende og strengt. De havde leget og drillet, tudet og grinet. Når der kommer gamle skoleelever forbi, høres der historier: glade og lykkelige, naturligvis – men også grove historier om dengang, da Søren puttede “KRUD” i kakkellovnen. Dengang, da kammeraterne rullede Harald ind i rulle madrassen. Og dengang, da Kaj skulle hente en kæp til sin egen bag – så kom han slæbende med en træstamme.

Men når de kom “ud af skolen” kom de alligevel tilbage til aftenskole, aftengymnastik, oplæsningsaftener og diletant i massevis, fodbold om sommeren og skøjteløb på engene om vinteren.

I privaten indflyttede sidst på året 1892

kun én lærerfamilie, som havde boet i Nølev gamle skole i 10 år; den familie medbragte 3 drenge og fik senere en 4. dreng – og blev her ellers i 34 år. Snart kom en lærerinde, som blev i 44 år. Næste familie kom i 1926 med 1 dreng og 1 pige og fik senere en pige mere. Kun 2 børn er født under mit tag i 100 år. Denne familie blev boende i 35 år. Sidst kom en familie i 1961 med 4 småpiger, som også bare blev her – med leg af børn, børnebørn og skolekammerater både inde og ude, både på jorden og i træerne.

Ingen får lyst til at flytte bort, førend de nødes dertil. Om det nu er den friske luft – harer, fasaner og agerhøns i frugthaven med lærker ovenover; eller om det er udsynet, der holder igen, kan man bare gætte om. Her kan man stå i timevis, i årevis med ryggen mod Nølevbakken og skue over blomstrende enge og hvide snemarker (og mange travle mennesker holder stille ved madpakketider).

Skiftende bilmodeller og vejbanebelæg-

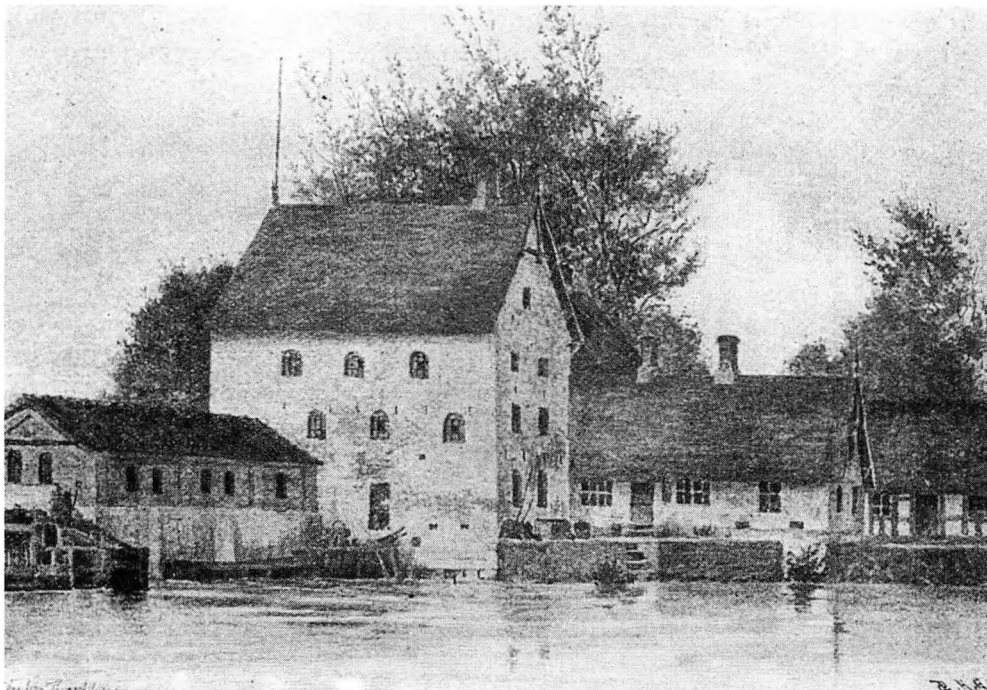
ninger, mere fart på! Skiftende togmodeller på Odderbanen med højest tilladte stigning op til skoven – men mere fart på!

Når jeg siger, at udsigten har været den samme i 100 år, så er det også kun lige sandhed. Kort før min oprejsning stod i Odder Dagblad en annonce om: “Licitation over arbejde med *udretning* af Odder Aa gennem Nølev-Assedrup Enge. Arbejdet skal være udført inden 2 Maaneder”. Da blev udsigten forandret! Odderåens linie blev

vel forkortet til 1/3. Vandets fart blev vel forstærket 10 gange. Alle fiskelommer forsvandt, og alle fisk skyllede ud i havet (eller kravlede måske op i Assedrup-bækken).

Lodsejerne brugte 60 år til at få byttet englodder og udrettet naboskel, enten med hø, penge, brændevin i kroen eller med byttejord.

Jo, her har jeg stået i 100 år – og har set meget.

Den gamle møllebygning med møllegårdens stråttækte bindingsværkslænger set fra Lillesø. Stuehuset bagest i billedet blev ikke berørt af Hollesens byggeri. Det brændte delvis ned o. 1942, men genopførtes i den oprindelige stil. Tegning i Illustreret Tidende, bd. 34, nr. 30 1894. Originalen findes i Det kgl. Bibliotek.

Anne Poulsdatter, Peder Bloch og deres efterkommere på Rye Mølle

Af Bent Østergaard

På sit lange og bugtede løb fra udspringet til den forsvinder ud i Kattegats bølger, har Gudenåen afgivet vand til en række møller. En af de betydeligste var Rye vandmølle, der ligger ved en snævring mellem Guden sø og Birksø. Her har der været drevet kornmaling og ålefiskeri gennem mange hundrede år. Ved reformationen kom ejendommen under kronen, der bortfæstede

ejendommen til interesserede liebhavere. Ofte gik fæstet i arv fra far til søn.

I 1718 overgik møllen til Det skanderborske Rytterdistrikt. Nogle år efter døde mølleren og gav herved plads og råderum for sin efterladte hustru. Til henimod midten af 1700-tallet residerede herefter den myndige enke Ane Poulsdatter på Rye Mølle ved Gudenåen. Hun havde skaffet

sig fæstet, da hendes mand, Johan Hagensen døde i 1731. Johan Hagensen, der havde arvet fæstet efter sin far Hagen Johansen i 1695, havde været en velhavende mand med orden i sine pengesager.

Hagensens hustru var også ud af en slægt, der havde styr på økonomien. Et par af hendes brødre erhvervede sig således hver en mindre herregård i Vestjylland. Ane Poulsdatter var da heller ikke til sinds at trække sig tilbage, da manden døde. Det lykkedes hende at overtale Det skanderborske Rytterdistrikt til at give hende fæstet på vandmøllen. En søn Poul skulle deltage i tilsynet med driften, selv om han de første år boede i Ålborg. Han flyttede senere ind i møllen, men døde allerede i 1745.

Fra 1735 har vi i rytterdistriktets jordebog en beskrivelse af møllen: Møllebygningens længer bestod af 35 fag. Besætningen omfattede 2 heste, 3 ungnød, 2 køer og 2 får. Der var græs til 2 heste og 8 køer eller stude.

Året efter må Ane Poulsdatter foretage nogle gennemgribende reparationer af mølleværket, og hun får da fra skoven udvist det nødvendige tømmer: en mølleaksel af eg, 1 ¼ alen tyk, 9-10 alen lang. Til stigbord: en overbjælke 11 alen lang og 12 tommer i firkant.

Til broen, der er 11 alen lang, skal bruges 16 pæle på 8 alen og 10 tommer i firkant.

Efter sønnens død mente rytterdistriktets session, at tiden var inde til, at Ane Poulsdatter afhændede møllen. I protokolten kan man læse, hvorledes de ansvarlige myndigheder vurderede den nu noget alderstegne enkes evner og muligheder:

»Paa samme (Ry) Mølle har i næsten 20 Aar hensiddet Enken, som ved Raad og Hjælp af Sønnen sig nogenledes har Con-

servered og svarid Udgiften indtil forbi-gangne Aar. Fra den tiid er paadragne Restantz, hvorfor Regimentskriveren har Exequvered, og vel finder sin rigtighed. Det betydeligste er, at Møllen i een saa Høydrendende Enkes Hænder, der icke kand hielpe sig selv, mindre være dens Næring og Brug til nogen tjeneste og befordring, Og dog icke vil finde sig udi samme at afstaae, paa dend Maade der kunde for Hands Majts Tieneste til Møllens Conservation, Consenteres, og vere Hende i Alderdommen til Hielp og forlindring, Sessionens Erindring er til Regimentskriveren denne: ved een Christelig og Sagtmodig omgang, at udbringe Restancen og Desponere Enken til det hvor-med Møllen er bæst tiendt, og Brugens entreprenerede istandsættelse beforders; skulle Hun icke finde sig her udi, men i den Sted følge Deres Raad, som icke kand eller bør bifaldes, efterlader han icke sin pligt, ved betiiddelig at forekomme, hvad der ellers vil ligge ham selv til ansvar«.

Man sporer i ordlyden en betydelig ængstelse for den gamles reaktioner, og Ane Poulsdatter nægtede da også at forlade sin mølle. Rytterdistriktets session gav efter for den genstridige enke mod, at hun lovede at finde en bestyrer til at forestå mølleriet. Et par år senere, i 1748, fremfører hun et emne, møllersvend Peder Nielsen Bloch. Regimentskriveren var betænkelig. Peder Nielsen var ikke dygtig nok, havde ingen penge, var en fremmed på egnen uden venner og hjælpere. Enken fik det dog arrangeret sådan, at hun beholdt fæstet, mens svenden stod for mølleriet. Hvis han så med tiden viste sig værdig i dygtighed, liv og levned, var der mulighed for at han kunne få fæstebrev.

Det forholdsvis smalle åløb mellem Gudensø og Birksø var godt egnet til overfartssted og mølleværk. Meget tidligt blev der anlagt en bro, som møllens indehaver var forpligtet til at vedligeholde mod andel i ålefangsten. Rye Mølle ses her, som den fremtrådte i 1840'erne. Bygningerne ligger frit i det stærkt bakkede landskab, hvor Ry Stationsby senere opstod, efter at jernbanen var anlagt i 1871.

Billedet er et litografi af J. Hellesen, udført efter et maleri af kunstneren F.C.J. Kjærskou. Det vides ikke, hvor dette maleri befinder sig. Foto: Egnarkivet for Ry kommune.

Ane Poulsdatter fik endnu engang sin vilje, og fire år efter kunne Peder Bloch overtage fæstet af møllen mod at give den gamle en aftægtskontrakt. Hun fik tillagt årligt: 3 tdr. rug, 2 tdr. byg, 2 tdr. malt og 2 skp. boghvedegryn.

Ane Poulsdatter havde født 6 børn, 3 sønner og 3 døtre. Det gik dem materielt set godt. Ingen af dem overtog møllen, men den nye fæster havde giftet sig med Ane Poulsdatters datterdatter, Anne Marie, datter af Christence Johansdatter (ca. 1705 – 10.12. 1777) og kromand i Rye, Niels Nielsen Byschou (1680-1736).

Peder Nielsen Bloch havde haft sin op-

vækst i Hald smedje, Dollerup sogn ved Viborg. Forældrene var smed Niels Bloch og Karen Friedrichsdatter. Faderen er sikkert identisk med den Niels Albretsen smed, der omtales i skøder af 1741 og 1745 fra Hald Godsarkiv. Foruden Peder Nielsen kendes endnu en søn, der døde i Tyrstrup ved Haderslev 30. dec. 1798, 71 år og 4 måneder gammel. Hans kone var død forud, og han efterlod sig ikke børn og livsarvinger. Om denne smedefamilie har sin rod i den vidt-forgrenede Blochslægt i Himmerland, kan ikke siges. Men da Peder Bloch har tjent i Ålborg, er det tænkeligt.

Hald smedie lå ud til den skovomkran-

sede sø med de høje skrænter. Et lignende storslået naturpanorama havde Peder Bloch for øjnene, da han flyttede ind i Rye Mølle. Møllegården var anlagt på en flad og lav jordlod ud til Gudenåens bred. Grundvandet stod så højt, at man ikke kunne have kælder under stuehuset. Ud mod åen lå møllelængen med det store roterende møllehjul. Møllen var i fæstebrevet af 6. april 1752 ansat til 3. td., 1 skp. hartk. Ager og eng, i fdk, i alb. skov og 15 td., 7 skp., 2 fdk. mølleskyld.

De vigtigste poster i fæstebrevet siger:

1. Til broens reparation skal fæsteren nyde bygningstømmer, men selv betale arbejdet. Dog er Ryes bønder forpligtet til at levere kørsel af materialerne fra kongens skove - nok det eneste hoveri, Rye bønderne har måttet udføre.
2. Ligeså materialer samt jord og grus til dæmning.
3. Af ålekisterne og de til møllen hørende jorder og enge betales 110 rigsdaler årligt. Jordernes og engenes navne er: Ry Toft, Fugelsang, et stykke eng ved Vosgårde, samt de små jorder næst møllen kaldet Lamhaugen, en gammel eng Raunsborre og Ålehaugen samt en toft på Siim Mark, som Christian IV under 22. febr. 1617 har bevilliget.
4. I fæste betales 50 rdl., samt årlig skat og landgilde 110 rdl.
5. Efter Frederik den 3.' benådning af 15/2 1664 skal Ry, Dover, Venge, Låsby, Ailing og Tulstrup sogne søge møllen med deres maling.
6. Fiskeriet er fra Ry Mølle og til Svervig ved Guden sø beliggende; neden for møllen nyder fæsteren fiskeriet til Birksø begyndelse. »Og på det ålene kan have sin

fri gang til ålekisterne ved møllen, skal være afskaffet, alle åle-hammer, ålekister og alle andre ålegarn eller gjort værk, i åerne som løber fra Mossø og Salten Langsø til møllen, undtagen om så kunne være, at nogen af deslige fandtes i jordebogen for årlig afgift.

7. Mølleskoven er efter den ny matrikel 1 Fdk., 1 alb. hartk.

Den tvivl, regimentskriveren havde udtrykt om Peder Møllers evner, viste sig helt ubegrundet. Den nye fæster klarede sig udmærket. Det viste sig ikke mindst, da møllen brændte for ham lige før jul i 1764. Justitsprotokollen fortæller »med største beklagelse og vemodighed«, hvorledes der noget over midnat mellem 20. og 21. december opstod en ildebrand, der på grund af en stærk blæst bredte sig til alle husene og nedlagde samme i bund og grund tillige med to store velkonditionerede querne, mesten alt hans boskab, korn og folde og en del creaturer m.v.«

Ved retsmødet blev det oplyst, at der den omtalte nat havde været to skorstensbrande: klokken halvgåen 11, og efter at den var slukket, igen klokken halvgåen 3, »endda skorstenen var blevet rensset for 8 dage siden«. Folkene var ikke gået i seng mellem de to brande.

Det kunne have betydet total ruin for mølleren. »Peder Bloch«, hed det sig, »er med kone og børn sat fra god velstand i de kummerligste omstændigheder, ved ingen råd for møllens genopførelse, eller hvor han skal have sig og familie med de tiloversblevne kreaturer forsynet med husly og levnedsmidler«. Men han indsendte en anmodning om økonomisk bistand, hvor der

anholdes om den gunstige øvrigheds højformående forestilling til kgl. maj. om allernådigste hjælp og undsætning. I et vist omfang må dette have frugtet, thi Peder Bloch kunne senere fortælle, at han byggede møllen op af ganske ny.

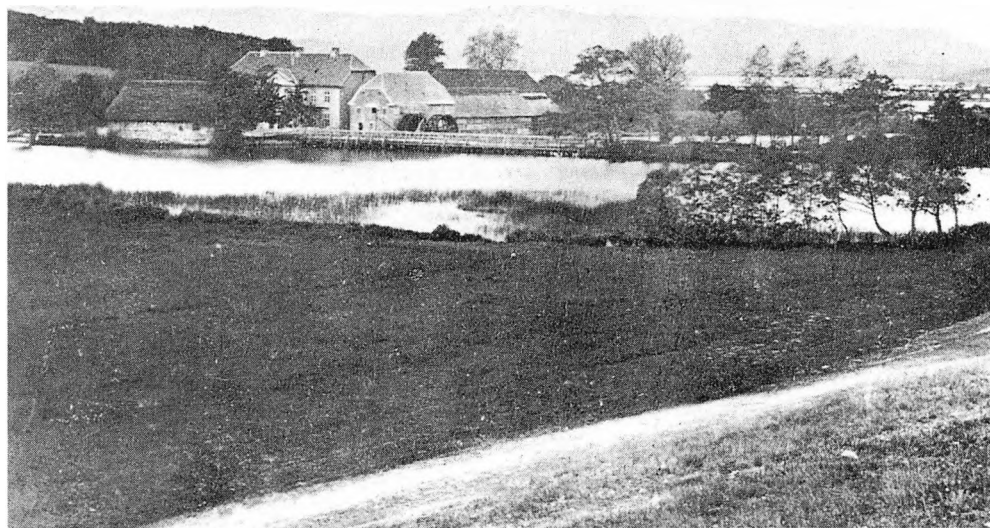
Tre år efter branden, da det skanderborgske rytterdistrikt i 1767 blev stillet til auktion, kunne Peder Bloch købe møllen med tillæggende skov for 4330 rigsdaler.

Vel vogtende på de rettigheder, han havde til fiskeri i åen og de tilgrænsende søbredder, sagsøgte han i 1771 nogle af Ryes beboere, der havde sat ruser ud i møllens vand. Han krævede, at de skulle afstå fiskeriet ud for deres grunde og aflevere de-

res fiskeredskaber. Sagen blev endelig afgjort i 1773, hvor Peder Bloch sikrede sig de fiskerettigheder, der gennem generationer havde været knyttet til ejendommen, rettigheder, der var nævnt i gamle fæstebreve og som udgjorde mere end halvdelen af ejendommens værdi, da han købte den.

Peder Blochs første ægteskab blev kortvarigt. Anne Marie Byschou døde allerede i 1754 og efterlod sig en lille dreng og en 3 måneder gammel datter, Christiane. Enkemanden giftede sig atter i 1759 med den da kun 17-årige Dorthea Voetmann, hvis far var ejer af Kloster Mølle, Voerladegård.

De fik sammen 9 børn, hvoraf nogle dog døde som små. Således kan vi i Rye kirke-

Med Møllensøen i forgrunden ses Hollesens grundmurede hus sammen med vandmøllen og de øvrige ældre bygninger. Udateret fotografi, antagelig fra 1800-tallet. Originalen findes i Det kgl. Bibliotek.

bog læse: »Tirsdag den 6. juni 1769 blev Peder Blochs søn Niels og datter Dorthea af Rye Mølle begravet og prædichet over af psalm: 45 vers: 14.15,16«. De var henholdsvis 5 og 3 år og er sandsynligvis blevet syge under en eller anden epidemi. I 1780 ser vi møllerparret begrave en nyfødt dreng.

Da man i 1930 åbnede et kapel under kirkegulvet i Rye kirke, fandt man tre lag af kister med 26 lig. Førstelærer Harald Nielsen nedskrev en redegørelse, hvori han bl.a. omtaler nogle af familiemedlemmerne fra Rye Mølle: »Til venstre ... stod en kiste indeholdende liget af en meget gammel fornemt klædt kvinde, Ane Poulsdatter. Hun lå i en dragt af guldvævet silke, med gyldenstykkes hue med silkesløjfer ved ørerne og en stor do. under hagen samt mindre ved hænderne ... Bogstaverne på de ældre kister var skåret i træet. Barnekisterne indeholdt, hvis man kan sige det sådan, de yndigste barnelig, stærkt pyntede med sløjfer og dåbsdragter (?), alt i silke og guld. Barnelignene var antagelig kun uger, måske nogle måneder gamle«.

Men også de børn, der nåede skelsår og alder, kunne volde deres forældre bekymringer og sorg. I 1781 måtte mølleren således arrangere et »diskret ophold« for datteren Anne Marie hos hans gamle bror, smeden i Tyrstrup. I kirkebogen for dette sogn kan man læse: »1781, 2. oktober født, døbt 2. oktober, Jens Peder Bloch, Anne Marie Blochs i Tyrstrup uægte søn. Hun er datter af mølleren Peder Nielsen Bloch i Rye Mølle i Jylland, og har ikkun opholdt sig nogle uger her i Tyrstrup hos hendes farbroder Friedrich Nielsen Smed. Hun udlagde til hendes barnefader Christen Nielsen Degn af Rye, en søn af skovfogeden Ni-

els Christensen Degn i Rye. Barnet blev hjemmedøbt og døde førend det blev indsignet, ne d. 8. oktober a.c.«

Også andre steder har Peder Blochs afkom efterladt sig dokumentariske aftryk. I lægdsrullen for Skanderborg-Åkjær amter ser man, at mølleren har søgt om, at hans sønner blev fritaget for militærtjeneste:

»Mølleren Peder Bloch
154 Frantz, f. i Rye Mølle, 27,
Forv. på Bjerre

155 Ernst, f. i Rye Mølle, 19, hjemme
156 Niels, f. i Rye Mølle, 13, Svejstrup
Anmærkninger: Faderen beviste med S.T. hr. Greve og amtmand Bülaus attest at være født uden for bondestanden, samt fra sin ungdom været hos en vinhandler i Ålborg samt nogen tid på Vaar (? umulig at læse) gård indtil han blev besidder af Rye Mølle på hvis grund han ifølge placat af 20. juni 88 dens 28. og 29 § efter ligeledes produce-rede attester og synsforretning i fornævnte dette år har opbygget et hus, og dertil lagt 6 td. á 7 td. land, der bebos af Enevold Olesen, og derfor begærede hans sønner fritagne for udskrivning og udslettede af rullen, der blev bevilget«.

(Skanderborg-Åkjær amter. Lægdsruller. Hovedrulle 1789-90. Lægd nr. 19. Rye sogn. Løbenr. 154-155-156).

I alt fik Peder Bloch 11 børn:

I ægteskab med Anne Marie Nielsdatter Byschou (1728-1754):

1. Johan Pedersen Bloch (1749 - 28.7. 1797). G.m. Ane Jensdatter i Låsby. Hans stedsøn, Jens Jensen, købte senere Rye Kro.
2. Christiane Pedersdatter Bloch (1754 - 26.7. 1822). G.m. selvejergårdmand Anders Rasmussen Wissing, Emborg 1750 -

Rye Mølle, fotografet o. 1900. I forgrunden ses Gudenåen, der her er så bred, at den kan føre navnet Møllensøen. Åvandet strømmer under broen mod nord gennem Lillesø til Birk sø og Julsø. Den her afbillede bro blev o. 1930 erstattet med en betonbro. Foto: Egnsarkivet for Ry kommune.

2.5. 1834. Anders Wissings søsterdatter Gunild Marie Thomasdatter blev senere gift med Peder Blochs søn (i 2. ægteskab) Frands og optrådte efter sigende som genfærd, da hun var død 1814. Se s. 74.

I ægteskab med Anne Dorthea Ernstatter Voetmann (1743 – 13.1. 1804), begravet i Venge, Hjeltslev Herred:

3. Anne Marie Bloch (1761 – 6.2 1786), fødte 1781 et barn uden for ægteskab. Senere g.m. Niels Pedersen Holm fra Gjellerup ved Århus. Begravet i Brand.

4. Frands Henrik Lenz Bloch (31.7. 1763 – 7.4. 1812). G.m. Gunild Marie Thomasdatter fra Ryegård (1775 – 14.4. 1814).

Han overtog gården efter faderen i 1794. Gunild sagdes at »gå igen«.

5. Niels Bloch (29.9. 1765 – 6.6 1769).

6. Dorthea Bloch (30.10. 1767 – 6.6. 1769).

7. Ernst Pedersen Bloch (24.6. 1770 – efter 1799). Møllersvend i Harlev mølle, senere fæstegård i Borum.

8. Dorthea Pedersdatter Bloch (21.2. 1772 – 28.3. 1855). G.m. købmand Henrik Langballe fra Århus. Levede sine sidste år i Rye, hvor hun er begravet.

9. Anne Kierstine Pedersdatter Bloch (15.1. 1775 –).

10. Niels Bloch (23.11. 1777 efter 1796).

11. Jens Pedersen Bloch (16.11. – 19.11. 1780) »levede for Lyset i tre dage«.

Da Peder Bloch var 70 år, overlod han møllen til sønnen Frands i 1794 og flyttede til Århus, hvor datteren Dorthea og svigersønnen Henrik Langballe boede. Kun to år blev det ham forundt at bo i den ret store lejlighed, han havde anskaffet sig. Han døde i 1796 og blev begravet på Domkirkegården. Enken lod indrykke en meddelelse om dødsfaldet i Aarhus Stifts Adresse-Contoires Tidender, d. 22. juni:

»Det har behaget den alvise gode Gud at bortkalde fra det timelige til den evige Glæde, min nu salige og uforglemmelige Mand, Peder Nielsen Bloch, ved en stille og sagte Død den 17de Juni om Aftenen kl. slet 10 i sit Alders 72 Aar, som herved sørgeligst tilkiendegives hans fraværende Slægt og Venner.

Aarhus den 22de Juni 1796, Anne Dorthea, sal. Blocks«.

Frands Bloch drev nu mølleriet, men allerede i 1812 døde han. Foruden enken efterlod han sig to drenge, Peder og Thomas, opkaldt efter de to bedstefædre. De var henholdsvis 14 og 7 år, da de mistede deres far.

Gunild Marie var 37, da hendes mand døde. Hun drev gården og møllen i to år, indtil hun selv døde 1814. Hun »gik igen« efter sin død. Mange år efter kunne man fortælle på egnen om Gunilds uhyggelige optræden umiddelbart før og efter begravelsen. Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen har en god generation senere opsporet og siden aftrykt seks forskellige sagn om disse hændelser. Indholdet af disse er meget forskelligt, hvad angår enkeltheder, men folkefantasierne har her udfoldet sig i rigt mål.

Møllerkonen var forlovet med forkarlen

i møllen. Sønerne, der var blevet lidt drikfældige (!) begge to, var imod det. Nogle vil vide, at hun var blevet frugtsommelig ved ham. Andre kan tilføje, at karlen var kæreste med tjenestepigen samtidig. Så gik Gunild hen og hængte sig.

Hun hængte sig ude i haven. Men karlen havde en anelse om det, kom ud i haven og fik hende i sidste øjeblik skåret ned. Alligevel døde hun, og i døds kampen greb hun fat om karlens hals og havde nær kvalt ham der – ude i haven, men han sled sig fri.

Andre vil dog vide, hun hængte sig i kakelstuen – de gamle havde ikke anden storstue. – En dag hørte pigen, siger en tredje, at Gunild bankede oppe i storstuen, og så keg hun ind ad nøglehullet. Da var hun ved at banke et spiger i bjælken, og hun havde set, hun var gået derind med en strikke. Så blev pigen derfra en tid, for hun tvilte på, hvad der ville gå for sig. Da hun så derind igen, så hængte hun, men lod hende hænge, hun var ræd, hun ikke var rigtig død endnu. Endelig gjorde pigen alarm, og de kom ind og fik Gunild ned, men da var hun død. Så blev karlen gift med pigen. Men Gunild spøjte i møllen.

Hun var ved at stryge tøj, da hun gjorde det, sagde man. Imens kunne pastor Wenzel gå hjemme i sin stue og mærke det, og så sagde han til hans døtre: »Der kommer snart bud fra Ry Mølle«. Han blev buden til begravelse, og lykkelige var de, at de havde ham med. Bæsterne havde ondt ved at slæbe hende, de var lige så hvide af skum, da de kom til kirken. Da de skulle til at have hende put i graven, skred den sammen, så de måtte til at have den rensset op. Den skred sammen igen, og nu kunne de få hende i den.

Gunild gik også og vartede op den dag, hun skulle begraves, skjønt hun lå i kisten. De tyktes, de kunne se hendes røde trøje. Da de kom uden for gården, så de en gris, der rendte under ligvognen, og da de kom til enden af marken, væltede vognen, og grisen sprang fra dem og ind i skoven. – Da de kom hjem, så de hende samtidig, både i stuen og ude i gården, og de så den røde trøje, de kendte så godt.

Men hun vedblev at gå igen. Snart lød det midt om natten, som om alle kværne blev sat i gang. Men kom man op for at se, stod alt stille. Snart var det ved sengene, hun drev sin natlige spøg med at trække dynerne af dem, som lå deri. Ja, det gik så galt, at de så hende ved middagstide ved bordet, hvor hun da delte eftermad ud til folkene, som hun plejede, mens hun levede. Men talte man om hende, når hun var synlig, forsvandt hun straks. Dette sidste er fortalt af hjemstavnsforfatteren C. Sørensen Thomaskjær (- 1919), der modsat andre meddelere siger, at ingen vidste, hvorfor Gunild tog det tragiske skridt.

Thomaskjær fortæller videre: En gammel mand, der tjente hende som karl, mens hun levede, har senere fortalt følgende: Syv år efter at møllerkonen havde hængt sig, lå a en nat hjemme i min egen seng og var helt lysvågen. Så hørte a noget, der fuslede hen ad gulvet, og lige met ét stod der en kridhvid skikkelse for min seng og smilte til mig. A blev slet ikke ræd, skjønt a kunne se, hvem det var. »Ja«, siger hun, »du kan tro, a har haft det grov strengt, siden a døde, men nu har a det så godt, så godt«. – »Herre Gud«, råbte a, »må a trykke jeres hånd. Å Gud som I gjør mig glad«. Men så smilte hun igjen ad mig, vinkede efter mig

med den højre hånd, og så var hun forsvundet.

Det er et smukt billede, vi her får af Gunild, der fik fred efter syv år. Denne gamle, hengivne tjenestekarl har her sat hende et smukt minde.

Men folkesnakken lod hende ikke i ro. Den vil vide, at Gunild blev manet ned, omend, der er mange meninger om, hvem af præsterne i de omgivne sogne man skal tildele æren af at have fået has på det genstridige genfærd.

Også stedet, hvor det skete er uvist. En siger en made (eng) ved det sted, hvor stationen nu ligger, andre en eng uden for Rye Mølles kostald, hvor en pæl blev drevet ned oven på gespenstet. Det siges også, at hun blev sat ned oppe i skoven i et vældmorads eller i Ravnsborg eng. Et sidste bud er en bøg i skoven, kaldet »Møllerkonens bøg«. Der har været ild i træet nogle gange, men det kan ikke brænde. Møllersvenden havde fortalt mig det her, og han fortalte, at de kan formærke hende der nede så mange steder.

Bedst besked må man vel tro, familien kunne give. Hun havde en søn, der hed Per Blok, han sad og vred hans hænder, når han var beskjenket og sagde: »Moder sidder ude i Ravnsborg« – engen tæt ved møllen.

De gamle så og hørte mere, end vi normalt kan opleve. Om Gunilds bror Rasmus Thomassen, Ryegaard, der døde ret pludselig, kun 34 år gammel, fortalte hans barnebarn, Sine Nielsen i sine erindringer: »Efter en tur til Horsens døde min bedstefar Rasmus Thomassen. En af gårdens træskokarle, Jens Horn, der den pågældende aften ville gå fra yderstuen ind i mellemstuen, så gennem en lille rude i døren min

Idyl ved Rye Mølle ca. 1905. Den høje gavlbYgning i.h. for hovedbygningen er den tidligere møllebygning, som 1881 ændredes til træsliberi. Den lave længe ved siden af blev under 1. Verdenskrig ombygget til elektricitetsværk, hvor vandkraften endnu driver tre små turbiner. Foto: Egnarkivet for Ry kommune.

bedstefar sidde med mig (dengang to år gammel) på skødet. Men bagved så han en hvid skikkelse stående med hånden på min bedstefaders skulder. Karlen blev så forskrækket over dette syn, at han ikke turde gå ind, men løb hjem til sine forældre. Da han sent denne aften kom tilbage, blev han forundret over at se lys i alle vinduer. Lidt efter, at han havde fået besked om, at min bedstefar var død, fortalte han om sit syn«.

I Rye Møllégård efterlod Gunild sig to ganske unge sønner, Peder Frandsen Bloch (9.11. 1798 – 27.4. 1827) og Thomas Frandsen Bloch (28.9. 1805 – 3.3. 1828). De døde begge i en ung alder.

Den yngste skaffede sig en gård i Rye. Peder Bloch arvede møllen. Han giftede sig

med Gjertrud Jensdatter fra Nygårde i Dover (12.9. 1793 – 13.2. 1864). Ved Peder Blochs tidlige død gik Rye Mølle ud af Hagensen-Bloch-slægtens besiddelse. I mere end 160 år, siden Ane Poulsdatters svigerfar, Hagen Johansen, omkr. 1664 overtog driften i møllen, havde samme familie resideret i dens gamle bindingsværkslænger.

Peder Blochs enke forblev dog på gården. Hun giftede sig året efter sin første mands død med Christen Hollesen (14.4 1806 – 20.6. 1854), der var født i Åbenrå. Ved brylluppet var han kun 23 år og hans tilkommende 36 år.

Christen Hollesen købte møllen og drev den og ålefiskeriet med stor dygtighed. Det

var gode tider for kornmaling og fiskeri. Rekorden for fiskeriet blev 3000 Rgd. i 1839. I 1843 angav man bruttoindtægten af salget til 1600 Rgd. årligt. Som sine forgængere søgte han at forsvare møllens gamle rettigheder til fiskevandet i de nærliggende søer – og at udstrække disse til også at omfatte dele af Mossø.

Der blev råd til at opføre en ny, grundmuret hovedbygning. Det tidligere bindingsværksstuehus blev dog bevaret som gårdens søndre fløj.

Mens der ved folketællingen i 1801 havde været 1 møllersvend og 6 andre tjenestefolk, viser opgørelsen for 1845 4 møllersvende og 9 tjenestefolk. Desuden »holdt« familien en ung teologisk student som informator for børnene.

Møllerkonen bevarede et godt forhold til sine tjenestefolk, også når de var fratrudd. Således kan nævnes, at da en af pigerne, Ane Malene Hansdatter fra Højbjerg ved Tange, der var blevet gift ind på gården Fellund i Rye sogn, holdt barnedåb for sin før-

Ved siden af den ældre bindingsværkslænge ses Chr. Hollesens stilfulde toetagers bygning, der spejler sig i Møllesøens vand. Ejendommen, der 1881-1915 bar navnet Glentholm, har ført en omskiftelig tilværelse. I mange år fremstillede man træmasse til papirfabrikation. 1933 købte E. Faber, Rye Nordskov bygningerne, hvor han indrettede konfektionsfabrik, der stadig videreføres (Webmore). 1961 overgik Rye Mølle til E. Fabers datter, Gerda Thorning-Petersen. Foto fra o. 1930. Egsarkivet for Ry kommune.

stefødte i 1842, da optræder madam Hollesen som en af fadderne.

Ane Malenes halvsøster var blevet gift i Sejling nord for Silkeborg, og også disse familier sås ved barnedåb og andre højtider. I Rye mødte Ane Malenes unge niece Anders Sørensen fra Emborg Østergaard – han var dattersøn af Christiane Bloch. De blev siden gift, hvorefter han overtog svigerfaderens gård i Sejling. Det var dengang ret usædvanligt, at et medlem af de gamle gårdmandsslægter i Rye flyttede så langt bort. Normalt giftede man sig til en gård indensogns eller i et af nabosognene.

Omkring møllen herskede der til gengæld en vis mobilitet. Nogle af tjenestefolkene kom langvejs fra, og møller Hollesen var som nævnt fra Sønderjylland. Han rostes for sin store gæstfrihed og trofasthed mod sine venner.

Christen Hollesen døde ret ung, 48 år

gammel, og madam Hollesen drev derefter møllen nogle år sammen med en af sine sønner. På hendes gravsten fra 1864 ses disse strofer:

*I ærlig Stræben dit Liv henrandt
og skønne Frugter du derfor fandt,
Agtelse, Venskab og Kjerlighed,
nu som vi haaber en evig Fred.*

Møllen overgik nu til hendes søn, Peder Christian Hollesen (6.8. 1829 – 14.7. 1870). Hans tid blev kort, og derefter solgte hans enke den i 1873 til H.V. van Deurs.

Han gav ejendommen et nyt navn, Glentholm – efter den rovfugl, som da var ret almindelig at se i Himmelbjergegnens skove. Han lod møllen omdanne til træsliberi, og i 1881 ophørte malingen af korn. En stor epoke i møllens flere hundredårige historie var nu endegyldig forbi.

Litteratur:

Chr. Heilskov: Ry Mølle (Glentholm). Hovedtræk af dens Historie i Årbøger for Århus Stift 1917, s. 108-125.

Niels Ravn: Gamle slægter i Rye sogn. 1969 (nyt optryk 1981) s. 28-48.

Kristian Vestergaard: Gamle vandmøller i Skanderborg Amt. Eget forlag, 1981, s. 47-50.

Evald Tang Kristensen: Danske sagn, bd. V, 1895, s. 84-88.

Utrykt materiale.

Harald Nielsen: Rye Mølle. Manuskript i Egnsarkivet for Ry kommune.

Afskrifter af Kirkebog for Rye sogn m.m. ved Ole Bech Knudsen, Århus.

Afskrifter af Kirkebog for Tyrstrup sogn og skøder fra Hald Godsarkiv ved Jens Mandrup Frandsen, Viborg.

Episoder omkring slægten Charisius på Constantinsborg

Af Estrid Wilhelms

Om Constantinsborg foreligger der flere artikler i «Østjysk Hjemstavn» i årgangene 1942 og -44, skrevet af forfatterne Aug. F. Schmidt, Poul Rasmussen og Alfred Pontoppidan. Men da det snart er henvend 50 år siden, vil der nok være en og anden, som ikke har disse artikler ved hånden. Det vil da nok være på sin plads – i denne artikel –

at gentage nogle af disse oplysninger, som er nødvendige for sammenhængen.

Constantinsborg ligger i Ormslev sogn med en skøn beliggenhed på skråningen med parken anlagt med terrasser foran hovedbygningen og med store gamle træer, der går ned til engene og Brabrand sø. Gården hed oprindeligt Stadsgård efter den lille

Constantinsborg-hovedbygning set fra gårdspladsen.

Constantinsborg - hovedbygningen set fra havesiden.

landsby Stad, som forhen lå på dette sted.

Den første ejer af gården hed Erik Jensen Munk, (nævnt i breve 1390-1409). Han var ridder, førte Bielke-våbnet og var gift med Birgitte Lykke. Deres søn, Peder Lykke, overtog Stadsgård, han var på den tid tillige landsdommer i Nørre Jylland. Lykkerne sad nu på godset, indtil en datter af slægten, nemlig Anna Christophersdatter Lykke giftede sig med Manderup Holck. Deres datter igen blev gift med Verner Parsberg. De fik to sønner, nemlig rigsråd Manderup Parsberg (1546-1625), som i Rostock duellerede med Tycho Brahe – med det resultat, at denne fik sin næsetip hugget af. Den anden søn, Valdemar Parsberg (død 1607), som var lensmand på Skander-

borg slot og Åkjær, var gift med Ide Lykke. De overtog Stadsgård, som Valdemar Parsberg i 1583 mageskiftede med Kongen, Fr.d.2. Til gengæld fik han landsbyen Jernit ved Hammel, denne nedrev han og byggede på stedet gården Jernit, det nuværende Frijsenborg.

Fr.d.2. brugte Stadsgård på sine jagter, når han opholdt sig på sit elskede Skanderborg slot. Godset blev – ved overtagelsen – lagt ind under Havreballegård len, som det tilhørte indtil år 1661.

Men for Kongen blev glæden kort, da han allerede døde 5 år efter, i 1588. Hans søn – den begavede og kunstinteresserede Christian d.4. – var ved hans død kun 11 år gammel og måtte have en formynderrege-

ring til at styre, indtil han i 1596 blev kronet. Chr.d.4. byggede mange skønne bygninger, som vi i dag også kan glæde os over. Det var ikke billigt, men værre var, at han idelig var i krig med svenskerne, hvorved Danmark ikke alene tabte Halland, Skåne og Blekinge, men det gik i høj grad ud over finanserne, og da statskassen var slunken, måtte kongen låne penge. Han henvendte sig til den hovedrige, hollandske storkøbmand i Amsterdam, Gabriel Marselis, som lånte ham penge til at finansiere krigen med.

Efter Chr.d.4.s død i 1648, kom hans søn Fr.d.3. på tronen, det var ham, som indførte enevælden. Han krigedes også med Sverrig, man husker hans ord – under Københavns belejring: »Jeg vil dø i min rede«, da han med sin dronning stod på skansen. Han fortsatte med at låne penge af Marselis, men lån skal tilbagebetales. Kongen havde ingen penge, og landet var hærget af de svenske hære, som havde brændt gårde af, og mange mennesker var gået til, så der var mange ødegårde, både på grund af krigen, og tillige fordi der fulgte dødbrin­gende epidemier med pest og kopper.

Kongen overlod nu Århusgård med tilliggende ejendom til Gabriel Marselis, som dog aldrig selv bosatte sig i Danmark. Det blev hans to sønner der kom til landet. Den ældste, Constantin fik Århusgård og Stadsgård, hvor han bosatte sig – og desuden Østergård. Den yngre broder fik Skumstrup, som omdøbtes til Vilhelmsborg. Han blev adlet under navn af Guldencrone. Også Constantin blev adlet, og Århusgård fik navnet Marselisborggård.

Constantin Marselis blev gift med Sophie Elisabeth Charisius, datter af Peder

Charisius til Palstrup (ved Viborg). De blev gift d. 6.4. 1670, men deres ægteskab forblev barnløst, så da Constantin døde i 1699, var slægten uddød på dette sted, mens broderens slægt levede videre på Vilhelmsborg. En datter herfra skulle senere blive gift til Stadsgård. Forinden skiftede gården navn, idet Sophie Elisabeth Charisius havde ansøgt Kongen om at få oprettet godset til stamhus under navn af Constantinsborg efter hendes afdøde ægtefælle. Denne tilladelse fra Kongen forelå – ifølge tingbogen i en skrivelse d. 20. februar 1703.

Umiddelbart derefter giftede hun sig med Peder Rodsteen, men hun havde dog først fået det ordnet, så hendes nevø, søn af Ambrosius Charisius på Palstrup – ved navn Christian – skulle arve godset efter hende. Hendes ægteskab med Peder Rodsteen varede i tre år, hun døde i 1706 og blev hensat i Marselis'ernes kapel i Domkirken. Ovenover blev der anbragt et stort og flot epitafium, lavet af Th. Quellinus, som har afbildet baronessen stående mellem sine to ægtefæller.

På trods af, at Peder Rodsteen først døde i 1714, havde Christian Charisius allerede overtaget godset i 1710, hvilket ses af tingbogen, hvor der i det år finder et retsopgør sted mellem de to herrer.

Christian Charisius blev gift med Dorothea Cathrine Rosenlund, de fik fire børn, deraf to sønner, men de skulle tidligt blive forældreløse, da Christian Charisius døde i 1724. På dette tidspunkt var deres ældste barn, Constantin, kun 12 år gammel, og året efter mistede børnene også deres mor.

Constantin arvede godset – under formynderskab af sin mors stedfar, Peder Thøgersen Lasson af Rødslet, indtil sin

myndighedsalder. Hvornår han selv kom til at stå for styret, ved man ikke, men sandsynligvis har det været samtidig med, at han indgik ægteskab med Kirstine Baronesse Güldenchrone af Vilhelmsborg – i Mårslet kirke d. 9. februar 1734. De fik 11 børn, som for størstedelen ikke var særlig levedygtige, kun tre af dem overlevede Constantin August Charisius.

Hans yngre broder, Ambrosius Charisius, var Secondløjtnant ved det Sønderjyske National Regiment Infanteri. Han var gift med Anna Rodenberg og bosat i Horsens. Det er ham, som vi først skal høre om.

Ambrosius Charisius led desværre af en udtalt spillesyge, også allerede på den tid, hvor han giftede sig – i 1743. Det har utvivlsomt været årsagen til, at den arv, som han fik efter sin mormor, Cancellirådinde Lason til Rødslet, ved hendes død i 1744, blev båndlagt, så kun renterne var til hans rådighed.

Han spillede simpelthen alt bort, som de ejede, sågar også de klæder, han stod og gik i, og som hans hustru møjsommeligt havde fremskaffet til ham. Dem solgte han for at få penge til sin last. Da heller ikke det forslog, begyndte han at låne ting og sager af andre og sælge dem igen for halvdelen af deres værdi. Han havde dermed betrådt den kriminelle løbebane, og det var vel at mærke ikke med den hensigt at forsyne sin stakkels familie med det nødvendige, som de nu måtte savne på grund af ham. Det var blot for at tilfredsstille sin spillelidenskab.

Det skulle jo ende galt, og i foråret 1749 fik han sin første gældsdom af Caspar Bornemand i Horsens, lydende på 50 rd. som honorar for en afholdt auktion. Det blev

imidlertid ikke ved det, derefter fulgte gældsdomme fra fire mænd, deriblandt Etatsråd de Lichtenberg på Engelsholm og hans kones fætter, borger og vinhandler i Horsens – Jochum Rodenberg d. yngre. Ialt skyldte han de fire mænd 657 rd.

Det var ikke uden grund, at de var nervøse for deres penge, og de blev da enige om at gå til løjtnantens bror, Justitsråd Charisius på Constantinsborg. De vidste nemlig, at det var ham, som forvaltede de renter af løjtnantens båndlagte arv, hvoraf de 200 rd. årligt skulle bruges til at afbetale på gælden, resten skulle familien så leve af. Disse 200 rigsdaler forslog ikke meget, de ville derfor have Justitsråden til at love, at de i de næste år skulle have 1. prioritet, indtil de havde fået deres penge – og altså inden evt. flere kreditorer viste sig på arenaen. Det kunne nok være nødvendigt at sikre sig, for det viste sig, at det kun var toppen af isbjerget.

Det blev efterhånden den stakkels Anna Rodenberg for meget, og i sin fortvivlelse henvendte hun sig til Stiftsbefalingsmand Christian Nissen i Århus. Hun klagede sin nød over, at hun og børnene ikke havde det nødvendige til livets ophold, og hun bad ham derfor skrive til Kongen for sig og bede ham indsætte hendes mand på fæstningen Munkholm i Trondhjem fjord, som Kongen ejede (og hvor Peder Griffenfeldt – som bekendt – tilbragte de sidste 18 år af sit liv). Eller hun kunne evt. også tænke sig, at han i stedet blev sendt til Ostindien, enten det eller Munkholm i et åremål af 6-7 år. Og i alle tilfælde ville hun have ham umyndiggjort, så han ikke kunne fortsætte sit vilde liv.

Chr. Nissen var imidlertid ikke til sinds

at skrive til Kongen for hende, han bad hende selv henvende sig og underskrive sin anmodning. Det gjorde han iøvrigt klogt i, da det senere kneb for hende at vedkende sig sin part i foretagendet.

Så tog hun videre til Chr. Nissens broder, sognepræsten Terchild Nissen i Ormslev, som i sit senere vidnedsbyrd fortæller om hendes besøg hos ham. Det følger her:

»Dette er mig bevidst, at velbårne Lieutenant A. Charisius' frue kom for nogen tid siden om aftenen sildig med hendes mand og børn på en vogn fra Horsens til min gård, da vi var færdige at gå til sengs, og begiærede Huus og Natlogi hos os, hvilket vi og villig, som skyldig bejaede, og om morgenen derpå kiørte min vogn hende med sin søn til gården Constantinsborg, hvorfra hun igjen til os kom, viste mig da en Supplique (ansøgning) til høivelbårne vores Stiftsbefalingsmand Hr. Nissen, skrevet og opsat, om at få sin mand på Munkholm hensat, formedelst hans dårlighed og slette husholdning, hvilken Supplique hun underskrev selv hos min datter i hendes stue, fortalte mig derhos hans dårlige levemåde, for hvilken hun nødtes til at gjøre det, hun gjorde, en deel for at have noget i tiden til sin og kiære børns Underholdning, for at opføde dem, til ære og lære, en deel for at få giælden betalt, han hafde sat dem udi.

Hvad videre er mig bevidst om hans dårlighed og slette husholdning over Guds Gode sig betroet, da har jeg tit og ofte givet ham min trohiertig Formaning til Bedring, og ønsker ham endnu der til Naade af Gud, Bestyrkelse af dend Helligånd, og med Beskrivelse om siden i det øvrige liv. Således i Sandhed skriver

*Terchild Nissen,
Ormslef Præstegaard d. 3. Juli 1750.*

Sagen er altså, at Anna Rodenburg har opsøgt sin mands bror, Constantin Charisius og dennes hustru Kirstine Guldencrone på Constantinsborg om hjælp til at opsætte denne anmodning til Kongen, og de får deres foged Chr. Jørgen Bache til at udfærdige ansøgningen, som hun derefter frivilligt har underskrevet i præstegården bagefter. Ansøgningen blev afsendt fra Stiftsbefalingsmanden til Kongen i begyndelsen af februar 1750.

Ambrosius Charisius tog derefter ophold hos slægtninge på Årupgård, nemlig Zacarias Wichmand – måske fordi forholdet til hustruen var blevet noget belastet af tingenes tilstand. Kongens svar på hendes anmodning var positivt, svaret var hende ihænde d. 6. marts samme år.

Der var nu givet grønt lys for at afhente løjtnanten, og dette job fik Borgmester Møller i Horsens til opgave. Denne mødte på Løjtnant Ambrosius' bopæl d. 6. april, men fuglen var fløjet. Senere fandt man ham på Årupgård, men da var han syg og sengeliggende, og de fandt ham så elendig, at de ikke mente at kunne forsvare at tage ham med til anbringelse.

Løjtnantens frue har imidlertid fået ond samvittighed overfor sin mand. Hun skrev d. 6. april et hjerteskerende brev til sin fætter, Jochum Rodenburg i Horsens. Hun bad ham indtrængende om, at han ville hjælpe hende i hendes store hjertesorg og elendighed. Hun fortalte, at hun var blevet overtalt og presset til at underskrive den ansøgning til Kongen, hvilket jo ikke stemte så aldeles med de faktiske forhold. Snarere

har det været fordi - som hun også skrev - at hendes mand havde lovet bod og bedring, hvis han blot måtte komme hjem til hende igen. Hun havde så lovet ham, at alt skulle være glemt og tilgivet, hvis han ville overholde sine løfter.

Han var jo kommet undervejs med, at hans kone havde spillet en ikke uvæsentlig rolle i det spil, der foregik om ham - vel nok ved den lejlighed, hvor man forsøgte at hente ham for at anbringe ham på Munkholm. Hun havde så tilstået, at hun havde underskrevet hans arrest, men samtidig forsikrede hun ham om, at hun havde gjort det under pres fra hans bror og svigerinde. Løjtnanten, som jo vidste, at hans bror ikke var ham venlig stemt, troede på hende og tilgav hende hendes »tvungne medvirken«.

Han lovede hende også, at han frivilligt ville begive sig til Munkholm, hvis han ikke holdt sit løfte. Hun bad nu fætterten om hjælp til at få Kongens dom omstødt, evt. ved at skrive til ham.

Jochum Rodenborg rørtes dybt over kusinens brev, og han var desuden bange for - som hun selv havde antydnet - at hun ville gøre en ulykke på sig selv, hvis ikke hun fik manden tilbage igen. Desuden bad hun om flere penge, hun kunne ikke få dem til at strække - også til folkeløn.

Hr. Rodenborg skrev til Justitsråden - gentagne gange - uden at få svar, men endelig svarede han. Justitsråden var meget for dømmende overfor sin bror og hans opførsel, hvilket der vel ikke var så meget at sige til, han måtte vel betragtes som familiens sorte får. Han kaldte Gud til vidne på, hvorledes han havde handlet med sin bror, som havde »bedrøvet flere af sin honette familie«. Han undredes også over, at Løjt-

nanten ikke var sammen med sin kone, han havde tilsyneladende været uvidende om hans arrest på Årupgård hos Wichmand, som havde betalt kaution for ham. Charisius forstod heller ikke svigerindens pengetrang, da han ialt havde sendt hende 80 rd. Han oprørtes også over, at hun nu nægtede at være skyldig i sin mands arrestdom, og havde beskyldt ham og hans gemalinde for at have presset hende til at underskrive. Justitsråden skrev nu også til brødrene Nissen om et vidnesbyrd, præstens vidnesbyrd er jo i det foregående.

Det var nu kommet for en dag, at Løjtnanten for et års tid siden havde fremsat trusler mod sin bror. Justitsråden henvendte sig nu til Marselisborg birketing og stævnedes broderen for de trusler, han var fremkommet med, og sin svigerinde for beskyldningen om, at hun var blevet presset til underskriften.

De indkaldtes til retsmøde, hvor der blev afhørt to vidner angående Løjtnantens udtalelser. Det første vidne var Chr. Johansen i Kolt, som forklarede, at Løjtnanten var kommet ind i hans hus for et års tid siden i juli måned. Han havde spurgt, om han vidste, om hans bror var hjemme, hvortil vidnet svarede, at det var han, og da det jo snart var middag, kunne der vel falde et måltid mad af. Dertil svarede Løjtnanten: »Nej, min bror er vred på mig«! Så spurgte han videre, om han vidste, om Justitsråden red til Østergård om eftermiddagen, og hvilken vej han plejede at tage. Vidnet svarede, at Justitsråden sommetider tog den ene og sommetider den anden vej. Løjtnanten havde da sagt, at hvor han end mødte sin bror, så ville han skyde ham af hesten, så han trimlede.

Det næste vidne var Anna Laursdatter – også fra Kolt – hun bekræftede det første vidnes udtalelser, da hun havde været i samme stue, mens dette foregik, hun sagde endvidere, at dette foregik noget før Sct. Olufsdag (Sct. Olufsdag er d. 29. juli).

Hvordan denne sag faldt ud, er der ikke fundet noget om, men hvorom alting var, så slap Ambrosius Charisius for at komme til Munkholm eller til Ostindien. Kongen omtalte nemlig i et brev til landsdommer Peder Marsvin i Nørre Jylland, at Løjtnanten jo havde været adskilt fra sin hustru – hos nogle slægtninge på landet, men under opsyn. Man må da formode, at det har været på omtalte Årupgård.

Endvidere skrev Kongen, Fr.d.5., om de stadig flere kreditorer, der oprådte, af hvilke han mente, at nogle havde benyttet sig af situationen, da Ambrosius havde antedateret flere af papirerne på de summer, han var skyldig, så de lød på datoer før hans umyndiggørelse.

Kongen bad nu om, at alle, der mente at have noget tilgode, skulle møde inden en frist på tre uger, så man kunne få en ende på fordringerne. Gælden var ellers forlængst så stor, at Justitsråden anså det for umuligt at efterkomme alle fordringerne og betale enhver sit.

Kongens brev var dateret d. 21. april 1752.

Den næste ulykke, som ramte familien Charisius, fandt sted natten mellem d. 14. og 15. december 1753, hvor en stor del af borggården brændte med indbo, men hvad værre var, at Justitsrådets femårige Regitze Sophie og hendes barnepige indebrændte. Dette skete p.g.a. kokkepigen Mette Jensdatters uforsigtighed med ild.

Hvorledes det gik til, vil vi selv lade hende fortælle i det første forhør på Constantinsborg d. 12. januar. Tilstede ved forhøret var Mette Jensdatters broder sognepræsten Peder Borgen til Møeborg og Ness menigheder og hendes svoger Jens Jørgen Brøndum, indvåner i Skive, desuden Rasmus Sørensen i Kolt og Anders Jensen i Constantinsborgs skovhus som vidner til hendes forklaring:

Hun fortalte, at hun ved midnatstid mellem d. 14. og 15. dec. var ved at gå i seng. Tidligere på aftenen havde hun gemt lidt mad under en af sengene i værelset, og for at finde maden måtte hun tage et tællelys til hjælp. Ulykkeligvis fik flammen fat i et nedhængende halmstrå. Hun prøvede at rive det af, hvilket mislykkedes, ilden bredte sig hurtigt. Hun kaldte straks på Ane Knudsdatter, som var stuepige på gården, samtidig var hun også barnepige for Regitze, som hun havde i sengen hos sig. Mette Jensdatter så hende stå op og med barnet på armen gå hen til en dragkiste. Selv skyndte hun sig ned i køkkenet efter vand til at slukke ilden med og hente hjælp. I køkkenet sad Skov-Jens og Kirsten Sørensensdatter, vaskepige; i fællesskab prøvede de at slukke ilden, men det var forgæves. Skov-Jens skyndte sig ud til alarmklokken i gården for at vække alle på gården.

Man begyndte nu at redde bohøve ud, da man pludselig kom i tanker om, at man ikke havde set Ane Stuepige med Regitze. Mette Jensdatter blev ude af sig selv af skræk, da det gik op for hende. Hun skyndte sig om til vinduerne i værelset, men her stod flammerne allerede ud, så det kunne ikke lade sig gøre at trænge ind. De var begge blevet et bytte for flammerne.

Den 29. januar blev der afholdt retsmøde med vidneforklaringer. Ridefogeden Chr. Jørgen Bache var mødt på herskabets vegne som anklager i sagen mod Mette Kokkepige. Som forsvarer fik hun prokurator Hans Grimstrup fra Århus.

Vidnerne var hendes medtjenere, de blev spurgt om, hvorvidt Mette Jensdatter kunne have påsat ilden med vilje, hvilket alle var enige om, at hun ikke kunne have gjort. Som grunde angav de, at hun havde tjent herskabet tro og flittig i 7 år, at hun havde gjort alt, hvad hun kunne for at slukke ilden, og endelig, at hun jo var dybt ulykkelig, da hun jo af vanvare havde anrettet denne store ulykke.

Anklageren replicerede, at det ikke var hans nådige herskab om at gøre at få Mette Jensdatter straffet så hårdt som muligt, men at hun måtte idømmes en straf for sin uforsigtighed og skødesløshed.

Dommen faldt d. 5. marts 1754, og den lød:

Thi kiendes for Ret, at bemeldte Mette Jensdatter til fortiente straf, andre uforsigtige mennesker til Exempel og Afskye, udi Viborg tugthus i tvende år bør indsættes, samt og de herved medgående bekostninger at betale med tretten Rigsdaler.

Branden kostede – foruden de to indebrændte – også en ung karl, Niels Lauritzen fra Ingerslev livet, da han ved oprydningen derefter fik en afbrændt skorsten ned over sig, hvorved han dræbtes.

Hvis man blader videre i tingbøgerne, så finder man i tingbogen nr. i.16. et brev fra Kongen til Justitsråd Constantin August Charisius, som er skrevet d. 23. marts 1759. Det drejer sig om en ansøgning, som Justitsråden har afsendt til Kongen om at

måtte optage et lån på Constantinsborg på 12.000 rigsdaler. Justitsråden begrundede det med, at han i sin tid modtog gården i en meget slet tilstand. Hans far døde tidligt, og hans mors stedfar var formynder for ham, indtil han blev myndig. Han måtte desuden udrede 8000 rd. til sin bror og 4000 rd. til hver af søstre, ialt 16.000 rd.

I sin ansøgning til Kongen påpegede han, at han aldrig før havde klaget over de dårlige forhold, han overtog gården i, og at han tilligemed havde forbedret gården betydeligt i den tid, han havde haft den. Endelig forklarede han også, at gården ikke ville kunne blive i hans linie efter hans død, da alle hans fire sønner var døde, og godset ikke kunne arves af kvindelige arvinger.

Kongen gav sin tilladelse til lånet på de 12.000 rd. på den betingelse, at Justitsråden skulle betale de årlige renter af summen, så denne ikke voksede yderligere, men han skulle til gengæld ikke afbetale på lånet i sin levetid, det skulle derimod hans eftermand på godset – med 1000 rd. årligt.

Kongens tilladelse blev læst på Nørre Jyllands landsting onsdag d. 9. maj, anno 1770, årsagen var følgende:

Justitsråden havde tre døtre tilbage, og en af disse var gift med Kammerherre og amtmand Scheel til stamhuset Birchelse. Denne Kammerherre skrev d. 11. dec. 1769 til sin svigermoder, Justitsråden Charisius følgende: At han havde overtaget gældsrevet lydende på 12.000 rd., som i sin tid var oprettet på det lån, som Justitsråden havde fået. Han forsikrede nu sin kære svigermoder om, at hun og hendes mand kunne være helt rolige, for nu var de – via ham – sikret imod, at lånet ville blive opsagt – i hans levetid. D. 16. dec. modtog

hun igen et brev fra Hr. Scheel, hvori han stillede betingelser. Han skrev, at han i Jesu navn betalte de 12.000 rd. på de vilkår, at svigerfaderen skulle sende ham et stemplet papir på 50 rd. straks efter nytår, og renten – desformiddelst 480 rd., så skulle de være sikret, at han ikke opsagde lånet, så længe renterne blev betalt. At han henvendte sig til svigermoderen og ikke til sin svigerfader, synes mærkeligt!

Nu skulle man jo tro, at den hellige grav var vel forvaret – men! Justitsråden skulle altså ikke være ovre sine trængsler, hvad familien angik. Allerede året efter – d. 13. april 1770 – skrev Hr. Kammerherren nu til svigerfaderen og opsagde lånet til indfrielse d. 26. april 1771 – på trods af alle forsikringer og løfter om det modsatte. Fru Kirstine Charisius må have været syg på dette tidspunkt, for hun døde et par dage efter, d. 17. april.

Justitsråden var nu alene med sine sorger og besværligheder, og han overholdt ikke foreskrevne betalingsfrist, fordi han mente, at den var for kort. Derfor udtog Kammerherre Scheel stævning mod Justitsråden, og det endte med, at Justitsråd Charisius tabte sagen. Dommen lød således:

Thi kiendes for Ret, at Conferentsråden (han var altså nu blevet Conferentsråd) Charisius, stamherre til Constantinsborg, bør indfri og betale til Citanten Hr. Kammerherre Scheel d. 26. April 1770 udgivne og d. 13. Oct. næstefter til Snapstings termin d. 26. April 1771 opsagte Pandte Obligation med Capital 12.000 rd. courant og renter 4 Procento fra dens dato til betaling sker, hvorudi dog bør afgaae d. 6. Maj 1771 derpå betalte 480 rd. så og udi Processens omkostninger 6 rd. 4 m. inden 15 dage efter

Bekræftelse under min Haand og Forseigling d. forbemelte 2. Juni 1772. A. Gieding.

Man kan vel nok sige – uden overdrivelse – at det har været et par drøje år for den stakkels Conferentsråd. Desuden må det have ramt ham dobbelt hårdt, at det var hans datters mand. Hun må sikkert have stået på sin mands parti, ellers ville han vel næppe have vovet at tage dette skridt.

Kammerherren kan have været i pengevanskeligheder, for han lod i et af brevene til svigermoderen falde et ord: »Men hvorledes jeg redder mig ud, det ved Gud«. Så synes man jo, at han skulle have ladet være med at købe obligationen. En anden grund kan være, at han jo måtte vide, at med hans svigerfaders død ville det blive Ambrosius, som skulle overtage forpligtelserne med tilbagebetalingen af 1000 rd. årligt. Hans forhistorie – hvad angår økonomi – kunne jo ikke siges at være dadelfri. Men igen – det vidste Hr. Scheel jo i forvejen, så han kunne have holdt sig fra disse transaktioner. Man kan gisne, men nogen opklaring får man jo ikke.

Efter Conferentsrådinde Charisius' død blev der afholdt auktion på Constantinsborg d. 12. aug. 1771, hvor Kjøb- og Handelsmand Blach i Århus købte følgende gårde:

I Kolt by: nr. 2. hvis fæster var Hans Pedersen (den senere Kolt Vestergård).

I Lemming 2 gårde, hvis fæstere var Knud Andersen og Jens Povlsen.

I Katstrup en gård, fæstet af Morten Pedersen.

Samme gårde blev dog tilbagekøbt af Conferentsråd Charisius d. 19. maj 1772.

Conferentsråd Charisius giftede sig 2. gang d. 8. nov. 1771 med Else Mariane Fal-

kenskjøld. Constantin Charisius døde d. 3. dec. 1776, 64 år gammel. Først 8 år efter giftede hans enke sig igen – med pastor Jens Holst i Vinding-Bryrup-Vrads. Hun endte dog sine dage på Constantinsborg d. 18. nov. 1801. Det kunne tyde på, at de Fædder Charisius tog sig pænt af hende. Det var forøvrigt samme år, som Constantinsborg brændte igen, og de Fædder Charisius genopførte den med høj kælder og én etage med manzard.

Efter Constantin Charisius' død blev der igen afholdt auktion d. 15. maj 1777 over en del Stervboe (dødsbo) uden for Stamhusets tilhørende ejendom og jordegods, nemlig over de selvsamme gårde, som Conferentsråden havde tilbagekøbt af Købmand Blach i Århus. Disse gårde blev nu købt på auktionen af Ambrosius Charisius, som nu var blevet stamherre til Constantinsborg.

Imidlertid var Hr. Løjtnant Charisius ikke noget finansgeni, så han kunne ikke få pengene til at strække til. Han skyldte Købmand Peder Herchend i Århus 1800 rd., hvorfor han pantsatte føromtalt ejendomme til ham. Disse gårde blev aldrig indfriet af ham selv. Det skulle blive hans dattersøn Hans Friderich de Fædder Charisius, som indfriede gårdene d. 14. juni 1786, altså mens Ambrosius endnu levede. Det kunne se ud til, at det yngre skud på stammen havde bedre styr på økonomien.

Løjtnant Ambrosius Charisius havde nu overtaget godset, og noget af det første, han gjorde, var at fratage et par af sine bønder i Brabrand deres fæstebreve på Kongekorntiende, som de af Constantin Charisius havde fået rettighed over på livstid. Disse bønder var Peder Sørensen Thriige

og Rasmus Espersen. Da de ikke frivilligt ville give afkald på deres rettigheder, blev de af Ambrosius truet med proces.

Peder Sørensen Thriige lod skrive et brev til Herredsfoged og birkedommer A. Gieding med klage over Løjtnanten. Brevet udtrykker tydelig forargelse over, at »Løjtnanten Charisius nogen tid skulle have fået i sinde eller ladet sig bevæge til at omstøde og tilintetgjøre hans sal. broder Conferentsråd Charisius' lovlig oprettede contracter. Visselig ald menneskelig Indsigt skulle næppeligen have forestillet sig, at hand, foruden at overtræde loven, saaledes tvært imod en broder, efter hvem hand har arvet et så anseligt gods, hvis løfter hand snarere helligen burde håndhæve og forsvare end at beskiæmme og kuldkaste«. Han fortsætter senere: »Kunde salig Conferentsråd Charisius igien i dette liv opstaae fra de døde, hvor forundringsfuld vilde hand da icke blive, og med hvilket aasyn vilde han da vel icke beskue disse sin efterlevende broders handlinger?«. Til slut i brevet kræver han for dem erstatning af Løjtnanten for omkostninger og tidsspilde – 50 rd.

Dette blev læst i retten d. 29. juli 1777.

Det nyttede åbenbart ikke at protestere, for efter flere retsmøder, blev dommen til fordel for Løjtnanten:

Thi kiendes for ret, at det af afgangne sal. Conferents Raad Charisius under dato d. 14. Dec. 1770 til Peder Thriige Sørensen og Rasmus Espersen, begge i Brabrand, på samme sogns Konge- og korntiende udgivne fæstebrev bør ved bem. Conferentsråd Charisius' død være død og magtesløs, og fra denne doms dato icke i nogen maade komme Lieutnanten Charisius til nogen

hinder udi dend frihed og rettighed hand, som nuværende stamherre haver over bemeldte tiende til anden lovlig disposition, hvorimod contra Citanten forbeholder deres regres til hvem de bæst veed og kand, forhvad indfæstning de maatte have udbetalt, som dog ei under denne sag er bevist. Processens omkostninger ophæves på begge sider. Dets til bekræftelse under min haand og forseigling.

Marselisborg Bircheting d. forbem. 16. Sept. 1777.

A. Gieding.

Når man i forvejen har læst om løjtnantens meriter, undrer man sig egentlig ikke over hans handlemåde. Men man kan undre sig over, at han med sin baggrund havde så let spil overfor øvrigheden, så de ofrer bønderne i den sag. Det må jo bero på den ærbødighed, man følte overfor folks *stilling*, uanset hvordan de iøvrigt opfører sig. Man erindrer sig ordet: »De små tyve hænger man, de store tager man hatten af for«. – Og disse ord kan jo også ofte bruges med rette i dag.

I 1778 købte Ambrosius Charisius af herredsfoged og birkedommer A. Gieding et gadehus i Katstrup, som denne havde købt ved den på Lyngbygård afholdte auktion d. 1.10. 1767. Anders Gieding solgte huset *med* beboeren og hans hjemmenværende sønner, den 10-årige Povl og den 3-årige Anders, »som nu skal *tilhøre* Hr. Leutenanten von Charisius«. Det smager noget af hvid slavehandel, hvad det jo ret beset også var. Stavnsbåndet blev jo først ophævet i 1788.

Løjtnantens hustru Anna Rodenborg døde 1780 og blev begravet d. 27. nov. 63 år

gammel, efter et liv, som sandt at sige havde været alt andet end let, i hvert fald i hendes ægteskabs første år. Hendes ægtemand fulgte hende i 1787, men *han* blev bisat i Ormslev kirke og derefter ført til Århus Domkirke som sin bror.

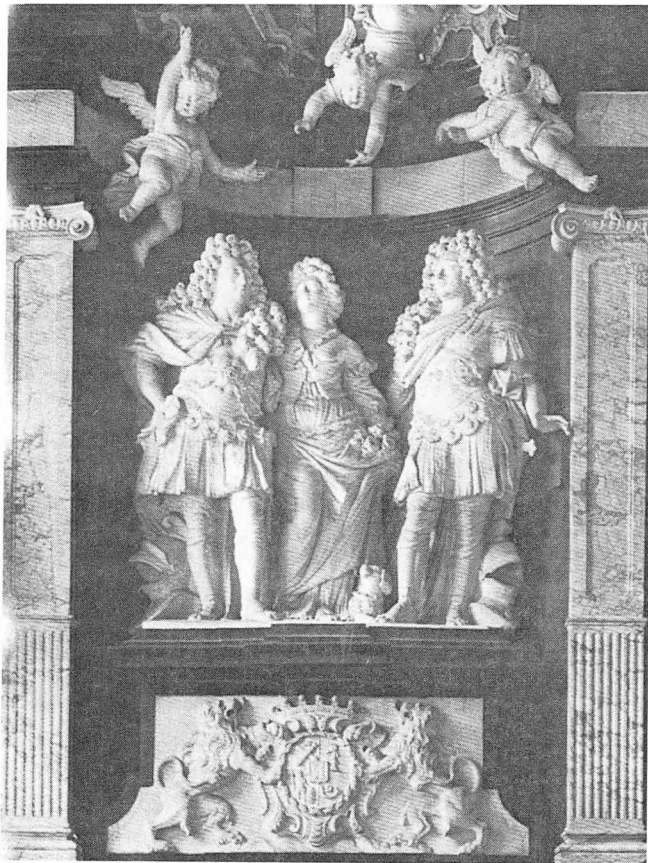
De efterlod sig heller ingen sønner, af deres 8 børn var kun en datter tilbage. Det blev hendes søn med Etatsråd Jens Jørgen Fædder: Hans Friderich de Fædder Charisius, som overtog godset d. 13.6. 1788. Han blev gift med Elisabeth Hedevid Sofie baronesse Rosenkrantz. I året fik han af den tyske kejser titlen Generalkrigskommissær og fik senere tilladelse til at føre grevetitlen i Danmark. Fraset måske Ambrosius Charisius, så har man i det store og hele indtryk af et absolut hæderligt herskab, når man læser de forskellige skifter fra Constantinsborg (her kan man også tage Frijsenborg med). Som regel er bønderne ikke forarmede, som man kan se på visse andre godser. Et bevis på menneskelighed ses af et skifte, afholdt over Anna Sørensdatter 1789, hun havde tjent herskabet i mange år og i en del år været affældig og vanfør. Hun havde haft ophold med fornøden pleje og tilsyn – på Constantinsborg. Man betalte hendes begravelse og tog sig ikke betalt af hendes fattige ejendele, som man overlod hendes nevøer. Hun blev ikke blot sat ud af huset, da hun ikke mere kunne gøre gavn. Desuden tog de Fædder Charisius sig jo også af Constantin Charisius' anden hustru til hendes død.

De Fædder Charisius var den, som solgte de fleste af bøndergårdene til fæsterne – og på rimelige vilkår. De fleste blev afviklet omkring århundredskiftet. Hans Fr. de Fædder Charisius døde i 1829 og hans hu-

stru 1832. De havde ingen livsarvinger. Godset blev da solgt på auktion d. 31. okt. 1832 til Peder Jacob Møller og hans svoger P.B. Holm.

Og dermed var Charisius-slægtens saga på Constantinsborg slut. Den havde da siddet

på gården fra den dag Sophie Elisabeth Charisius af Palstrup indtrådte i ægteskab med Constantin Marselis d. 6. april 1670, og til De Fædder Charisius' frue døde i 1832 - ialt 162 år.

Thomas Quellinus.

Litteraturhenvisninger:

Østjysk Hjemstavn, årg. 1942 og 1944.
Marselisborg Bircheting nr. i.5.- i.10.- i.11.- i.16. (Er-
hversarkivet).
Endvidere Retsbetj. B.58.B.- SP.2. folio 153 a+b.
(Landsark. Viborg).

Fra Silkeborg omkring århundredskiftet

Af J.A. Johansen

Jeg er født i Silkeborg den 20. april 1892 i ejendommen Torvet 7 på første sal. Ejendommen har tilhørt min bedstefader, Johan Thomassen, der blev kaldt skrædder, skønt han såvidt jeg ved ikke var udlært ved dette håndværk. Han drev snarest det man i senere tider kaldte en herreekviperingshandel, som han ved min fødsel tillige med ejendommen havde overdraget til min fader. Denne, Thomas Johansen, født i Silkeborg den 10. november 1852, fortsatte forretningen til 1908, da han blev ansat som kasserer i Silkeborg Handels- og Landbrugsbank.

Den første erindring fra min barndom står kun dunkelt for mig, og jeg har på den tid vistnok ikke været stort mere end to år gammel. Jeg mindes en dag, da min søster Anna og jeg var inde at se til min bedstemoder, der i flere år var sengeliggende vistnok af tuberkulose, og som kort tid efter døde. Det, der særlig præger erindringen om dette besøg var, at bedstemoder dengang forærede mig et blikkrus med hank, over hvilken gave jeg var meget henrykt.

Den næste erindring knytter sig til min søsters skolegang. Jeg må dengang have været omkring fire år. Anna havde fået anskaffet den obligate ABC - Hanebogen tror jeg, den kaldtes - og stavede mig igen-

Forfatteren med sin søster, Anna, 1895.

nem de første sætninger under moders vejledning. Til alles - ikke mindst min egen - store forbavselse var jeg i stand til at gætte slutningen af sætningerne, når der var vel begyndt på dem. Hvilket synes at have indgivet moder visse overdrevne forestillinger om lærenemhed. Jeg husker, hun en bestemt aften, da jeg særlig havde udmærket mig i ovennævnte retning, fortalte, at der på min fødselsdag havde været rigsdagsvalg i Silkeborg, og at lægen, distriktslæge Lund, havde sagt: »Den dreng bliver nok minister«. En spådom, der dog altså ikke slog til.

Selve dagen, da Anna skulle i skole for

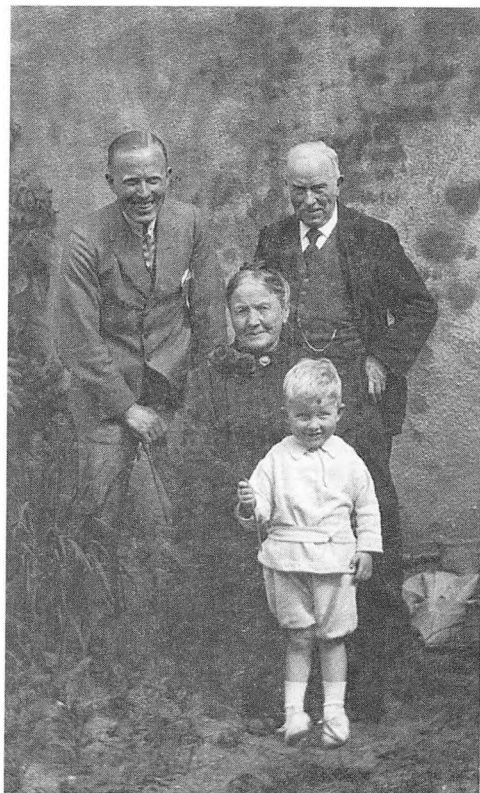
første gang, havde jeg besøg af min fætter Karl og vi morede os med at lade nogle pap-soldater gå til søs på spisestuegulvet i en gammel botaniserkasse. Navnlig botaniserkassen husker jeg tydelig – den var grøn-malet og låget var prydet med en jagtscene i ophøjet arbejde. Et pragtstykke, der gjorde et dybt indtryk på min barnlige fan-tasi.

Så er der et spring til min 5-års fødsels-dag, da jeg nød at være midtpunkt ved cho-koladebordet og i en eller anden anledning fik ros af moder. Om det var for mit udse-ende eller min opførsel skal jeg lade være usagt.

Jeg var lige fyldt 6 år, da jeg kom i skole; det har altså været i foråret 1898. Min før-ste skoledag i min onkel Anton Johansens skole på Markedspladsen husker jeg ikke. Men alt i alt tror jeg nok, jeg med visse for-behold var nogenlunde tilfreds i mine før-ste skoleår. Noget bidrog det vel hertil, at man ikke tog skolearbejdet og lærdommen synderlig højtideligt hos min onkel. Såvidt jeg erindrer, gik det nogenlunde på bedste beskub. Jeg var af naturen lærenem og havde ikke vanskeligt ved at klare mig, hvad lektierne angik. Noget andet var det med forholdet til kammeraterne. Af naturen var jeg ret tilbageholdende og havde vanskeligt ved at slutte mig til nogen. Dertil kom, at jeg var ret følsom overfor fornærmelser og ikke udmærkede mig synderligt hverken i gymnastik (som vi med ret uregelmæssige mellemrum drev i borgerskolens gymna-stiksals) eller boldspil. Tilmed var jeg anta-gelig, netop på grund af min lærenemhed og deraf følgende røs, genstand for nogen misundelse fra mine kammeraters side. På disse forhold bødedes der ganske vist i no-

gen grad ved, at jeg i skolen traf sammen med en del fætre og andre nærbeslægtede, som også udenfor naturligt var mine om-gangsfæller. Hvorom alting er, skolelivet voldte mig ingen større sorger og besvær-ligheder, men forskaffede mig ej heller større glæder i disse første år.

Mine glæder mødte jeg derimod i rigt mål i mit hjem, og jeg tror ikke, der er mange, som kan se tilbage på en lykkeligere og lysere barndom end jeg. Moder var gan-ske vist streng, og det var vel også nærmest hende, den væsentligste del af opdragelsen hvilede på. Der var mange forbud og man-

I den bageste del af »den gamle have«. Forf., hans for-ældre og søn 1927.

ge irettesættelser hjemme, men instinkt-mæssig forstod jeg måske, at det kun var hendes store kærlighed til os, min søster og mig, der dikterede hendes optræden i ondt og i godt. Hun var selv udgået fra et meget fattigt hjem, hendes fader var tømrer i Århus og vistnok noget drikfældig, og hun mente at gøre det bedst for os ved at opdrage os i beskedenhed og nøjsomhed. Helt forstod jeg hende ikke dengang, senere er jeg kommen til at indse det værdifulde ved hendes form for at behandle os. Med fader var det på en vis måde anderledes. Han var lettere til at tilgive, skændte sjældent eller aldrig på os og var, tror jeg, meget stolt af sine børn. Måske forstod han mig også bedre. Jeg har lige fra barndommen i visse retninger været et noget fantastisk, romantisk gemyt, tilbøjelig til dagdrømme og let ved at forestille mig verden som jeg ønskede mig den. Til fremme af disse egenskaber har min lyst til læsning bidraget i højeste grad. Altid har jeg været stærkt optaget af og levet stærkt med i det, jeg læste. Mit første forsøg var den udødelige »Robinson« og jeg husker tydeligt den søndag formiddag, da jeg stavede mig igennem dens første sider. Men for at vende tilbage til min fader – så tror jeg, han genfandt noget af sig selv hos mig. Han var ellers en mand med ret afgjorte meninger og ret stærke sympatier og antipatier. Hvem han kunne lide, var han altid god og venlig overfor, men overfor hvem, han ikke kunne lide, skjulte han ikke sine følelser. Det samme var tilfældet med hans fader, min bedstefader, som i min barndom boede i samme hus (min tante Karoline, hans datter, styrede hus for ham), kun at hans velvilje omtrent udelt faldt på alle, som hørte familien til. Fader og bed-

stefader var i disse år på en måde fælles om herreekviperingsforretningen i ejendommen Torvet 7, men jeg tror ikke, nogen af dem var særlig gode forretningsmænd, og bedstefader frastødte vistnok adskillige kunder ved sit ofte noget bryske og uhøflige væsen. Forretningen gav i hvert fald ikke noget stort udbytte, men vi levede dog i jævn velstand og i en sparsommelighed, der blev taget som en selvfølge og derfor ikke mærkedes i særlig grad. Lommepengene var minimale. Min søster og jeg fik hver lørdag en toøre, som for mit vedkommende omsattes i en »slik« hos »Slikmøster« på torvet. Der var hver lørdag torvedag lige udenfor vores vinduer og mange telte med kød, grønsager, lervarer og meget andet.

Ejendommen Torvet 7, i 1909. Over forretningen i stueetagen til venstre står: Joh. Thomassen & Søn, derunder: Bruunshaab Klædefabriks Eneudsalg ved Th. Johansen. - I kælderen derunder samt til højre: E. Schultz Læderhandel & Naadleri.

Huset, vi boede i, var ret stort, og der var ikke sparet på pladsen til gange og trapper. Da det oprindeligt var bygget som et slags herskabshus, var der højt til loftet, og vinduerne var ret store. I kælderens var der flere forretninger, en træhandler, en melhandler (Højerup, der ved siden af var grosserer og blev en velhavende mand), og min onkel Egede Schultz, der havde skind- og læderhandel. Samme Schultz var ikke fri for at være en kværlant, og jeg tror nok, at forholdet mellem fader og ham bedst kan karakteriseres som en slags væbnet neutralitet. Dertil kom, at Schultz havde regnet med på én eller anden måde at få fingre i ejendommen, men at dette var bleven forpurret ved, at bedstefader engang, vistnok medens Schultz var bortrejst, havde set sit snit til at overdrage den til fader. Hvorom alting er, så gik det dog nogenlunde, hvad jeg bestemt mener var faders skyld. I stuen, hvortil der førte udvendige stentrapper fra gaden, havde fader forretning og endvidere boede her drejer Dahl, og længere henne, mod Østergade, var der i hvert fald en tid trikotageforretning og senere beboelseslejlighed. På første sal boede bedstefader med tante Karoline og vi. På loftet boede i lang tid en enkefru Smidt, et for os børn noget mystisk væsen, som vi omgav med megen hemmelighedsfuldhed og interesse. Forøvrigt var loftet stort og spændende med sine mange krinkelkroge og pulterkamre, der afgav en fortræffelig legeplads. En mængde gammelt skrammel, hvoraf jeg navnlig mindes et forladegevær, nogle stendunke og et broget sengetæppe, var pragtfulde rekvisitter til de lege, vi morede os med. Der blev udkæmpet adskillige bataljer, hvori krudtrøgen, der ypperligt illuderedes af

gammelt støv, som undertiden rejste sig i lette skyer, ikke manglede.

Foruden loftet var navnlig i sommertiden gården et godt sted at more sig. Den var lang og smal, brolagt med toppede sten og skrånede nedad mod et meget gammelt baghus, hvori der var vaskehus, og hvori der tillige opbevaredes tørv og brænde. Hernede – i gården – byggede vi telt af gamle sække, stænger og mursten, vi byggede byer af mur- og tagsten, som vi siden bombarderede med andre sten. Ak ja – barndommens herlige fantasi – der erstattede et skib med et bræt, en rytter med en klods, hvorpå en sten eller et søm balance-rede o.s.v. o.s.v. På vaskedage var gården imidlertid forbudt territorium, idet der fra pumpen, som stod øverst oppe førtes lange render af træ ned til karrene i vaskehuset. Så var det med at slide i det ved pumpen, et arbejde, der absolut ikke havde min bevågenhed, og som jeg ved enhver lejlighed forsøgte at skulke fra. Hvilket sjældent lykkedes, eftersom moder kendte mine tilbøjeligheder og som oftest førte mig tilbage på pligtens vej. Så var der de dage, da der kom tørv hjem, det var morsommere at hjælpe til med at læsse af og stable op, formentlig fordi man ved den lejlighed ikke behøvede at bekymre sig om det tykke lag støv, der hurtigt dækkede hænder og ansigt. Jeg mindes engang, at der ved en sådan lejlighed skulle udføres et eller andet mindre arbejde, at min søster, der var blevet ivrig udbrød: »Jamen, bedstefar, det kan jeg« og fik det ligefremme svar: »Du kan s..., ka' du«.

Bagved baghuset lå »den gamle have«, også et herligt sted. Som have betragtet næppe særlig meget værd, da den til den

Bedstefar Johan Thomassen, som undertiden kaldtes »Bukse Johan«, ca. 1860. Han var meget large over for sine skyldnere, idet han blot noterede dem med kridt på disken eller andesteds, f.eks.: Damen med det røde Tørklæde, Manden med den store Hat, etc. (Ifølge en artikel i Midtjyllands Avis, 9.2. 1974).

ene side var dækket af en meget høj mur, der hørte til købmandspakhuset i gården ved siden af, men til gengæld et sted, der var udmærket egnet som tumleplads for en barnlig fantasi. Øverst i den lange smalle jordstrækning stod et rønnetræ, der efter sigende skulle være plantet, da jeg var to år. Det stod i en krog mellem baghuset og muren, men trivedes godt og nåede i årenes løb en anseelig højde. Nedenfor sænkede haven sig i en lille skråning og her stod nogle træer, af hvilke jeg særlig husker ét eller to syrentræer. Så kom et meget gammelt og kroget æbletræ, der kun bar få æbler, men egnede sig udmærket til klatring, og nedefor det var der bede med køkkenurter.

Langs pakhusmuren stod en række stikelsbærbuske og nederst i haven var der et blomsterbed, der bl.a. rummede nogle store røde valmuer. Nederst et faldefærdigt stakit, der ved hjælp af en tjørnehæk dannede et uigennemtrængeligt skel mod nabohaven. Til venstre – overfor pakhusmuren – lå hotel »Dania«s ret store men meget forsømte have, hvor der en tid var indrettet hønsegård. Mange af mine barndoms timer henrandt i denne hyggelige afsides liggende urtegård, hvortil der ganske vist knyttede sig adskillige mindre behagelige minder som lugning og vandbæring.

Det var det gamle hus på Torvet nr. 7. Byen udenom var i mine barneår en typisk provinsby, men dog ikke uden liv og røre og dengang som nu i meget smukke omgivelser. Torvet var en stor brolagt plads, hvor der til hverdag og navnlig om aftenen kun var liden færdsel. Det benyttedes derfor meget som legeplads bl.a. til boldspil af kvarterets ungdom. Imidlertid en idræt, hvori jeg sjældent eller aldrig tog del. Til gengæld var jeg en interesseret tilskuer oppe fra vore vinduer, og jeg mindes endnu de lange sommeraftener, da drengenes råb og latter gav genlyd dernede fra, af og til afbrudt af en vogn, der med megen larm og raslen kom kørende i mageligt tempo op eller ned ad den skråt over torvet anlagte kørebane. Ved den ene ende af torvet lå kirken bagved et lille anlæg, hvis væsentligste pryde var en gruppe høje fyrretræer. Ved den anden ende (mod vest) lå rådhuset med en foran opstillet statue af byens grundlægger Michael Drewsen. Ved siden af vort hus (mod nord) lå hotel »Dania«, der sammen med det i Østergade liggende, noget større, hotel »Silkeborg« var byens førende. I kæl-

deren under hotel »Dania« havde Niels Balle en beværtning, der vistnok var en helt god forretning. Fra torvet kom man mod øst ned ad Østergade, der skrånede ret stærkt ned mod åen, hvor papirfabrikken lå, og hvorover »Langebro« førte. Papirfabrikken var dengang byens største virksomhed og for min barnlige fantasi omgivet med megen mystik, der næredes ved den undertiden stærke larm og de mange hemmelighedsfulde maskiner, som bevægede sig indenfor vinduerne. Så var der sluseanlægget, et vandfald en miniature, der nok var værd at se på, når vandet brusede af sted for ens fødder og bibragte det indtryk, at man sejlede med. På den anden side åen førte til venstre en vej forbi fabrikken op til »Smedebakken«, en samling boliger for papirarbejdere. Her passerede man dog først driftsbestyrerens bolig og nåede frem til Drewsens villa, som lå i en stor have, hvor bl.a. så celebre personer som Frederik VII og H.C. Andersen havde færdedes. Villaen lå i den meste tid af min barndom ubeboet hen, og den omgivende have, der rummede en mængde meget gamle træer, har sikkert været temmelig forsømt. Der boede dog en gartner, som også havde et par drivhuse, og jeg mindes adskillige søndag formiddage, da fader gik derned med Anna og mig og købte en blomst med hjem til moder. Det var mit første møde med drivhuse og drivhusluft og gjorde et stort indtryk på fantasi og følsomhed.

Øst for smedebakkens lave huse holdt vejen op, men fortsattes med en mere og mere utydelig sti ned mod Gudenåen bag ved det store Silkeborg Teglværk. I mange år lå denne strækning ubenyttet hen og her

var meget smukt, med udsigt over Gudenå-dalen mellem spredte træer og trægrupper. Nu er idyllen som de fleste andre steder i byens omegn ødelagt af bebyggelse.

Hvis man, når man var kommen over Langebro, gik til højre, havde man åen (Remstrup å) på højre hånd. Lige for broen hævede Kildebakken sig stejlt i vejret. Ganske smuk, så længe den fik lov at henligge uberørt, men nu reguleret og slikket. Den gennemskares af Århusvejen, der fortjener et kapitel for sig, og fortsatte hen til den såkaldte »Iskælderdal«. På landsiden lå Kneippkuranstalten (den er nu revet ned og erstattet med en samling villaer) og derefter etableringen Skovbakken. Vejen svingede kort efter til venstre og førte over banen (Silkeborg-Langå) videre til udsigtspunkterne i Nordskoven. Fortsatte man langs åen nåede man Hattenæs, en meget smuk tur, især inden automobilernes og motorbådenes tidsalder.

Århus landevej gik op over Kildebakken og fortsatte derefter østpå. Til højre havde man Fattiggården med den bagved liggende vandbeholder »Frydensbjerg«, til venstre Silkeborg Teglværk. Snart lukkede skoven sig om landevejen, der førte nedad et stykke. Så var der til højre en vej til »Lillesø«, der lå omtrent ved vejen, og i hvert fald før Langå-Silkeborg-banen blev anlagt, var en enestående idyl. Som den lå der kranset af store mørke skove havde den lille næsten altid stille henliggende sø, med sit blanke vandspejl og sin tætte bevoksning af siv og blomster noget helt eventyrligt ved sig. Til venstre for vejen lå skovløberhuset »Ivershave«, som blandt os altid hed »Jens Katterup« (formentlig med relation til en forlængst forsvundet indehaver). Det

smukke lave stråttækte hus, der lå gemt mellem høje bøgetræer var et af vore kæreste udflugtssteder. Folkene i huset stod som regel til rede med kaffevand og øl, og mange gang har vi spist til aften ved det primitive træbord under de grønne bøgetræer til højre for indgangsdøren. Under de høje træer og få skridt fra Gudenåen, der her havde en anseelig bredde, var der altid frisk og luftigt selv på varme sommerdage. Åbredden var tæt bevokset med siv og krat, og en lille odde, hvor der som regel hang fiskenet til tørring, skød sig her ud i vandet. Duften af ferskvand af siv og blomster minder mig altid om Ivershave. Skovløberen havde en båd, og det var naturligvis højdepunktet af nydelse, når man fik lov til at tage en lille rotur langs bredden. Undertiden havde fader en fiskestang med, men det blev sjældent til ret meget med fiskeriet, forresten en idræt, der aldrig har interesseret mig. Men Ivershave ligger endnu i min erindring som et af de skønneste og bedste steder ved min barndoms by. Og jeg kan tydelig se det lave hus og de højstammede bøgetræer for mig.

Men tilbage til byen igen. Fra torvet førte Fredensgade sydpå. Her lå i min første barndom kun få huse. Jeg mindes urmager Kastrups ejendom, Rasmussens stenhuggeri og Holst's rebslagerbane. Til venstre lå »Granskoven«, der dog kun rummede enkelte træer, men desto mere sand. Endvidere husker jeg Nielsens sodavandsfabrik og Rasmussens ostehandel i gadens højre side, når man kom fra torvet. Fredensgade var dog kun at regne for en sidegade. Byens »hovedstrøg« var Vestergade og Søndergade. Den sidste løb sammen med Fredensgade og førte derefter sydpå gennem byen

ned over banen (Silkeborg-Århus og senere tillige Silkeborg-Langå) gennem kvarteret syd for banen (der populært kaldtes Lyngby) og gik derefter over i Horsens Landevej, ind gennem en meget smuk skov, »Kopskoven«, og længere sydpå Vester- og Sønderskoven. Fra Frederiksberggade (som Søndergade var omdøbt til efter at have passeret banelinierne) førte en vej til venstre ned til en lang række åhaver, der lå ved åens højre bred. Familien – det vil i den forbindelse sige bedstefader og hans sønner – havde i fællesskab en ret stor åhave, opdelt så hver familie havde sin parcel. Et ret aparte forhold og et temmelig mislykket eksperiment, da interessen for have dyrkning var, med et mildt udtryk ujævn, og flere af parcellerne følgelig set fra et have-synspunkt henlå i en ret miserabel forfatning.

Men nede ved åen bag en stor vildtvoksende græsplæne og et stort lysthus, opført uden prætentioner i henseende til stil og materiale var der bygget en ikke synderlig elegant, men særdeles solid bro et lille stykke ud i vandet. Her var herligt at sidde og se på »flodlivet«, at fiske (som regel uden held) og at lege med skibe eller simpelthen pjaske i vandet. Var man heldig, og der var en båd tilstede, udvidedes »sportsmulighederne« betydeligt. Jeg husker, at min onkel Schultz og onkel Anton hver havde en båd, og jeg mindes også en slags fælles familiebåd, stor, tung og klodset, der dog forsvandt på en eller anden måde. Så var der nogle meget store elletræer helt nede ved bredden. Disse træer var udmærkede at klatre i, og denne sport, der var strengt forbudt af de respektive forældre, blev naturligvis udøvet med megen ihær-

dighed. Oppe ved toppen var der med megen besvær blevet anbragt nogle brædder, og herfra havde man en herlig og luftig udsigtspost. Det kunne ske, at man blev nødsaget til et ufrivilligt ophold deroppe, når bedstefader kom ned og satte sig ved broen. Opdagelse var man ved det tætte løv sikret imod, men om nedstigning kunne der ikke godt være tale, sålænge »den gamle« sad på vagt.

Ud ad Vestergade, hvor der endnu i min barndom lå adskillige lave huse, kom man forbi »Silkeborg Avis«s hjørne, hvorfra en vej førte mod højre ned til Langsø, og forbi det katolske kapel og præstegården, ad Herningvej til »den gamle kirkegård«. Denne lå til højre for vejen mellem denne og Langsø og fortsattes i »den gamle lund«, der med sine høje bøgetræer og sin udsigt over den sivkransede idylliske sø frembød et smukt skue. Her holdtes, såvidt jeg husker, dyrskue. Længere ude nåede man så »Lunden«, ligeledes med høje træer og oppe på bakken ud mod – men et stykke fjernet fra – Herningvejen med Pavillonen. Bygget i halvfemsernes typiske småborgerlige stil, ikke noget arkitektonisk mesterværk, men ganske hyggelig med sine røde mure og sit grønmalede træværk. Her var byens forlystelsescentrum, hvor der afholdtes de forskellige mere eller mindre demokratiske folkefester, såsom fugleskydning, grundlovsfest etc. Navnlig fugleskydningen var årets store begivenhed, med optog gennem gaderne om morgenen, skydning og middag om eftermiddagen og om aftenen den store oplevelse, det var at »følge fuglekongen hjem«. Endvidere var der i »Lunden« i sommerens løb adskillige koncerter, ved hvilke kammerassessor Mo-

gensens orkester og én og anden gang en sanger eller sangforening diverterede publikum. Kort sagt, »Lunden« var det fornemste punkt i byens forlystelsesliv, og de forskellige forsøg på konkurrence, der blev taget op, bl.a. af det længere inde mod byen på den anden side af vejen etablerede »Sommerlyst«, faldt temmelig uheldigt ud.

Længere ude drejede en vej til venstre over mod »Silkeborg Vandkuranstalt«, et fornemt etablissement, der for mit vedkommende sommeren igennem stod i et mystisk skær. Det var virkelig et forsøg på ved nogle jernholdige kilder i Vesterskoven at skabe noget i retning af et virkeligt kursted. Såvidt jeg husker, betalte det sig vistnok ret dårligt og skiftede ofte ledelse. Om sommeren var det forbudt territorium, men om efteråret, når etablissementet var lukket og gæsterne borte, tog fader Anna og mig med derud en tur. Jeg husker da, at vi havde æbler med, der blev udhulede og af hvilke vi drak det underligt smagende jernholdige vand. Samtidig så vi os grundigt om mellem de mange bygninger og pavillioner i det store parklignende terræn. Men videre ad Herningvejen, der løb mellem skov på begge sider og førte ud forbi landsbyen Lysbro med sine store teglværker og ud til Funder Bakke, hvor den for mit vedkommende sluttede indtil cyklernes tid.

Nord ud af byen gik vejen forbi Papirfabrikken over en dæmning over Langsø – mellem denne og Gudenåen til Alderslyst, hvor den delte sig mod Viborg og Bjergringbro. I Alderslyst var der i min barndom kun enkelte huse og stedet domineredes af den ret høje og som tumleplads uforlignelige grusgrav »Færgebakken«. Et herligt

sted at tumle sig. Jeg kan endnu efter så mange års forløb mindes den behagelige følelse, når man sprang ud fra bakkens top og kurede et langt stykke nedad gennem det løse sand.

Ligeud gik vejen op over Balle bakke gennem landsbyen Balle og videre mod Kjellerup og Viborg. Til højre gik den forbi proprietærgården Søholt mod Grauballe – Grønbæk til Bjerringbro og Randers. Langs med åen gik en såkaldt træksti til Resenbro og videre til Svostrup og Kongensbro. En sejltur nedad åen mod Resenbro var en stor oplevelse. Man behøvede blot at styre, men drev ellers med strømmen gennem det prægtige, grønne landskab mellem sivkransede bredder, forbi Okkerfabrikken, som lå på en pynt ud i strømmen og nåede så Resenbro, hvor en bro førte højt oppe over åen. Resenbro kro var et herligt sted, en gammel bygning med takkede gavle og en stor noget forsømt have ned mod vandet. Tilbagevejen mod Silkeborg var mere besværlig. Da det var umuligt at ro op mod den stærke strøm blev båden bugseret med et tov som droges af en inde på trækstien vandrende mand eller hest. Trafikken på Gudenå er et kapitel for sig. Den store sejlads med pramme var i min barndom endnu i gang, men ophørte efter kort tids forløb, da den ikke kunne stå sig i konkurrencen med jernbanerne. Det var hovedsagelig træ, der befordredes i de store fladbundede fartøjer, langs hvis ræling der var anbragt et slags langt gangbrædt, hvorfra prammen ved hjælp af lange stager drevs frem ved håndkraft. Hvor en af aldersrenteboligerne nu ligger, var der ladeplads, hvorfra omladningen fra Remstrup å til Gudenå fandt sted. Direkte sejlads var ikke

mulig på grund af sluseværket ved papirfabrikken.

Det var byens nærmeste omgivelser – dem, hvori jeg til daglig færdedes. Længere ud kom man kun om sommeren, når søndagsturen gik med damper ad åen til Svejebæk og Himmelbjerget eller med jernbanen til Ludvigslyst og Laven. Det var skønne ture dengang omkring århundredskiftet, da skovene henlå i fredfyldt ro og ikke skæmmedes af den senere så overhåndtagende sommerhusbebyggelse. Før automobilernes og motorbådernes tid – dengang skulle man ikke så langt ud, før man befandt sig i den stille og uberørte natur.

Forf. med sine forældre og sin søster, 1902.

Men i sommeren 1903 skete der en begivenhed, som kom til at betyde en afslutning på den første periode af min barndom. Mystiske magter i det fjerne København havde besluttet en ny skoleordning, ifølge hvilken der ved en af Silkeborgs større privatskoler, A.H.N. Kirkeskov's, blev oprettet en såkaldt mellemskole til ungdommens indvielse i de højere videnskaber. Da jeg skønnedes at være udrustet med gode evner i retning af lærdommen, besluttede mine forældre, det var vistnok nærmest moder, at jeg skulle træde ind som elev i denne førnævnte mellemskole. Selv var jeg naturligvis helst fri. Jeg havde liden tilbøjelighed til at ombytte min efterhånden sorgløse tilværelse som elev »hos onkel Anton« med det usikre nye.

Optagelsesprøven bestod jeg under megen sorg og nervøsitet, og i efteråret 1903 begav jeg mig altså med tungt hjerte og under udtalt tvang om i Skolegade for at træde ind mellem den højere lærdoms dyrkere. De første dage var ikke morsomme – det tog tid at vænne sig til de nye, unægtelig mere ordnede, forhold og de nye kammerater. Men det gik snart bedre, navnlig da det viste sig, at jeg uden større vanskelighed klarede lektierne og hurtigt vænnede mig til de nye omgivelser. Efterhånden gik det op for mig, at arbejdet her skulle tages alvorligt, noget jeg egentlig ikke havde tænkt på i det sidste par år. Men da dette væsentlige faktum rigtig blev mig klart – det varede et års tid eller to – tog jeg også godt fat og blev i løbet af min mellem- og realskole-tid en ganske flink elev. Det kneb med gymnastikken, som jeg ikke havde evner og navnlig ikke lyst til. Gymnastiktimerne var de mørke punkter i et ellers lykkeligt og lyst

skoleliv. Af lærerne mindes jeg særlig cand.theol.- og mag. Wyff, som vi havde til historie og engelsk. Det var ikke, fordi han bibragte os så megen eksakt viden, men han gav os lyst til at beskæftige os med fagene på egen hånd. Jeg tror, at den lyst til at læse fremmede sprog, der senere har fulgt mig gennem livet, for en stor del skyldes denne udmærkede lærer. De fire år i mellem- og realskolen skaffede mig nogle gode kammerater, navnlig tre, som jeg mindes med glæde både under og efter skoletiden: Peder Nielsen, der gik til biblioteksvæsenet og endte som overbibliotekar i Silkeborg. Ejner Kornerup-Bang, der indtrådte i Silkeborg Bank, men allerede i 1916 rejste til U.S.A. og endelig min fætter Aage, der kom til statsbanerne og døde 1949 som kontrollør i Horsens.

Ja – skoletiden var en god tid, selvom den naturligvis af og til medførte enkelte ubehageligheder. Det var jo ikke altid, man – skriftligt og mundtligt – lå helt på højde med de krav, der efterhånden i større og større målestok blev stillet til én. Men der var også mange og store behageligheder, hvoraf en institution som skolebiblioteket ikke var den ringeste. Når man havde fået fat i en god og spændende bog og kom hjem lørdag eftermiddag (skolen havde i nogle år afskaffet alt hjemmearbejde til mandag) og havde fået udleveret sin »mellemmad« (et stykke tykt rugbrød med margarine og et tæt lag puddersukker) og bragte sig med bogen i hjørnet af den gamle chaiselongue i spisestuen – ja, da fulgte nogle timer af en så intens materiel og intellektuel nydelse, som jeg ikke mindes senere at have oplevet. Jeg var død for omverdenen, alle sorger var glemt og borte, og min

ånd vandrede med bogens helt gennem fjerne lande og ad farefulde stier. Det var navnlig Jules Verne, Cooper, Maryat og Rider Haggard, der havde min bevågenhed, men forøvrigt slugte jeg alle de bøger, jeg kom i nærheden af. Dengang var det ikke så let at få adgang til læsning som nu omstunder, men desto mere intensiv var nydelseren, når man endelig havde fået fat i noget af det »helt rigtige«. Også den årlige skoleudflugt var en stor oplevelse. Således mindes jeg endnu med glæde mit første besøg ved Vesterhavet, Søndervig. Mærkelig nok har jeg aldrig senere kunnet se på Vesterhavet med de samme øjne som dengang. Farverne var stærkere, synet mere overvældende, vinden ligesom friskere og solskinet mere gyldent ved denne første lejlighed.

Skoleballerne om vinteren skulkede jeg fra. Ganske vist havde jeg i min lysegrønne barndom en sæson frekventeret en danseskole, men de mig der bibragte færdigheder var hurtigt glemte, navnlig da jeg på ægte drengemanér ikke satte pris på at spille galant og mænge mig med det smukke køn. Heldigvis var disse festligheder ikke nogen tvang, hvad der gjorde udeblivelsen til en selvfølgelighed for mit vedkommende.

Midt i min mellemskoletid faldt konfirmationsforberedelsen. Den bestod i at »gå til præsten« to formiddage om ugen og var en ikke ukærkommen afbrydelse i skolelivet, navnlig da jeg herved slap for to af de inderlig hadede gymnastiktimer. Vi samlede ude i den gamle præstegård (vistnok oprindelig bygget til digteren Hostrup), der med sine takkede gavle lå smukt i en meget stor have, der strakte sig helt fra Herningvejen ned til Langsø. Der var temmelig

mange i konfirmandstuen, en 50-60 stykker, som sad på lange bænke og lyttede mere eller mindre opmærksomt til den gamle pastor Vibergs forklaring. Jeg var ikke religiøst greben under forberedelsen – men fulgte dog interesseret med, for præsten var egentlig ikke kedelig. Vi havde hver en opskrivningsbog, hvori han havde påbudt os at notere, hvad vi (eller han) fandt særlig betydningsfuldt, og denne opnotering voldte ofte kvaler for de mindre rutinede elever fra »Borgerskolen« – noget tror jeg dog nok det hjalp, at mange havde ældre søskende at »skrive af« efter. Den side af sagen klarede jeg med lethed, men høstede forøvrigt ikke megen ros, da jeg sammen med min fætter Aage havde erobret en plads på den bagerste bænk, hvorfra vi fulgte undervisningen i al ro og stilhed – og ofte benyttede vor strategiske stilling til en hastig gennemgang af lektierne til skoletimerne om eftermiddagen.

Min konfirmation var en af de gode og solide familiefester, der var almindelige i tiden. Højtideligt i kirken – men overhøringen kunne på grund af det store antal konfirmander kun blive yderst summarisk – morsomt og festligt hjemme med mange gaver og lykønskninger, et godt måltid mad og stort opbud af alle ældre familiemedlemmer.

Men i retning af »fest og glæde« kunne intet dog sammenlignes med juleaften. Den var for mig kulminationen af nydelse. Igennem næsten hele min barndom forløb den efter et ganske bestemt ritual. Fader lukkede butikken klokken seks, jeg havde som regel opholdt mig i dens bagværelse og forsøgt at få de sidste timer til at gå så hurtigt som muligt, og kom så op ad bagtrap-

pen. Gennem køkkenet, hvor duften af flæskesteg og rødkål på en behagelig måde pirrede forventningen, gik vi ind i spise-stuen og satte os (fader og jeg, Anna og tante Karoline hjalp moder i køkkenet). Det var mørkt udenfor, og vi sad gerne lidt og snakkede, indtil bedstefader kom ind, og lampen blev tændt. Så blev bordet dækket, og vi begyndte på den obligate flæskesteg – jeg mindes ikke, vi har fået gås – med hvidtøl. Bagefter var der i almindelighed æblekage, undertiden »Trifli«, min yndlingsdessert, med appelsiner og makroner.

Efter at bordet var afdækket, blev der sunget tre julesalmer, så blev træet – der dog sjældent var ret stort, i hvert fald ikke i de senere år – tændt, og vi smagte på godter og nødder. Derefter kom gaverne. Jeg mindes endnu den intense spænding, hvormed jeg imødeså denne store begivenhed. For det var sjældent, vi fik gaver. Til fødselsdagen var den faste takst en femogtyveøre fra hver af de indbudte gæster. Det kunne godt blive til både tre og fire kroner, men dette svimlende beløb blev straks lagt i sparebøssen (til min meget store fortrydelse forresten), og hvad dennes indhold blev anvendt til står mig ikke helt klart – formentlig har det været til noget »nyt-tigt«.

Men tilbage til juleaftens herlighed. Da fik man gaver – og omend man af og til kunne blive lang i ansigtet, når den spændende pakke viste sig at indeholde »nyttige« ting, var glæden såre stor, når man fik fat på noget rigtig skønt og herligt – f.eks. en eller anden børnebog. Efter at gaverne var beset og beundret, blev der spillet kort om pebernødder. Hvilke pebernødder sjældent blev fortæret og ikke måtte med-

tages af vinderen. De blev efter spillet samlet sammen i dåsen for at bruges som gevinst en anden gang. Hen i januar eller måske endog februar var de da også noget medtagne, lidt bløde og ikke helt rene. Efterhånden begyndte man at blive søvnløs, og så kom kaffen og kvikkede op, hvorefter spillet fortsattes, indtil søvnigheden påny meldte sig med endnu større styrke. Så var det sengetid, og en herlig aften – årets højdepunkt – var til ende.

Nytårsaftens program var som juleaftens, men i ligesom mattere og mindre spændende format. Der var ingen juletræ og ingen gaver – til gengæld var der lidt uro i gaderne, og der blev afbrændt en del fyrværkeri. Men vi holdt sjældent ud til midnat.

Forf., 1912.

Til daglig var adspredelserne ikke mange – det var før biografteatrenes tid. En tid havde jeg sammen med Peder Nielsen et dukketeater, som vi havde megen fornøjelse af. I særdeleshed med at klistre dekora-

tioner og personer på pap og skære dem ud. Da først det var færdigt, og spillet skulle rigtig til at begynde, var det, ligesom interessen begyndte at gå fløjten. Dog mener jeg at kunne erindre, at vi bl.a. opførte »Robinson Krusoe« og »Jorden rundt i 80 dage« for et ungdommeligt, taknemmeligt og ukritisk publikum. Om sommeren færdedes jeg meget i skovene med mine kammerater, og her byggede vi løvhytter og legede indianere, røvere, eneboere og andet spændende. Undertiden til nogen misfornøjelse for de forstlige myndigheder.

Ja, det var før biografteatrenes tid, men til gengæld står de sjældne lejligheder, da jeg som dreng fik lov og lejlighed til at opleve en »rigtig« teateraften i Håndværkerforeningens »store« sal, for mig i en enestående næsten eventyrlig glans. Den allerførste gang var det »Jorden rundt i 80 dage« – jeg har dengang næppe været mere end 6-7 år og erindrer fra aftenen egentlig kun et forvirret billede af strålende farver og iørefaldende melodier. »Kejserens kurér« – vel et årstid senere – var en endnu mere betagende oplevelse. Jeg har senere adskillige gange læst Jules Verne's udmærkede værk, men aldrig har det sat min fantasi således i sving som hin fjerne teateraften. Med spænding fulgte jeg handlingen gennem de talrige brogede optrin – jeg tror, dramatiseringen bød på 12 eller 14 tableauer. Navnlig mindes jeg telegrafstationen i Kolyvan, festen i tartarlejren og kassematterne i Irkutsk, hvor den skumle forrædder Ivan Ogareff omsider fik sin velfortjente straf. Den brændende Angarafloed fremstillet i transparent gjorde også et overvældende indtryk på mit modtagelige sind. Så var der »Kaliffen på eventyr«, »Aladdin«, »Gøn-

gehøvdingen« og mange andre.

Jeg mindes endnu den hårde træbænk længst fremme ved orkesteret, hvor vi børn havde plads, vistnok til halv pris, og kan endnu i enkelte lykkelige øjeblikke genkalde mig den stemme af instrumenterne i det lokale orkester, der gik umiddelbart forud for tæppets opgang. Fortæppet var malet som en muligvis ikke helt vellykket kopi af fortæppet i Det kongelige Teater, som det først mange år senere blev mig forundt at stifte bekendtskab med. Måske er det ikke en almengyldig sandhed, men jeg tror, at teateret med dets virkemidler, der overlader mere til fantasien end filmen, er bedre egnet som opdragelesesmiddel end denne.

For teateret må jeg dog ikke glemme den store forlystelse og adspredelse, det årlige efterårsmarked frembød. Fra vore vinduer på torvet havde vi både syns- og hørelsesindtrykkene fra første hånd. Det begyndte aftenen forud for den store dag, da der blev målt pladser ud til teltene – det var overbetjent Warthoe, der med megen værdighed skridtede af og målte op, ledsaget af de som regel heftigt gestikulerende ansøgere til pladserne – og der ankom vognladninger af brædder og stænger, medens man begyndte at høreammerslag fra de fremmeligste teltbyggere. Dagen efter fra tidligt om morgenen genlødammerslag og munter larm fra torvet, og opad formiddagen stod de fleste telte færdige, overtrukne med sejl-dug og forsynede med mere eller mindre iøjnefaldende skilte. Der var kageteltene – jeg mindes endnu de såkaldte Christiansfelder Honningkager, lidt tørre måske (dem til to øre pr. stk.) men liflige for min ublaserede gane. Blot det selv at købe dem og få

dem rakt på en bred messingspade, hvor man også erlagde betalingen, fra den højere oppe tronende sælgerske, var umådelig spændende. Så var der boderne med frugt og slikkeri, legetøj (navnlig den ihærdige skrigen fra de såkaldte skrigeballerer var en af markedets karakteristiske lyde) og spille- og skydeteltene. De sidstnævnte steder skulle jeg dog, af hensyn til chancen for at tabe, nok vogte mig for at besøge i anden egenskab end tilskuere. Endvidere kraftprøverne, hvor en klokke ringede, når proppen blev slået i bund. Og så de egentlige gøglertelte på hvilke grelt malede lærreder gengav uhyggelige og spændende scener af det, der formentlig skulle foregå indenfor. Her trådte også udråberne i funktion. Den mest berømte »gøglernes konge« var den bekendte »professor« Labri. Han besad en egen evne til at kæde mere eller mindre forrykte sætninger sammen, så de blev til en uendelig svada, der, afleveret med hans gennemtrængende, lidt høje stemme, forstod at hævde sig overfor konkurrenterne. En enkelt gang lod jeg mig friste til formedelst ti øre at overvære en forestilling, men blev hurtig klar over, at der var morsomt udenfor teltet. En anden gang var jeg indenfor i et marionetteater, der var meget morsomt, og ellers var jeg altid fristet af de såkaldte »panoramaer«, hvor man fik verdensbegivenhederne forevist ved at kigge ind gennem et slags køje – skønt jeg egentlig meget godt vidste, at det, man fik at se, som regel bestod af billeder, der var klippet ud af illustrerede blade. Karussellerne var på en måde markedets aristokrater, med hvilke end ikke luftgyngerne kunne måle sig. Deres strålende fremtoning i stærke farver med skinnende glasperler, samt den

gennemtrængende og for mit ukultiverede øre ingenlunde ildelydende musik virkede på mig som en slags skønhedsåbenbaring. Tage en tur var der kun sjældent råd til, og det var næsten også mere spændende at være tilskuere.

Man vil forstå, at de førømtalte syns- og hørelsesindtryk var overmåde stærke. Markedsdagen var der da også altid mange oppe hos os til eftermiddagskaffe og samtidig som tilskuere til det brogede syn nede på torvet.

Om aftenen, når lys og lamper tændtes, antog det hele et endnu mere eventyrligt udseende, men da begyndte adskillige teltindehavere allerede at pakke sammen, og morgenen efter vågnede man til de sørgelige rester af gårsdagens glans og herlighed. Teltene var afklædt sejldug og lærreder og stod nu som triste skeletter, indtil der igen lød hammerslag, og arbejdsfolkene fik dem til at falde sammen med store brag. Nu var der imidlertid en sidste chance for at forlænge markedets spænding, nemlig den at søge efter mønter og andre rare ting på telttomterne, hvilket sjældent gav udbytte.

Der var dog også alvor iblandt – selv udenfor skolen. Jeg har senere ofte tænkt på, hvilken rolle religionen mon spillede i mit hjem og for mine forældre. Man mærkede ikke meget til religiøsitet i det daglige. Fader var – vistnok – det man kaldte (og kalder) højkirkelig og for ham stod religionen som noget, man skulle nærme sig med ærbødighed. Der var aldrig tale om bordbøn eller slikt hjemme hos os, og nogen egentlig flittig kirkegænger var hverken fader eller moder. På den anden side tålte ingen af dem, at der blev drevet spot med religiøse emner, og jeg har aldrig hørt moder

Interiør fra »den store stue« i Torvet 7, med forf.s forældre, 1921.

og meget sjældent fader bande, måske en enkelt gang et lille »sgu« for at sætte eftertryk. Overfor en bevægelse som Indre Mission stod både fader og moder helt fremmede og nærmest afvisende for ikke at sige fjendtligt. Sandsynligvis kom det af, at repræsentanterne for denne bevægelse på den tid i Silkeborg ikke virkede synderlig sympatiske. Der var bl.a. en urmager N., der ikke kunne se noget forkert i, at hans datter havde et forhold til en af byens større købmænd (med hvem hun senere blev gift). Ham omtalte fader altid som »den hellige almindelige urmager«. For var der noget, mine forældre holdt stejlt og strengt på, så var det den dengang gængse opfattelse af dyd og moral – i og udenfor ægteskabet. I den retning var de begge – tror jeg da – (efter min barnlige dømmekraft) meget intolerante. Men begge var udmærkede men

nesker og vistnok på bunden dybt religiøse. Vi kom som sagt ikke ofte, men dog af og til i kirke, og jeg mindes også, at jeg flere gange måtte gå med bud til kordegnen, fordi fader og moder ville »indskrives til altergang«, hvilket var nødvendigt på den tid.

En vigtig rolle for min åndelige uddannelse må antagelig faders bøger have spillet. En broget, meget broget og kun lidet værdifuld samling, hovedsagelig bestående af feuilletonromaner, som fader selv klippede ud af aviser og ugeblade og selv bandt ind på en simpel og solid måde ved hjælp af en messingtråd gennem den inderste margin. Den holdt bogen godt sammen men kunne volde nogen besvær under læsningen, da bogen ikke lod sig lukke helt op. Men alle disse romaner gik i mig som sødmælk i en spædekælv, og jeg modtog igennem dem en mængde interessante omend

ikke altid særlig sandfærdige indtryk fra den store verden. Så var der også en lang række årgange af »Illustreret Familie-Journal«, tildels indbundne i sorte bind med læderryg og uden titelangivelse, men dog af en fagmand. Hvad disse rummede var aldeles uoverskueligt, og de blev gennempløjede gang på gang både i retning af billeder og tekst. Navnlig de »morsomme sider« (bagsiderne) var genstand for min interesse, og jeg mindes endnu en mængde af de der stående versificerede og illustrerede fortællinger, som i hvert fald i årgangene før århundredskiftet udgjorde hovedbestanddelen af morsomhederne. Der var ting som: »Den skønneste i Nilens land var jomfru Ramsemine« eller »I året femtinhundredto, tre gæve rid're red i ro« for ikke at tale om »Hvo frelser, hvo frelser dog knappen« eller »en i tre dele fortsat grufuld beretning om to afrikarejsendes færd og sørgelige endeligt«, der begyndte meget lovende: »Pokker i vold i Afrikas land lå der en stakkels hjælpeløs mand«. Ja – disse gamle Familie-Journaler var både god og vistnok alt i alt sund og oplysende lektüre.

Uden ringeste forbehold kan jeg sige, at jeg havde en rig og god barndom, og jeg har måske for sent forstået, hvor meget jeg skylder min fader og moder fra den tid. Når jeg siger rig, mener jeg ikke på nogen måde i pekuniær henseende. Med kontante penge var min søster og meget småt aflagt,

indtil konfirmationsalderen 2 øre om ugen. Hvilke 2 øre for min part straks blev omsat i slik hos »Slikmøster«, der hver lørdag havde sin studeplads på torvet. Herfra forhandlede hun – en sympatisk, men i mine øjne ældgammel kone – forskellige søde sager under åben himmel. Hygiejnen var det sikkert lidt småt med, men det begreb kendte man ikke til i hine lykkelige tider. Da jeg »gik til præst« blev mine ugepenge forhøjet til 5 øre, men det blev ved at gå samme vej. Undertiden var der et og andet, jeg sparede sammen til. Jeg husker, at det efter flere måneders anstrengelser lykkedes mig at samle 50 øre til køb af en æske opstillingsbilleder – indianere og cowboys. I hele min drengetid var indianere og indianerhistorier min store interesse. Men denne knaphed på penge var, hvad fader og moder antagelig var helt uvidende om, ikke af det gode. Den fremmede sparsommelighed og nøjsomhed, ganske vist, men udsatte et barn for temmelig alvorlige fristelser, når man f.eks. fik penge tilbage hos købmanden. Jeg vil ikke gøre mig bedre end jeg er, men indrømme, at jeg et par gange faldt for fristelsen og beholdt helt op til en tiøre, en formidabel sum, der gav mig lang tids hjertebanken. Engang blev jeg opdaget og måtte udstå en hård straffeprædiken af moder, der for lang tid betog mig lysten til flere uregelmæssigheder.

Efterskrift til erindringerne:

Ovenstående erindringer skyldes min far, postmester Johan Andreas Johansen (1892-1972), som efter re-aleksamen kom til postvæsenet. efter ansættelser i Silkeborg og Herning avancerede han i 1945 til postmester i Løgstør. I 1961 tog han sin afsked og flyttede til silkeborg, hvor han tilbragte sit otium.

Thomas Johansen

Litteratur om Østjylland

Af Lars Otto Kristensen

Det er altid herregårdene og kirkerne, der falder først i øjnene, når man kommer til en egn. Det er på herregårdene, egnens rigeste har vist, hvad de selv formår, og i kirkerne man har vist, hvad egnen i fællesskab kunne, når man gjorde sit ypperste.

Randers Amts Historiske Samfunds Skriftserie fortsætter med nr. 4, »Rosenholm« under redaktion af *Frits Nicolaisen (1991)*, der er en længe tiltrængt afløser af Palle Rosenkrantz's »Rosenholm og Rosenkrantzterne« fra 1925. Den er i samme smukke skabelon som bogen om Fussingø i samme serie fra 1989. Det hus i Danmark, der længst har været i samme slægts besiddelse, fremstår stadig som enestående velholdt, selvom det siden 1939 har været jordløst. Bygningshistorien er skrevet af arkitekt N. J. Israelesen, der har nået at få de nye opdagelser med, man gjorde ved fornyelsen af broen over voldgraven 1989 - 92. Carsten Porskrog Rasmussen, der i sin studietid var guide på Rosenholm og nu er ansat ved Institut for Grænseregionsforskning, tager sig af Rosenkrantz-slægten og Rosenholms godshistorie og gør rede for rivaliseringen mellem de to mægtige Djursland-slægter Rosenkrantz og Skeel, indtil (i den henseende) fredeligere tider oprandt efter reformationen.

Historikeren Hans Bjørn skriver om Holger Rosenkrantz den lærde og hans akademi på Rosenholm, dr.phil. Erna Lorenzen om billedtæpper og gyldenlæder, Merete Bergild og Jens Jensen om Rosenkrantzterne som kunstmæcener. Rosenholms barokke haveanlæg, der i dag står smukkere end det har gjort de sidste 50 år, gennemgås af Preben Skårup. Kirsten Nijkamps fotografier er en væsentlig del af en usædvanlig smuk bog. Ejeren, Carin Rosenkrantz, 87 år, der kom til Rosenholm under godsets opløsning i 1937, da hun blev gift med lensbaron Holger Rosenkrantz, fortæller om sit liv og det lille ejendommelige samfund, der var i slot og park endnu i 1950'erne, - nu er hun alene tilbage. Lad os glæde os til de kommende bøger om GL. Estrup og Overgaard (og Ulstrup?!).

Endnu en lille bog fra herregårdenes verden er *Frants Jørgen Hvass: Den von Schiebell-Arenstorffske Familiestiftelse (1992)*, som stiftelsen har beskrevet og udgivet. Den sachsiske general og krigsminister Adam von Schibell var barnløs. Hans søster, Maria Sophia von Schibell, var gift med den danskfødte Andreas von Arenstorff fra Visborggaard, og generalen testamenterede sine godser i Lausitz til en familienstiftelse til fordel for samtlige søsterens

efterkommere uden hensyn til køn og grad. Det er i dag familierne Hvass, Honnens, Honnens de Lichtenberg (Bidstrup), Pretzmann (Aunsbjerg) og Iermin, hvis våben og stamtavler er smukt opstillet. I 1980'erne udbetalte det daværende styre i DDR en vis »globalerstatning« til udlændinge, der havde mistet ejendom efter 1945, men stiftelsens substans var stillet under administration.

I 1576 blev det bestemt, at ingen hekse-domme måtte eksekveres, inden de var prøvet ved landstingene. I Viborg havde man fra 1650'erne været tilbøjelig til at omstøde underrettens domme, så heksebrændingen næsten gik i stå. I 1685 skiftede dommerflertallet, og hekseprocesserne fik en sidste opblussen i Jylland 1684 - 87, inden Jørgen Arenfeldt til Rugaard gik så meget over gevind, at det blev bestemt, at alle sager om hekseri skulle prøves for Højesteret. Hermed døde hekseprocesserne ud, og den sidste (officielle!) blev brændt på Falster i 1693. Folkemindeforskeren *Gustav Henningsen* har i *Heksejægeren på Rugaard. De sidste trolldomprocesser i Jylland 1685-87 (1991)* givet et fængslende billede af en sand Guds stridsmand, heksejægeren Jørgen Arenfeldt til Rugaard.

Landbrugsbedrifterne, både herre- og bondegårdene, er vore ældste erhvervsvirksomheder, flertallet af dem er frundlagt i middelalderen. Og i modsætning til byerhvervene er selvejet med de individuelle ejere endnu den dominerende ejerform, omend den bliver vanskeligere at opretholde.

Standardværkerne er stadig la Cours Danske Gårde fra begyndelsen af århundredet og J.J. Hansen Større Danske Land-

brug fra trediverne. De kan nok trænge til en ajourføring. *Dansk landbrug i tekst og foto* for Århus Amt, 1-7 (1991-92) redigeret af *K. og G. Hellemann* giver ganske kortfattede, men præcise oplysninger om ejerne og deres familier, areal, ejendoms-skyldvurdering og driftsform. De fleste af gårdene er med billede. Historien må derimod søges i andre værker. Det samme må herregårdene. Det er lidt af en mangel, for når de aktuelle oplysninger bliver uaktuelle, mister værket enhver interesse.

Stig Holsting har skrevet og tegnet *Djurslandsrejsen - til lands og til vands. Kulturhistoriske strejftog* (1991) især om tiden før jernbanen bragte samtiden til Djursland og drog egenen ud af isolationen. Bogen er et causeri om vejene til lands, om helligkilderne og om vandvejen, Kolindsund, der blev overflødig, da jernbanen kom og kunne forvandles til 4500 tdl. agerjord. *Rundt om Kolindsund* udgivet af *Markedsføringsgruppen, Århus Amt* (1992) viser vej for den, der vil køre en tur gennem Kolindsund-området historie. En lidt mere poetisk betragtning om natur og landskab giver *Alice Scavenius*, enke efter statsminister Erik Scavenius, i *Under sol og regn på Djurs* (1990) med tegninger af Stig Holsting.

Købmand *Jørgen Carlsen* har til Helge Kristensen fortalt *Et liv i Løgten* (1991) om sin slægt og sit livsværk »Carlsen Løgten«. Det er samtidig fortællingen om Løgtens historie fra nogle huse omkring en mudret landevej til en velstående forstad til Århus, hvortil Jørgen Carlsens forældre kom i 1911 som bestyrerpar på Løgten Kro. En beretning om samfundet, da landbruget var hovederhvervet, og købmandsgårdene

havde folk, som var de herregårde! Også en beretning om gensidig afhængighed, hvor man i trofast gensidigt kundeforhold hjalp hinanden gennem kriser og ikke koldt kalkulerede på de yderste marginaler! - og hvor venskab mellem konkurrenter var naturligt.

Jørgen Carlsen var medlem af modstandsbevægelsen, men bevarer også her en nobel evne til at anerkende en anstændig modstander, et par indkvarterede tyske officerer, der var ligeså lidt nazistiske som de fleste danske.

Børge Kjær fra Grenå Egnarkiv har i *Grenaa i den vide Verden* (1992) skildret begivenheder, hvor Grenå var i den store verdens søgelyst fra 1400-tallet via Chr. X besøg i 1933 til nutiden. Nogle af dem er kendte i forvejen (Præsten i Vejlbj, Søren Kanne), andre nye, fx. beretningen om magtkampen mellem Kolindsund-bønderne og fagforeningerne, da Kolindsund blev tørlagt.

Skyttesagen opstod som led i den nationale vækkelse efter de slesvigske krige i forrige århundrede, nok med langt bredere sigte end nutidens hjemmeværn.

I købstæderne var det militærfolk, officerer og embedsmænd, der stod bag skytteforeningerne, på landet var det lærere, gårdmænd og højskolefolk. Det gav et helt naturligt skisma i en mindre by som Grenå, fremgår det af *Grenaa Skyttekreds gennem 125 år* (1991). Foreningerne er idag mere af sportslig og selskabelig karakter, ganske som de (mere maleriske) skyttekompagnier, der har overlevet i Tyrol helt fra napoleonstiden!

Grenå fik del i den industrielle udvikling, da jernbanen kom allerede i 1876 og

tredoblede indbyggertallet. I Ebeltoft stod tiden derimod stille, også længe efter at jernbanen endelig kom i 1901. *Frederik Lundberg: Købstadshistorier. Minder og anekdoter fra Ebeltoft 1850 - 1890* (1992) bearbejdet af Finn Rasch Petersen fra Ebeltoft Byhistoriske Arkiv er beretningen om stort og småt. Det adskiller sig kun fra, hvad man kunne finde i enhver anden mindre by ved at have fundet en fremragende fortæller, der kan få Ebeltoft til at leve, som var det Lise Nørgaards Roskilde. Frederik Lundberg var søn af en af byens matadorer og beholdt plads i direktionen i familiefirmaet, da han op til 1. verdenskrig flyttede til København. Erindringerne har overlevet i håndskrevet form i familien.

Fra Mørke er *Fra Mørke Sogn i Gl. Tid* (1990), 123 sider med fotografier fra Mørke fra åhundredskiftet til 1980, samlet af en arbejdskreds af samme navn som bogen.

Gudenaen, engang Østjyllands hovedtrafikåre, beskriver *G. Nørgaard Jepsen* i bogen af samme navn (1991), med et leksikon over 100 sværdigheder på vejen og beskrivelse af landevejsture, der når dem alle, og sideruter til dem, der ligger nær, fx. ruhestenen på Ulstrup, der sikkert fortæller om to skippere, der har sejlet på Gudenaen.

Marianne Ilkjær har for Odder Museum skrevet *Arkitektur i Odder* (1991) med et indledende kapitel om håndværksmestre og arkitekter i Odder.

Planstyrelsen er ved at registrere ca. 300.000 bevaringsværdige bygninger, ikke med henblik på fredning, men for at give dem et blåt stempel, der kan anspore ejere og myndigheder til vedligeholdelse og restaurering, der lader bygningerne komme

til deres ret. Odder er rigere end de fleste! Ved Snærildvej i Odder ligger højen Borgbjerg, der blev tilplantet og gjort til anlæg i 1860 og i 1920'erne, blev ramme om folkefester og friluftsspil ved siden af genforeningsstenen, der kom til i 1921/22. *Borgbjerg* af *Anne Marie Skovfoged* er et lille upræntentløst hæfte om et anlæg, der i dag (igen) nærmest er et stykke skov.

Skanderborg gennem tusind år af *Kaj Klostergaard* (1992) er udgivet af Skanderborg Bibliotek. 1000 år skal ikke tages for bogstaveligt, men bogen er et nyttigt grundrids af byens historie.

Poul Verner Christiansen ledede i 1989-92 en studiegruppe, der begyndte som et kursus i gotisk håndskrift. Det blev til en bog om Geding Sogn, *En østjysk landsbys rødder. Gedings historie indtil 1850* (1992) udgivet af Tilst, Kasted, Geding lokalhistoriske Forening. Her er bl.a. beskrevet en hekseproces fra 1686, en udløber af Jørgen Arenfeldts virke. Bogens udgangspunkt er det lokale sat op med sand pædagogisk sans, der gør, at man fra eksemplet kan huske sammenhængen både i dagliglivet og verdens gang! Og så er metoden lagt frem, så man får lyst at gå hen og gøre ligeså og tror, det er uhyre enkelt!

Walter Kienitz, der var dansk gift, var i perioden 1943 - 45 ordonnansofficer ved generalerne von Hanneken og Lindemann på Silkeborg Bad, har skrevet *Silkeborg Bad. Hauptmann Kienitz' beretning fra det tyske militære hovedkvarter 1943 - 45* (1992). Bogen er en nøgtern beretning om livet i en militær stab i et officerskorps, der ikke var nazistisk, og som Gestapo end ikke ulejlige med at fortælle om aktioner, der fandt sted på selve Silkeborgegnen. Staben

i Silkeborg levede, i modsætning til hvad man normalt har hørt, ganske spartansk med en lang arbejdsdag. Der tegnes et i grunden sympatisk billede af general von Hanneken, der havde givet stående ordre om, at hvis Fritz Clausen ringede, var generalen ikke at træffe! Indtrykket af værne-magten, altså den normale tyske soldat og officer, er det samme som modstandsbevægelsens leder i Jylland, godsejer Flemming Juncker giver, og svarer til, hvad Kaløs ejer, Friherre v. Jenisch, har fortalt fra sin tid i staben i Silkeborg.

Danmarks Kirker, udgivet af Nationalmuseet, der med rette kalder sig »vort største kulturhistoriske bogværk, har siden 1933 bevæget sig henover landet.

I Jylland er Thisted amt og de sønderjyske amter (næsten) færdige. Århus amt er under udgivelse og Randers og Vejle under forberedelse. Hefte 38, 39, 40, 41 (1990-1992) omfatter kirkerne i Voldby, Søby (ved Hammel), Røgen, Sporup, Dallerup, Låsby, Alling og Tulstrup Rye, Sønder Vis-sing, Voerladegård, Vinding, Bryrup, Grædstrup, Tyrsting, Brædstrup, Føvling, Tønning, Træden.

Om Østjyllands hovedstad, Århus, har *Aarhus Byhistoriske Udvalg, Erhvervsarkivet* udgivet *De skabte Aarhus* (1991) og *De skabte Aarhus 2. Samling* (1992). Bind 1 er en præsentation af nogle af byens største virksomheder og mændene bag dem, da Århus udviklede sig fra at være en lille hyggelig, søvng provinsby indenfor Alleerne, som Sophus Bauditz beskriver den i »Krøniker fra Garnisionsbyen«, til den tabte krig om jernbanerne for alvor satte skub i den industrielle udvikling, der blev markant fra 1840'erne. Skibsfarten med Hans

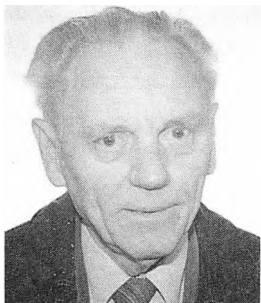
Broge, Ceres, Frichs - engang Danmarks eneste lokomotivfabrik (privatbanernes lokomotiver var endnu i min barndom i 1950erne fra A. Borsig, Berlin, Henschel & Sohn, Kassel eller Frichs, Aarhus), Schmalfelds cigarer, Langballe og Søn, i dag en del af Aarhus Mørtel Compagni, Aarhus Oliefabrik, stadig et verdensfirma, Otto Mønsted (sig navne OMA...), Sabroe, Elvirasminde, Bruun & Sørensen, Jul. A. Jørgensen (Mariekiiks). En enkelt kooperativ virksomhed, Arbejdernes Produktionsforening med dens mange forgreninger er også med, den eksisterer i dag kun som holdingselskab. I 2. samling er Centralværkstederne, engang byens største arbejdsplads, og FDBs fabrikker og et antal mellemstore handels- og produktionsfirmaer.

Begge bind med det righoldige billedmateriale, der altid karakteriserer Aarhus byhistoriske udvalgs publikationer, og som også viser, hvad der er blevet af bygningerne, når de historiske virksomheder er flyttet eller ophørt.

Fra arbejderside, - de skabte også Århus! - er *Solidaritet og Demokrati, DBKF Århus Afdeling 1891 - 1991* udgivet af Dansk Bogbinder- og Kartonnagearbejderforbund. Sådant en bog er og skal være fint håndværk! Og en værdig slutsten ved DBKFs overgang til det fælles grafiske forbund, hvor bogbindernes socialdemokrater skal græsse fredeligt side om side med de gamle kommunister blandt typograferne.

Mindeord

Af J. S. Thomsen

Østjysk Hjemstavnsforening har ved trafikkontrol-lør Svend Erik Sørensen's død mistet en af sine meget trofaste støtter gennem årene.

Han var foreningens revisor i en årrække. Han var medstifter af Slægtshistorisk forening for Århus og i mange år dens dygtige og myndige formand. Han var en af de fire, der tog initiativet til en indsamling til landsarkivet for Nørrejylland i anledning af 100 års jubilæet, og han havde den glæde at få stor opbakning fra sit eget område her. Han var med i støtteforeningen for arkivet for Kolt området – hans afdøde hustrus hjemegn.

Men hans store interesse var ret naturligt jernbanen – især linien Århus – Randers, hvor han kendte hver eneste station og selv sluttede sin tjeneste ved Havnestationen i Århus. Hans viden indenfor dette område og indenfor lokalhistorie og slægtsforskning var meget betydelig, og arbejder fra hans hånd er præget af redelighed, flid og udpræget ordenssans.

Østjysk Hjemstavn har en enkelt artikel fra ham, men typisk for den beskedne S. E. Sørensen: Han leverede materialet, men lod en anden skrive artiklen og lægge navn til. Vi er mange, der står i gæld til S. E. Sørensen for hans store hjælpsomhed og fine, noble optræden.

Æret være hans minde!

Lokalhistoriske arkiver

Lokalhistorisk Arkiv for Borum og Lyngby sogne

Af Peter Poulsen

Et episkop er en genstand, der minder en del om et menneske, der interesserer sig for at bevare den lokale historie: gammeldags, lidt sær, ofte en smule støvet men med et klart og skarpt indre lys. En indretning, der kan være ganske nyttig for omgivelserne.

Vi brugte sådan et episkop i Borum Forsamlingshus i sidste vintersæson. Det kan vise billeder, kort og dokumenter frem, så folk i flok bogstaveligt talt kan se fortiden for sig.

Efterhånden har vi gjort det til en lokal tradition, at vi med et par års mellemrum holder «åbent arkiv». I år 30. marts.

Efter en hyggelig eftermiddag med forberedelser, hvor hele vort otte mand store arkivudvalg var i sving, åbnede vi udstillingen om aftenen, og folk myldrede ind. Under skarp bevogtning kunne de frit studere arkivalierne, og bagefter var det så, at vi viste billeder. Først med episkopet og siden med en video-udgave af en Borum-film fra 1941.

En aften som denne kaster altid en masse afleveringer og mundtlige oplysninger af sig. Folk ser med egne øjne, at der er inter-

esse for deres gamle papirer, og at vi holder orden og system i dem.

De unge er mest interesseret i at vide noget om lige præcis deres eget hus. De ældre kommer også for at snakke og udveksle minder.

I sæsonens løb har vi haft mange gæster i arkivet, når det holder åbent den sidste tirsdag i måneden. Ind imellem har vi haft en del arbejdsaftener, og vi har personligt opsøgt hvert eneste hjem i Borum-Lyngby plus en del andre for at sælge 1993-udgaven af Lokalhistorisk kalender for Borum og Lyngby. Den går som varmt brød: ca. halvanden pr. husstand.

Det store friluftspil på Borum Eshøj fangede hele egnen i en dobbelthed. Aldrig før i nyere tid har Borum været gjort så kendt, som da mange tusinde så bronzealderen genopstå hos os. Aldrig har vi set så mange biler parkeret ved Højballegård som i juni 1993. Og aldrig har interessen været større for vores berømte forhistorie (arkæologerne regner Borum Eshøj for den vigtigste bronzealder-lokalitet i hele Nordeuropa).

Som en parallel til det lokale, folkelige liv brugtes enorme kræfter på at bygge det gigantiske spil op, indtil ... pling! ... så var det

hele forbi. Som en festival, der bliver pakket ned.

Samtidig kan man måske være lidt bange for langtids-virkningen af den historieforfalskning, som det af gode grunde må blive, når en forfatter bygger et helt bronzealder-univers op bogstaveligt talt på forfædrenes grave. Vil børn i Borum om fem år være overbeviste om, at vores landsby er opkaldt efter »Nordenvindens gud, Boreas«?

Det hjulkors, som i 1890'erne blev fundet på en sten i diget ved Borum Kirke, blev Eshøjspilletts officielle logo. Det ses også ved denne artikel.

I sæsonen 1993/94 vil vi gøre en indsats for at bevare nogle af de fortællinger, som gamle mennesker i Borum og Lyngby gemmer. Med båndoptager, videokamera og økonomisk hjælp fra Århus Kommunes forsøgs- og udviklingspulje for lokalhistorie håber vi at redde både talemåder, dialekt og erindringer og putte hele molevitten i arkivet, mens tid er. Det er i sidste sekund.

Hvor godt det lykkes, kan I læse i næste udgave af Østjysk Hjemstavn.

Arkivet bestyres af Gunnar Nielsen og Laurs Eriksen, Lyngby. Peter Poulsen, Peder Pedersen, Peder Thuesen, Karl Hansen, Vagn Jørgensen og Aksel Nielsen, Borum.

Hinnerup Egnarkiv

Af Søren Svidt Christensen

Støtteforeningen for Hinnerup egnarkiv havde i foråret 1992 bestået i 10 år. Ved den årlige generalforsamling blev N. P. Boye Nielsen udnævnt til æresmedlem af støtte-

foreningen, han var initiativtager til støtteforeningen, var dens første formand og er stadig meget aktiv med indsamling af arkivalier.

1. april 1992 havde Hinnerup kommune 25 års jubilæum, og Hinnerup byråd anmodede arkivets støtteforening om udgivelse af et jubilæumshæfte. Med skriftlige bidrag fra tidligere sogneråds- og byrådsmedlemmer og med økonomisk støtte fra kommunen m.fl., samt hjælp fra biblioteket, blev det til et jubilæumshæfte – Hinnerup kommune 25 år 1967-1992, som uddeltes til alle husstande i kommunen.

Hinnerup havde festuge i september, og i den anledning holdt arkivet ekstra åbent, og der var udstilling i Brogården.

Der var rigtig mange besøgende, som også benyttede lejligheden til at se og høre, hvad arkivet indeholder.

Hinnerup kommune uddeler hvert år en kulturpris, denne tildeltes i 1992 støtteforeningen for egnarkivet. Bestyrelsen ser det som en påskønnelse for det arbejde, der udføres i arkivet; der fulgte en check på 5.000,00 kr. med kulturprisen.

Støtteforeningen har i nogle år udsendt et hæfte til medlemmerne, og der holdes en del møder med mange deltagere. Begge dele vil vi fortsætte med, da det har vist sig at have manges interesse.

Lisbjerg Skejby Terp lokalarkiv

Af P. Holm Jensen

For det første har arkivet fået et nyt navn, det skyldes, at Ølsted-materialet efter ønske fra de lokale græsrodde er flyttet til

Trige. Begrundelse af gammelt Sogne- og Kommunefællesskab.

Arkivet her samlede Ølsted-materiale, inden der blev oprettet et arkiv i Trige.

Da arkivet så skulle slette Ølsted i navnet, blev det besluttet at optage den lille landsby Terp i navnet, den er en del af Lisbjerg sogn. Arkivgrænsen falder nu sammen med pastoratet og en beboerforenings område. Beboerforeningen blev oprettet samtidig med arkivet først i 60-erne. (Perioden fra 1. april 1962 til efteråret 1963). Både beboerforeningen og arkivet har lokaler i Sognegården Randersvej 384.

For det andet har arkivet fået startet en støttegruppe, herfra er der allerede en, der vil gå mere aktivt ind i arbejdet og deltager i betjeningen i åbningstiden. Det forventes, at flere vil komme til senere, men nu er Henning Nielsen startet.

For det tredje planlægges udvidede aktiviteter også p.g.a., at flere vil være aktive. I vinterhalvåret vil der blive aftenåbent en enkelt aften om måneden til at starte med, foruden den normale åbningstid den første og tredje torsdag i måneden fra kl. 14 til kl. 17. En anden aktivitet, som forhåbentlig er i gang, når dette læses, er en fotografering i området af alt det nye, som sker her.

Ved arkivets start blev der taget 1500 billeder af en pressefotograf, det kan være skønt at genoptage dette gode initiativ nu 30 år senere, men denne gang ved hjælp af amatører med de gode fotoapparater, som mange i dag har.

Molsbibliotekets egnhistoriske arkiv
Af Carl A. Laursen, sekretær

Efter forskellige forsøg er det lykkedes at

komme nærmere ind på anvendelsen af mikrofilm, det er ikke det helt store, men det går ganske godt fremad.

Vi holder vores store samlinger af forskelligt godt ved lige. Udvidelserne af vore samlinger, hvad der måtte angå de gamle herregårde, får vente lidt. Vi har jo ikke fået det hele med endnu, men vi er dog kommet lidt snært ind på det allerede.

Fæsteprotokoller og justitsprotokoller er ved nærmere eftersyn de steder, man kan få mest at vide om, hvordan det i store træk er gået til. Nogen klar virkelighed henter man sig jo dog ikke der, men det forskellige indførte fortæller jo her om, hvordan det er gået til gennem de seneste århundreder.

Her er også lejlighed til at hente besked på mange store vildfarelser i de adskillige fortællinger, der gennem tiderne passerede revy i vore ører.

Meget er her fortalt, som vi har hørt en hel del om, men her er det at læse sort på hvidt.

Fra så tidligt som ned til fjorten hundred-tallet meddeles der her i *fæsteprotokollerne*. Det er protokollerne fra Kalø-Gods, der som tidligere fortalt egentlig ikke henhører under vores område, men mange af vore sager i forskningen spændte ude over de normale grænser oftest sådan, at vi tit og ofte stod og manglede oplysninger om godsets egne bestemmelser og gennemførelse af samme. Havde vi ikke haft protokollerne, måtte vi gang på gang lade for mange sager ligge arkiverede hen i halv- eller trekvart løste opgaver, imod vi nu kunne gøre dem færdige til at henlægge uden eftersnak.

Vore folketællingslister fik vi for år tilbage helt udvidede til så langt op imod vo-

res tid, eller rettere så længe slige papirer i det hele taget udleveres i Rigsarkivet.

Den egentlige første afdeling var fotokopier, som vi her senere i de sidste tider, supplerede med den fortsættelse af slagsen, der som nævnt, ellers var at tilegne sig. Sidste gang blev det på mikrofilm. »Slige er lettere at tyde, og de tager vel også mindre plads«. Med alt hvad vi har at tage i betragtning, bør man vel ikke undre sig over, at vi har besøg af mange mennesker fra det nærmeste og fra snart alle egne i Danmark.

I nogle år har vi også haft besøg eller henvendelser fra Amerika, men det var jo heller ikke så få, der drog ud i tidligere tider. De søger at opfriske lidt af slægtbekendskaberne, som de vel sjældent holdt ved lige, men jo snart kan finde frem til igen.

Egentlig har det været fra Mormonstaten, vi skulle opleve at have besøg fra, og da også måtte konstatere, at man stort set havde ventet for længe med at opfriske nævnte bekendtskaber, men vi fastslog, at det dog stadig lod sig gennemføre at fiske en klargørelse ud.

Vort arkivlokale, som man finder under biblioteket, har endnu kunnet rumme, hvad vi får hjem fra de forskellige steder, men hvad plads angår, kan det vel snart knibe lidt, og dog kan vi endnu huse, hvad man vil forunde os! Det kommer af, at vi gennem tiden har fundet ud af, hvordan man udnytter pladsen bedst.

Nørhald Egns-Arkiv

Af Peter Østergård

Året har markeret sig som vendepunktet

med hensyn til, at vi ikke mere kan købe xerokopier af de store protokoller – først og fremmest Skifterets-protokoller, og nu i stedet må vænne os til at bruge mikrofilm og læseapparat. Økonomisk er der ingen forskel, og pladsproblemet er uden større betydning. Skoleelever, der besøger arkivet, håndterer hjemmavant læseapparat og mikrofilm, mens de ældre arkivbrugere hidtil har været ret så tilbageholdende med at benytte mikrofilmene.

Men nu er arkivet langt inde i udarbejdelsen af registre over bl.a. Skifteretsprotokollater, hvor man ved hjælp af personnavn, bynavn og/eller tidspunkt lynhurtigt opleder netop det kort og sidetalsnr., hvor det eftersøgte protokollat findes. Så efterhånden bliver dette righoldige kildemateriale flittigt benyttet, og takket være smukke pengegaver har arkivet indkøbt mikrofilm, der dækker det store område: Støvring, Nørhald, Gjerlev og Onsild hereder – et ganske væsentligt aktiv.

SP's tegning af Overgårds Mølle er fra 1926 - Møllen var genopbygget i 1816 efter en brand i 1815 - og altså da 110 år gammel.

Blandt de mange arkivet betroede arkivalier skal nævnes en samling blyantstegninger med motiver fra egnene omkring Mariager, Kastbjerg og Udbyneder samt Øst-Himmerland. Kunstneren, der også mestrede oliemaleriet, efterlod sig også skitsebøger, der viser, at han på åstederne optog raske rids af gårde og huse – og siden udarbejdede de omhyggelige tegninger hjemme i Kastbjerg, hvor hans hustru drev en lille høkerforretning.

Selv var han tilflytter fra Himmerland og udlært skrædder, men udnyttede aldrig denne profession. I stedet dyrkede han sine kunstneriske interesser og gengav mange siden da forsvundne miljøer på egnen. Hans tegninger og malerier findes stadig i mange hjem og er signeret SP. Hans produktion stammer fra årene omkring 1920-1940. Signaturen SP – dækker over døbenavnet Søren Pedersen. Hans herkomst var ikke misundelsesværdig, og hans liv og skæbne blev tragisk, men han var et særpræget menneske, hvis historie er skildret og belyst i Nørhald Egns-arkivs årsskrift, der udkommer i dec. 1993.

Purhus Lokalarkiv

Af Jytte Nielsen

Den fortsatte beretning om lokalarkivet og Arkibas ser foreløbig ud til at ende lykkeligt. Den har ellers givet os flere søvnløse nætter, men ansættelsen af en langtidsledig med forstand på EDB har løst op for problemerne. Hun har i løbet af 2 mdr. nået at inddatere 3 år af vores 15-årige samling, så når de 7 mdr. er gået, vil der ikke mangle

meget. Vor konklusion på det her må være, at før man anskaffer det dyre, men i øvrigt udmærkede Arkibas program, må man sikre sig, at nogen har forstand på maskineriet, men også at nogen har tid til at sidde der uforstyrret i længere tid ad gangen.

Lige før jul kunne vi i arkivet præsentere Jørgen P. Olsens andet hæfte om en af kommunens små lokaliteter, denne gang Randrup (han har tidligere skrevet om Sparrehuse). Hæftet er på 40 sider og omhandler de 5 matrikler i bebyggelsen. Kjemsfonden og DLF har støttet udgivelsen.

Efter jul startede vi et slægtsforskningskursus i arkivet med Børge Kjær, Grenå som leder. Det blev lidt af et tilløbsstykke, da der meldte sig 30, vi havde håbet på 10-15. Det var et godt kursus, der satte nogle i gang og hjalp andre videre. For arkivet betød det øget besøgstal i åbningstiden, en del afleveringer og nye medlemmer. Mod slutningen arrangerede vi, uden for kurset, et aftenbesøg på Landsarkivet med både rundvisning og mulighed for at forske.

2 udstillinger har vi haft i løbet af året. I Ålum på en hobbymesse, og i Malvinas hus i Spentrup. Malvinas hus indeholder en permanent Blicher-samling, men et ledigt lokale blev i foråret tilbudt Lokalarkivet til skiftende udstillinger. Vi startede med at finde frem, hvad arkivet har om Blicher og Malvinas hus, som et slags supplement til den stationære samling.

Næste udstilling bliver fotografier fra Fussingø.

En lidt hovedkuls arrangeret aftenudflugt til Kousted og Asferg kirker for at se på alterudsmykning fik overvældende tilslutning, nemlig 92 deltagere - lidt flere end

der kunne sidde i kirkerne. Anledningen var en prøveopstilling af et alterbillede i patchwork i Kousted kirke og en ny alterudsmykning i galvaniseret jern i Asferg kirke. De to sognepræster, Morten Møbjerg i Kousted og H. E. Apelgren i Asferg, fortalte engageret om de utraditionelle udsmykninger. Bagefter var der kaffe og diskussion om ny kunst i de gamle kirker. Det blev en spændende aften med mange indlæg. Det farverige, smukke patchwork er taget ned og kommer måske ikke op igen p.g.a. manglende tilladelse, men mange fik set, hvor det kunne lyse op i den gamle kirke.

Udover det har vi kunnet glæde os over en velbesøgt generalforsamling, en ditto foredragsaften og udflugt. Det er en støt stigende medlemsskare, der slutter op om arkivet, der 29. aug. 93 har eksisteret i 15 år.

Rosenholm Egnarkiv

Af Søren Sloth Carlsen

Efter en henvendelse fra en af skolens yngste klasser om at høre noget om byen i gamle dage, måtte jeg stille modspørgsmålet om, hvor gamle dagene i så fald skulle være.

Svaret kom prompte: »Det skal i hvert fald være fra før rådhuset«. Rådhuset blev opført 1984, så spørgsmålet om gamle dage kan være et relativt begreb.

Nu er det fortrinsvis de gamle dage, vi beskæftiger os med og prøver at kortlægge med de materialer, der kommer i vores varetægt.

Det giver anledning til mange forskellige

henvendelser året igennem. Foruden de tilbagevendende slægtskurser, der holdes på arkivet, har vi været engageret i slægtskurser i Kolind og Feldballe i vinterens løb.

Der har været gruppe- eller foreningsbesøg fra Ø.Hurups lokalhist. forening. Fra den lokale socialdemokratiske forening i forbindelse med et »Kend din by«-tema. Besøg fra Hinnerup lokalhist. forening, da Hinnerup ikke nåede at deltage i SLA's årsmøde.

Årsmødet d. 13. marts blev afholdt i Hornslet. Det startede med en præsentation af arkivet og dets funktion. Det havde været velgørende, om vi kunne huse ca. 50 personer til kaffebord og generalforsamling, men dertil strækker vore lokaliteter trods alt ikke. Heldigvis ligger på den anden side af hovedgaden den kommunale institution ROSENGÅRDEN, og her er den fornødne plads, hvor generalforsamlingen blev afviklet.

Vi har deltaget i sidste års årsmøde på landsarkivet, og vi har deltaget i efterårskursus på Båring højskole.

Der har været etableret udstilling på skolen i forbindelse med et årligt elev- og forældremøde.

Nyanskaffelser har drejet sig om fornyelse af dias-fremviser og en ekstra mikro-fiche-aflæser. Det lader sig jo vanskeligt gøre at få de traditionelle kopier af kirkebøger fra landsarkivet. Det skal i dag være mikrofilm.

Vi har udvidet vor kirkebogssamling på 11 sogne i Rosenholm kommune med yderligere 13 nabosogne i mikro-fiche. Det drejer sig om *Todbjerg, Mejlby, Thorsager, Bregnet, Hjortshøj, Egå, Elev, Marie Magdalene, Koed, Skarresø, V.Alling og Ø. Al-*

ling fortrinsvis fra 1814-1892. Arkivet kan hermed »dække« ialt 24 sogne på kirkebøgnernes område.

Endelig er et 75 års jubilæum for Lokaltidningen Landbo-bladet blevet markeret med en »Hvornår var det nu det var« – beskrivelse af de vigtigste data for byens og egnens historie gennem disse 75 år. Et jubilæumsskrift, der udkom i 2500 ekspl.

Solbjerg og Omegns lokalhistoriske arkiv

Af Emmy Domino

Syv frivillige medarbejdere lagde i 1992 ca. 2100 arbejdstimer på egnarkivet i Solbjerg. Deres eneste betaling var den inter-

esse, egnens befolkning plus mange udefra kvitterede med. Opbakningen til arkivet fremgår bl.a. af 86 afleveringer fordelt på 869 journalnumre, af mere end 260 registrerede besøgende og af invitationer til flere møder med lokalhistoriske emner.

Særlig megen respons noteres i kølvandet på udgivelsen af den årlige kalender med lokale billeder fra arkivet samt ved salget af bind tre i bogserien om de »Fire sogne omkring Solbjerg«. Ikke mindst kalenderens billeder bringer arkivet i kontakt med mange, der tidligere har haft tilknytning til Solbjerg-området, og som nu får gamle minder genopfrisket.

Det er ikke kun alvorlige eller tørre kendsgerninger, der kommer frem på denne måde. Arkivet er meget glad for små hverdagsglimt som det følgende, der kom i

Børnenes og dyrenes gode ven, bagemester Carl Schulz i Solbjerg hilser her, sammen med datteren Helga, på en stork i engene ved Solbjerg sø. Billedet er fra ca. 1921.

brev fra en ældre dame i Odense, som havde set årets kalender fra Solbjerg:

»Bagermester Carl Schulz er én, man husker. Han var interesseret i Solbjergs trivsel – også i børnene. Da grønlænderhunden Bjørn var blevet kørt over af en bil, inviterede Carl Schulz alle byens børn til begravelse. Bjørn var lagt i en kasse, som drengene bar, og vi andre gik nu to og to bagefter med blomster til højen i haven, hvor han blev sænket ned. Så sang vi »Brat af slaget rammet, kastet hård til jord, ligger brudt og lammet du, vor gamle Bjørn«. Bagefter var der chokolade og kager i konditoriet. Et lille sidespring fra en dag, man husker«.

Glimt som ovenstående – fra 1920'erne – skader ikke, når de klemmes ind i arkivmappene ved siden af opremsningen af tilidsposter og gøren og laden i erhvervslivet.

Egnsarkivet i Solbjerg er efterhånden meget omfattende, og det er som mange andre arkiver afhængigt af enkelte nøglepersoners gode hukommelse. Derfor bliver det mere og mere nødvendigt at få alle data overført til EDB, så også kommende slægter kan øse af »den dybe brønd«.

Sønderhald Egnsarkiv

Af Vibeke Nielsen

På Sønderhald Egnsarkiv har der været lidt flere besøgende end de foregående år, mellem 150 og 200. De fleste af dem kommer for at studere deres slægts eller deres gårds historie, så vidt det nu lader sig gøre på stedet. Men med i tallet er også regnet dem,

der er kommet for at aflevere noget til arkivet.

Der er også i det seneste år kommet en del fotos og enkeltdokumenter af privat karakter, en skudsmålsbog her, et skøde der osv. Men året har også budt på nogle større sammenhængende arkiver. Hertil hører således Øster og Vester Alling sognes sygekasse, Vester Alling Brugs, Pumpelaget Oksenbækken. Endvidere protokoller fra Randers-egnens husmandsforeninger; her rækker materialet ud over kommunegrænsen, men giveren ønskede, at alt forblev samlet på ét arkiv. Også mere materiale vedr. skolerne i Auning (der var faktisk to i en periode) er kommet til. Det er dog af så ny dato, at kun en del af det umiddelbart bliver tilgængeligt.

Ligesom det foregående år har arbejdet med egnens skoler udmøntet sig i en stor artikel i årsskriftet, denne gang om Årslev skole. Skriftet indeholder derudover en artikel om Hørning Gymnastikforening og det, der førte frem til den. Desuden mindre artikler om en overpløjet gravhøj i Tårup og den nu nedlagte jernbane mellem Randers og Ryumgård.

Lokalhistorisk Forening for Sønderhald Kommune har haft en række arrangementer om lokalhistoriske emner, samt to ture: aftentur til Thorsager kirke, som blev gennemgået at sognepræst Jørgen Gleerup, og heldagstur til Hjerl Hede.

Tilst-Kasted Lokalhistoriske Arkiv

Af Aase Young

1992 var et utroligt aktivt år for arkivet.

Især udgivelse af den første lokalhistoriske bog, »En østjysk landsbys rødder. Gedings historie indtil 1850« af P. V. Christiansen i samarbejde med en del aktive personer i lokalområdet, var en milepæl for arkivet og støtteforeningen. Udgivelsen blev fejret med en reception for alle interesserede, og der var stort fremmøde. Og indtil videre er næsten halvdelen af oplaget på 600 bøger solgt. Dette på mindre end ½ år.

Gruppen af aktive omkring det lokalhistoriske er vokset støt, og det har været nødvendigt at nedsætte forskellige grupper, der tager sig af de opgaver, de interesserer sig for. En enkelt medarbejder er gået i gang med at renskrive folketællinger, andre forsker intenst i Gedings historie efter 1850, mens atter andre sætter de mange hundrede effekter/museumsgenstande, der udgør »Geding Bysamling«, i stand. Også tilgangen af museumsgenstande er stigende på lige fod med tilgangen af arkivalier og billeder. Arkivet har påbegyndt registrering af billeder med kartotekskort og krydsreferencer efter SLA's anvisninger. Tidligere blev billederne placeret i hænge mapper efter topografi eller i personarkiv. Også avisudklipindsamlingen er systematiseret.

Interview-indsamlingen er gået lidt trægt, fordi arkivet ikke råder over en god båndoptager, men der er nedsat en arbejdsgruppe til at koncentrere sig om indsamling af den mundtlige fortælling. Og med lidt held og benarbejde lykkes det forhåbentlig snart at tilvejebringe en god båndoptager til formålet.

Arkivet har også været udadvendt på

flere måder. Tilst Skole havde et projektarbejde, hvor tre klasser arbejdede i 3 uger med emnet »Tilst – dit lokalområde«. I den anledning holdt en af arbejdsgruppens medlemmer foredrag og viste lysbilledserien om Tilst, ligesom en af arkivets film om Tilst blev vist, først for eleverne og senere ved ferniseringen på udstillingen. Eleverne interviewede, videofotograferede og fotograferede ca. 20 af de ældre beboere i området, og når udstillingen tages ned, er arkivet lovet det indsamlede materiale.

Arkivet var præsenteret ved et debattmøde om flygtninge og indvandrere, arrangeret i lokalområdet, og medlemmer af arbejdsgruppen deltog i foredrag, kurser og møder arrangeret af SLA.

Den årlige lokalhistoriske kalender blev solgt i stort oplag, og den lokalhistoriske forening arrangerede udstillingen »Set og sket i 1991« med avisudklip fra 1991, 1 byvandring i Tilst, 1 foredrag om Hørkær-gård og Søften, forevisning af lysbilledserie om Tilst og Kasted Sogne, en sommerudflugt og udflugter til i alt 5 museer.

Arbejdsgruppen arbejder på at få oprettet et museum til »Geding Bysamling«, og ved receptionen i forbindelse med bogudgivelsen lovede rådkvinde Lone Hindø, at hun nok skulle finde en løsning. Indtil da forbedres det midlertidige opmagasineringssted for museumsgenstandene.

Et fint år med nye aktiviteter, flere aktive og besøgende, et godt samarbejde med bibliotekspersonalet og arbejdsgruppen samt et fantastisk godt samarbejde i Vestregionen.

Museer

Clausholm

Af Henrik Berner

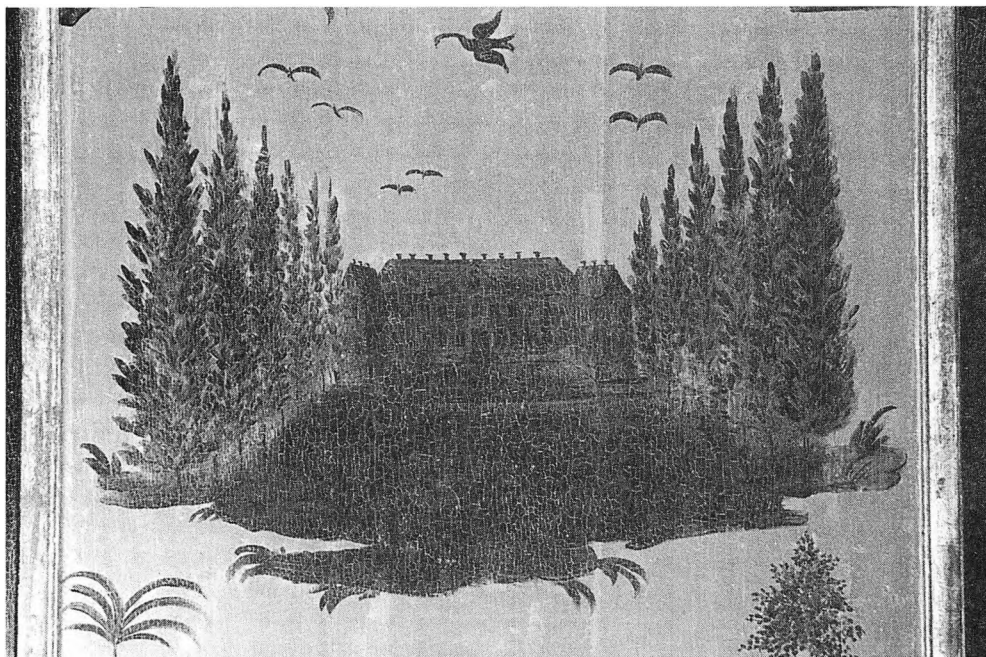
Sidste år omtaltes på denne plads 2 restaureringsopgaver: Istandsættelse af slottets facader samt konservering af et stort loftsmaleri, og som begge var fuldførte ved udgangen af 1991 – tilbage var nogle opfølgningsopgaver.

I 1991 drejede det sig om sidste etape af istandsættelsen af alle slottets facader: De 2 sydgavle på de 2 små, af Kong Frederiks IV påbyggede fløje mod haven. I løbet af efteråret 1992 blev de helt færdige med kalkning.

Hermed har vi afsluttet et stort og betydningsfuldt kapitel i slottets restaurering. Da istandsættelsen af vort historiske orgel i

Kinesiske dekorationer fra o. 1731 på paneler i loftsmaleriske, 1. sal, fremdraget 1993.

Ældste kendte afbildning, c. 1731, af Clausholm Slot - set fra nord. Loftsmaleristuen, 1. sal med kinesiske dekorationer på paneler og døre.

slotskapellet var afsluttet i 1970, så selskabet »Clausholms Venner« sig om efter en ny, stor opgave. Valget faldt på facaderne, som stod grå og skjoldede – næppe gennemgribende gjort noget ved siden Frederik IV's overpudsning i 1720'erne.

De første år gik med undersøgelser af mange arter. Spec. efter analyse af eksisterende puds ved Kalk- og Teglværkslaboratoriet i Hasselager, kunne den fremtidige arbejdsgang fastlægges.

Siden blev der arbejdet sektionvis med facaderne, efterhånden som der kunne skaffes midler til det. Over perioden 1975 – 92 arbejdedes der i 12 overgange! I de første år udelukkende for midler, fremskaffet fra »Clausholms Venner«, men efterhånden som arbejdets omfang krævede det, tillige

med midler »udefra« – i første række fra Planstyrelsen under Miljøministeriet. Første afsluttende overfladebehandling (kalkning) fandt sted i 1987 – dette arbejde må genoptages sektionvis efter nogle års forløb – netop nu her i foråret 1993 har facaderne mod slotsgården fået kalkning nr. 2!

Den anden store opgave var konserveringen af det store loftsmaleri på 1. sal – færdigt ved årsskiftet 1991-92.

Som tidligere nævnt fik vi momspengene retur, og for dette beløb + yderligere midler udefra lykkedes det at få resten af rummet, hvori loftsmaleriet befinder sig, i fin stand med nyt gulv, lagt nøjagtigt som det gamle, udslidte samt malermæssig behandling af væggene.

Vigtigst var dog fremdragning af nogle

kinesiske dekorationer, der helt givet stammer fra omkring 1731 og udført i forbindelse med, at Dronning Anna Sofie efter Frederik IV's død forvistes til Clausholm for her at tilbringe sin enketid.

Vi vidste fra en enkelt tidligere forsøgsvis afdækning, at der bag senere overmaling af panelerne fandtes »Kineserier«. Arbejdet blev overdraget konservator Jens Johansen i Odense, som i løbet af foråret 1993 har fuldført arbejdet med afdækning af 2 døre og alle panelfelter fraset vindueslysningserne, hvor der dels var antagelse om beskadigelser af dekorationerne, dels helt givet fandtes felter uden dekoration.

De fremdragne »Kineserier« viser stærkt slægtskab med de aldrig overmalede dekorationer i »Den blå Kineserstue«, blot er de nu fremdragne mørkegrønne. Overalt kinesisk udseende personer i fantasilandskaber. Dog: På den ene dør afsløredes et billede af Clausholm Slot set fra nord i 1730'erne. Herved har vi fået forærende den hidtil ældst bevarede afbildning af stedet – noget af en sensation!

I efteråret 1992 modtog vi fra Naturgenopretningsfonden under Skov- & Naturstyrelsen, Miljøministeriet, et rundeligt beløb til pleje af de af vore talrige allétræer, som man kunne befrygte ville gå til ret snart, om ikke de fik den nødvendige behandling. Under instruktion af professor Palle Schmidt, Landbohøjskolen, blev der foretaget en gennemgribende beskæring, som ventes at forlænge de pågældende træers levetid. Endnu står disse træer ret »nøgne«, men vil i løbet af få år få et fint og korrekt udseende.

Hertil kommer, at det er lykkedes at etablere et samarbejde med Beskæftigelses-

kontoret i Hadsten kommune, hvorved der med opnået økonomisk støtte fra EF's Socialfond er sikret parken en løbende vedligeholdelse.

Som for tidligere års vedkommende afholdes der i sommerens løb gudstjenester i slotskapellet samt koncerter: En gudstjeneste er afholdt, traditionelt 2. Pinsedag, og en er yderligere planlagt til september. Randers Byorkester afholdt 15. juni en kammerkoncert i Havesalen – der er til efter sommeren planlagt 2 orgelkoncerter og 1 kammerkoncert.

Djurslands Museum

Dansk Fiskerimuseum

Af Bjarne Flou, museumsinspektør

Arkæologiske undersøgelser

Ved Blakbjerg nær Marie Magdalene undersøgtes en af landets største bosættelser fra tidl. yngre stenalder (ca. 3500 f.Kr.) Det ca. 10 ha store bopladsområde var omgivet af små affaldsfuldte systemgrave som de kendes fra periodens »befæstede anlæg«.

I september afsluttedes 7 års udgravninger ved Hemmed, hvor ialt 13 huse fra sten- og bronzealder er helt eller delvist undersøgte.

På Højgårdgravpladsen fra æ. jernalder undersøgtes yderligere 8 brandgrave. Undersøgelserne her indstilles foreløbigt, da den mest truede trediedel af gravpladsen, med ialt 40 brandgrave og 1 jordfæstegrav, nu er afsluttet. På Kulmhøj undersøgtes yderligere 5 velbevarede jordfæstegrave fra vikingetid, deriblandt en rig kvindegrav med dragtspænde og bæltegarniture.

Der er indledt undersøgelser af en velbe-

varet, tørvedækket bosættelse fra Ertebøllekultur ved Bønnerup (ca. 4500 f.Kr.) samt af Kovedt Slot ved Attrup. (ca. 1400 e.Kr.).

Museets arkæologiske beskæftigelsesprojekt afsluttede i oktober undersøgelsen af Ertebøllebopladsen ved Nederst. Resultatet af de 5 års udgravninger er bl.a. afdekning af den arealmæssigt største boplads fra ældre stenalder i Danmark. Projektet er derefter flyttet til Fannerup, hvor der igen undersøges skaldynger fra Ertebølletid.

Etnologiske undersøgelser

Undersøgelse af Grenaa Havns historie med speciel vægt på fiskeriet og bådebygningsvirksomhed i perioden 1880-1930.

Undersøgelse af mekanisering indenfor fiskeriet omkring århundredskiftet, især perioden op til motorudstillingen i København 1912.

Indledende studier af materiale i forbindelse med Isefjordsprojektet (egne optegnelser og arkivstudier).

Djurslands Museums etnologiske undersøgelser knytter sig i høj grad til udarbejdelsen af særudstillinger. Herudover er der foretaget undersøgelser af »cirkusliv« og forundersøgelser i forbindelse med »kirkegårdsregistreringer«, hvor der er foretaget besigtigelse af ca. 25 kirkegårde. Museet har fra Århus Amts Museumsråd modtaget støtte på henholdsvis 30.000 og 45.000 kr. til de to sidstnævnte projekter.

Endelig har museet deltaget i et amtligt forskningsprojekt omkring »Piger på kant med loven«.

På museets budget er forbrugt ca. 54.000 kr. til undersøgelser.

Herudover er der således i årets løb modtaget 841.000 kr. til undersøgelsesaktiviteter.

Udstillinger

Der har været vis følgende særudstillinger:

»Navneklude«

»Esepiger og filetskærersker« (Udarbejdet af Fiskerimuseet i Esbjerg, vist hos Thorfisk og på »Fiskedag« v. Grenaa havn).

»Besættelsestiden« (vist på VUC, Grenaa).

»Skolen for 100 år siden« (vist på Nimtofte Skole).

»Påklædningsdukker«

»Fund fra Højgaard Gravplads« (Sommeraktiviteter).

»Gækkebreve« (Mølleskolen).

»Øffen-svinet«

»Oldtidshuse på Djursland« (Nr. Djursmessen).

»De andre og os«

»Jul på mærkerne«

Udstilling fra Dansk Fiskerimuseum på »Bella-messen« i København.

Anden formidling

Der har i museumsforeningen været afholdt 8 foredrag samt ekskursion til Vikingemuseet på Lindholm Høje og Aalborg Historiske Museum.

Museets inspektører har afholdt 15 foredrag om historiske emner.

Der har været afholdt »Levende Museum« fem onsdage i juli med flinthugning, oldtidssmedning, rusefletning, uld-behandling, vobinding, vævning, pottemageri og »urnetømning«.

I skolernes efterårsferie arrangeredes

gætteleg »Hvad er det?«. Ca. 300 børn afleverede besvarelser.

Museet har afholdt »Kulturcafé« i samarbejde med Kulturelt Samvirke og arrangerede »julelegestue« i Baunhøj Mølle. I det sidste arrangement deltog ca. 400 børn.

Publikationer

Lisbeth Wincentz og Jane Richter: Kainsbakke – en kystboplads fra yngre stenalder. Djurslands Museum 1992.

N. A. Boas: »Oldtidshuse ved Hemmed«, i Nørre Djurs Egnsarkiv 1991.

Hans Chr. Leleur: »1912 – Motorer på udstilling«, Dansk Fiskerimuseum 1992.

Hans Chr. Leleur: »Bådebygningsvirksomhed ved Grenaa Havn« i Grenaa og Omegn – Før og Nu 1992.

L. Wincentz og N. A. Boas: »Løjtnant Jensens Sølvknap«, i Grenaa og Omegn – Før og Nu 1992.

Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum

Af Vibeke Nielsen

På Herregårdsmuseet har det seneste års tid været præget af to store planer, der nu er kommet godt i gang. Den ene, som er nået længst, går ud på at få et godt orgel til kirkerummet.

Det eksisterende var pneumatisk, en type som regnedes for særlig gode, da de blev installeret mange steder i 20'erne og 30'erne. Men efter nogle års forløb er de ikke gode mere, og der er næppe flere tilbage af dem. Nu heller ikke på Gammel Estrup. Her er der i stedet kommet et Schierf-orgel fra 1845, som blev ledigt, da Hvedstrup kirke

ved Roskilde fik et større orgel. Det er godt, men skulle dog gennem en større restaurering. Denne er kun blevet mulig takket være en stor privat donation til formålet. Restaureringen kommer til at vare sommeren med, så vi når næppe at få nogen gudstjenester i Kapellet i år, ligesom det først bliver i 1994, der kan tænkes på koncertbrug af orglet.

Den anden og i virkeligheden ældste plan drejer sig om de flamske gobeliner i Riddersalen. De har længe lidt under den uheldige måde, hvorpå de fra gammel tid har været ophængt. Den giver brist i fibrene på grund af den store vægt. Også på andre måder har tiden sat sine spor. Nu kommer de efter tur til Nationalmuseets tekstilkonservering i Brede, hvor man dels udbedrer skader, dels sætter dem på Welcrobånd, så de kommer til at hænge i hele overkanten og får lidt støtte på siderne. Bag dem bliver der hængt et for, så de ikke kommer i berøring med væggen. Det er et projekt, der er beregnet at vare 4-5 år og koste ca. ½ mill. kr., som altså skal skaffes hen ad vejen. Vi kan ikke, som fra starten planlagt, helt undgå, at der mangler gobeliner i sæsonen. Til gengæld kan vi denne sommer byde på noget, der ellers aldrig kan ses: tydelige spor af et gotisk vindue og en dør mellem Riddersalen og Forgemakket et helt andet sted end den nuværende.

Museets besøgstal var i 1992 i stigning og nåede op over 40.000 - en tendens, der synes at fortsætte i 1993.

Også i år har vi haft koncerter i salen, først med Jysk Akademisk Orkester en lørdag eftermiddag i åbningstiden som en afbrydelse i turen rundt i museet. Derefter om aftenen den 22. juni med Randers Byor-

kester, særdeles velbesøgt som sædvanlig og på det bedst tænkelige tidspunkt, hvor det var både lyst nok og varmt nok.

Odder Museum

Af Inger Tolstrup

1992 var et aktivt år med udstillinger, arrangementer og undersøgelser.

I februar havde museet premiere på videofilmen »Glargemester i Odder«, som fulgte glarmester Ove Krog-Mikkelsen og hans søn Bent i deres arbejde på Odderegnet.

I april indbød museet igen til en lokalhistorisk teaterforestilling. Der er tradition for egnsspil på museet. Fra 1985 til 1988 opførtes fire store friluftsspil med mange medvirkende, men denne gang rykkede vi ind i museets store udstillingsrum, hvor en lille, meget engageret gruppe dramatiserede mestertyven »Kywling-Sørens« omtumlede tilværelse i Hads herred i forrige århundrede. Stykket blev til for få midler, men med stor hjælp fra alle sider.

Et længe næret ønske blev opfyldt, da Odder Museum åbnede en retrospektiv udstilling om og af maleren Mogens Zielers værker: Malerier, tegninger, illustrationer, bogomslag, billedvævninger m.m. Horsens Kunstmuseum, »Lunden«, udlånte velvilligt deres store samling, som i sin tid nær havde fået hjemsted i Odder. Den sækkepibespillende tusindkunstner fik i 1940'erne sommerbolig i Sondrup, hvor han senere boede helårs. I 1973 forhandlede Odder Kommune seriøst med Zieler om en permanent udstilling, men forhandlingerne strandede, og Mogens Zieler overlod sin samling til Horsens Museum. Det var

en spændende og velbesøgt udstilling, som vi bl.a. havde glæde af, da de nordiske venskabsbyer besøgte Odder i slutningen af maj.

En særlig side af Odders historie blev belyst i udstillingen »Skønvirke i provinsen 1890-1915«. I de år var byggeaktiviteten stor i Odder, og mange bygninger i byen er præget af periodens fremherskende stil – den tyske »Jugendstil« og den danske »Skønvirke«. Kunsthistoriker Marianne Ilkjær stod for arbejdet med den smukke udstilling, som åbnede sidst i november.

Sideløbende med de mange udstillinger har museet arbejdet med flere undersøgelser bl.a. om jagt og jægere i Østjylland og om sommerhuslivet ved Odders østkyst.

I 1992 blev alle museer opfordret til at lave en udstilling om fremmedindflydelse

på dansk kultur under fællestitlen »De andre og os«. Odder Museum fulgte opfordringen og valgte emnet »Det gode øl«, der er af tysk oprindelse og i Odder blev introduceret af en tysk familie, familien Raupach. Udstillingen åbnede i oktober.

I efterårsferien var der aktivitetsdag i møllen, hvor der blev gruttet korn, bagt boller og bygget vand- og vindmøller. Mere end 500 børn og forældre havde en herlig dag på museet.

Den 5. maj tog museet officielt afsked med museets formand Erling V. Sørensen, som ønskede at fratræde posten efter 11 gode år, og på generalforsamlingen den 10. juni blev skoleinspektør Per Møller Nielsen valgt til formandsposten.

Silkeborg Museum

Af Keld Dalsgaard Larsen

Året 1992 kan karakteriseres som det første normale år efter indvielsen af nybygningen. Vi var spændte på, om der ville komme en reaktion i besøgstallet efter rekordåret 1991. Den meget varme sommer kunne godt give bange anelser. Men 1992 blev endnu et rekordår med 59940 besøgende.

Silkeborg Museum har taget en række nye initiativer med direkte tilknytning til nybygningen. F.eks. søndagsarrangementer og nogle café-arrangementer. Hele vintersæsonen har museet inviteret til et arrangement søndag eftermiddag med et meget alsidigt program. Museet ønsker at gøre det til en tradition, at det lokale publikum hver søndag i vinterhalvåret kan komme ned på museet, overvære et kort arrangement og

nyde et besøg på museet og i museumscafeen.

Af café-arrangementer kan nævnes koncert og spisning i forbindelse med Riverboat-festivalen, Italiensaften og en Arabiensaften.

Museets forhal er blevet gjort mere publikumvenlig. Publikum kan nu lettere overskue museumsbutikkens udbud, og det har da også betydet øget omsætning i butikken.

Silkeborg Museum bestræber sig hele tiden på at være et levende museum. Museet har derfor afholdt to store historiske markeder - et håndværkermarked og et jernaldermarked. Det er et kæmpearbejde, men det falder i publikums smag. I sommerens løb var der levende museum ved pottemager Annie Nyhus Hansen, Vinding, og ved papirmagerne. I efterårsferien 1992 var der et stort legeland for børn, med nye og gamle lege. I december afholdtes traditionen tro et stort julearrangement for især skoler og børnehaver.

Museet har finpudset og færdiggjort de nye store udstillinger i hovedbygninger med emnerne »Silkeborg – en skovegn«, vikingetid og middelalder.

Museets arkæologer har i 1992 foretaget rekognoscering såvel i luften som på jorden. Luftrekognosceringen gav nogle spændende resultater og blev en uforglemmelig oplevelse for vor fotograf. På landjorden er der foretaget udgravninger ved Vinding, Vindingholm, Gjern og Them.

Silkeborg Museum har foretaget en række undersøgelser indenfor »nyere tid« blandt andet en fortsættelse af temaet »Silkeborg – en skovegn«. Århus Amts museumsråd har bevilget midler til undersø-

gelse af Sorring-pottemageriet og af træskohåndværkets overgang til industri på Silkeborg-egnen. Statens Museumsnævn har af rådighedssummen bevilget midler til et større projekt om dansk papirindustri.

Silkeborg Museum oplevede det sørgelige, at museets jernalderhus i haven nedbrændte. Det var uforståeligt og så me-

ningsløst. Jernalderhuset var en del af museet, og vi og de mange gæster havde megen glæde af huset. Det tog ca. 15 minutter at ødelægge dette hus, som havde kostet så mange tanker og så meget arbejde. Brandtomten stod knap en uge, så blev den ryddet og nyt græs sået.

Museumsinspektør Christian Fischer blev natten til den 21. maj kl. godt 3 om natten kaldt til museet på grund af branden. Her ses brandvæsenets slukningsarbejde ved jernalderhusets brand.

Østjysk Hjemstavn 1992/1993

Karen Margrethe Sørensen

Den 28. november 1992 afholdt Østjysk Hjemstavnsforening generalforsamling på hotel Ansgar i Århus. Formanden bød velkommen, og generalforsamlingen blev indledt med sangen "Jeg elsker den brogede verden, trods al dens nød og strid" – en sang, vi 70 fremmødte sang med tanker og relationer til denne verden.

Næstformanden blev valgt til dirigent og

konstaterede, at generalforsamlingen var lovlig indvarslet.

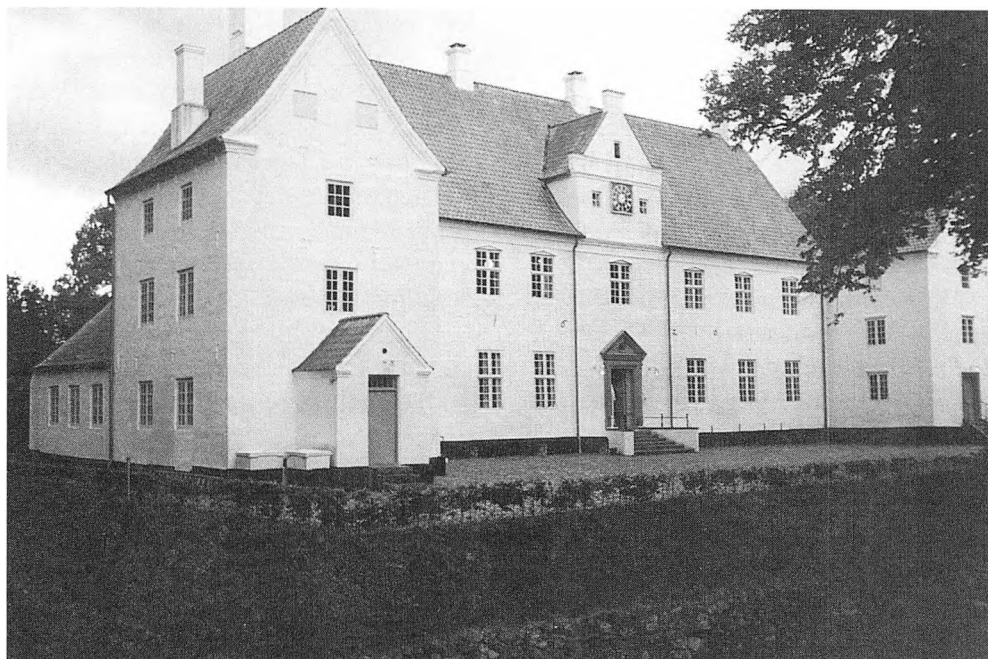
Formandens beretning blev taget til efterretning, og kasserer Andreas Schau af lagde regnskab, som blev enstemmigt godkendt.

Kontingentet blev fastlagt til 100,00 kr. for medlemskab, plus 15,00 kr. til porto.

Der var genvalg af Ejnar Pedersen, Gyl-

Lerchenfeldt - borggården. Foto: Jørgen Kirkegaard.

Sønderkov Slot. Foto: Jørgen Kirkegaard.

ling. Johanne Methling, Løjenkjær. Ove Kjær, Risskov. Herman Rasmussen, Sabro og Karen Margrethe Sørensen, Ormslev. Nyvalgte blev N. Birger Christensen, Hornslet og Hans Mathiasen, Helgenæs.

Suppleant blev Jørgen Bitsch, Galten.

Kaj Haarup, Skanderborg blev genvalgt til revisor.

På det første bestyrelsesmøde 14. december blev samtlige bestyrelsesposter besat med genvalg. De to nye bestyrelsesmedlemmer ønskede at kende foreningen og dens arbejde, inden de indvalgte til poster i bestyrelsen.

Årbogen 1992 blev godt modtaget. Redaktøren Jens Holmberg Kristensen er kommet godt ind i arbejdet med årbogen, det gælder indsamling af artikler, planlæg-

ning og redigering. Det nedsatte redaktionssudvalg har aktivt indgået i arbejdet. Jeg vil her takke for indlæg til årbogen, støtte af arbejdsmæssig og økonomisk art, det er vi i bestyrelsen meget taknemmelige for.

Østjysk Hjemstavns seneste udgivelse "Hørkjærgaard og Søften" har solgt godt, dog har vi stadig et oplag, der gerne skulle ud til interesserede læsere. Bogen kan stadig købes i foreningen. Ligeledes kan ældre årgange af årbogen købes ved henvendelse.

Ekskursionsudvalget har været meget aktivt med flere tilbud til medlemmerne i år. Onsdag den 24. februar var Østjysk Hjemstavnsforenings første arrangement, hvor journalist Nis Boesdal fra Østjyllands radio fortalte om folkeminder og historier i Østjylland.

I marts havde foreningen lejlighed til at overvære herrekoret Arions 100 års jubilæumsfest i Århus Musikhus. Anders Errboe var konferencier og der var deltagelse af Birthe Kjær, Kim Sjøgren, Lars Hannibal og Århus Damekor. Desuden sang det store Arionskor, så det brusede ud over det store publikum.

24. marts havde vi besøg af museumsinspektør Bjarne Flou fra Djurslands Museum i Grenå. Emnet var "Kolindsund" – et inspirerende foredrag med efterfølgende god debat.

I april måned var vi på besøg på Statsbiblioteket, hvor vort bestyrelsesmedlem Lars Otto Kristensen fortalte spændende om de store samlinger af bøger, aviser og meget andet. Rundvisningen - med det store vue ud over Århus by – var også interessant.

Løvspringsturen gik til Silkeborg Museum, hvor museumsinspektør Kristian Fischer fortalte levende om blandt andet Grauballemanden og om museets store samlinger.

Turen gik videre til restaurant- og hotelmuseet "Ludvigslust" i Svejbæk. En restaurant med servering, hvor tiden er skruet tilbage til omkring år 1900.

3. juli havde foreningen en vellykket tur til godset "Lerchenfeldt", hvor landbrugets præsident H.O.A. Kejldsen og frue tog imod på den brolagte gårdsplads. Værts-

parret fortalte om godsets oprindelse og dets historie. Familien har ejet det i 200 år. Vi blev vist rundt i stuerne og den store ridersal, og de 82 personer, der deltog, var med til at give dagen et godt indhold.

Heldagsturen den 21. august gik forbi Åkjær til Engum kirke, hvor præsten levende fortalte om kirkens historie, der forøvrigt har relationer til godserne Tirsbæk og Åkjær. videre til Sønderkov slot, der nu næsten er færdigrestaureret, et dejligt gensyn. Foreningen besøgte i 1988 det meget forsømte slot, og i dag er det et flot syn at møde den store oprensede voldgrav, der omringer det gamle slot. Det står som et flot monument over fortidens byggeri. Turen sluttede i Tinnit krat, ved Gudenåens udspring, et skønt og dog så enkelt syn.

Ekskursionsudvalget skal have tak for det store arbejde med programmet og for gennemførelse af samme.

Medlemstallet ligger stadig på knap 1000 medlemmer, et magisk tal, vi har svært ved at overstige. Vi har haft mange tanker til overvejelser og udførelse, men afgang og tilgang af medlemmer er næsten det samme. Ser vi på andre foreninger af vores størrelse, ser vi en tilbagegang, men alligevel kan vi ikke være tilfredse, kan vi?

Til slut vil jeg takke alle, der har samarbejdet og været positive overfor vores forening, det er til gavn for Østjysk Hjemstavn.

Personregister

Absalon, biskop 9
Albretsen, Niels, smed 69
Anchersen, Peder 53
Andersen, H. C., digter 96
Andersen, Ole, håndskemager 44
Ane, stuepige 85
Angaard, Harald, gdr. 22
Angaard, Niels, konstruktør 22
Anna Sophie, dansk dronning 124
Apelgren, H. E., sognepræst 118
Arenfeldt, Jørgen, herremand 108,110
Arenstorff, Andreas von, godsejer 107

Bache, Chr. Jørgen, foged 83,86
Balle, Niels 96
Basballe, Christen Jensen 46,47,48
Basballe, Jens Christensen, borgmester 48
Basse, Michel 44
Bauditz, Sophus, forfatter 110
Bendtsen 19
Bergild, Merete, cand.phil., forfatter 43,58,107
Bernier, Henrik, kammerherre 122
Bitsch, Jørgen 130
Bjerrum, Anders 38
Bjørn, Hans, historiker 107
Blach, køb- og handelsmand 87,88
Blicher, St. St., digter 117
Blichfeldt, Knud Henrik, byfoged 49,50,57
Bloch, Anne Kierstine Pedersdatter 73
Bloch, Anne Marie 72,73
Bloch, Christiane Pedersdatter 72,78
Bloch, Dorteia 73
Bloch, Dorteia Pedersdatter 73,74
Bloch, Ernst 72,73
Bloch, Frantz, forvalter 72,73,74
Bloch, Jens Peder 72
Bloch, Jens Pedersen 73
Bloch, Johan Pedersen 72
Bloch, Niels 72
Bloch, Niels 73
Bloch, Niels 73
Bloch, Niels, smed 69
Bloch, Peder Frandsen 74,76
Bloch, Peder Nielsen 67,68,69,70,71,72,74
Bloch, Thomas Frandsen 74,76
Blok, Per 75
Boas, N. A. 126
Boesdal, Nis, journalist
Bordevig, Johan, Sr. 45
Borgen, Peder, sognepræst 85
Bornemann, Caspar, dommer 82
Boye-Nielsen, Alma 24
Boye-Nielsen, N. P., assurandør 23,114
Bræms, Johannes, biskop 48,54
Brahe, Tycho, astronom 80
Broge, Hans, købmand 110,111
Bruun, Gregers, fhv. sognepræst 44
Brøndum, Jens Jørgen, indvåner 85
Brønndorf, Peder, godsejer 49
Buchwald, Bartram 53
Bülau, greve, amtmand 72
Byschou, Anne Marie 69,71,72
Byschou, Niels Nielsen 69
Bøg, Kjeld 53
Carlsen, Jørgen, købmand 108
Carlsen, Søren Sloth, overlærer 118
Charisius, Ambrosius, godsejer 81

Charisius, Ambrosius, secondløjtnant 82,83,85,87,88,89
Charisius, Christian, godsejer 81
Charisius, Constantin 81,82,83,84,86,87,88,89
Charisius, Regitze Sophie 85
Charisius, Sophie Elisabeth 81,90
Christensen, lærer 28
Christensen, Christen, gdr. 21
Christensen, J. 58
Christensen, Jens 28
Christensen, N. Birger 130
Christensen, Rasmus, billedhugger 44,46,47,50,51,58
Christensen, Søren Svdt., arkivleder 114
Christensen, Tjøger, gdr. 19,20,21
Christian den Fjerde, dansk konge 70,80,81
Christian den Tiende, dansk konge 25,109
Christiansen, Poul Verner, rektor 30,38,110,128
Clausen, Fritz, nazileder 110
Clausen, Niels, biskop 15
Conis, Knud Johansen, kirkeværge 45
Cooper, forfatter 101

Dahl, drejer 94
Degn, Christen Nielsen 72
Degn, Niels Christensen, skovfoged 72
Deurs, H. V. van 78
Domino, Emmy, arkivleder 119
Drewsen, Michael, fabrikant 95,96

Eriksdatter, Maren 18,19
Eriksen, Laurs 114
Eriksen, Niels 18
Erboe, Anders, kapelmester
Espersen, Rasmus 88

Faber, E., godsejer 77
Falkenskiold 19
Falkenskiold, Else Mariane 88
Fischer, Christian, museumsinspektør 129
Flou, Bjarne, museumsinspektør 124
Foss, Grethe 9
Frandsen, Jens Mandrup 78
Frandsen, Karl-Erik 38
Frandsen, Niels, gdr. 21
Frederik den Anden, dansk konge 80
Frederik den Tredje, dansk konge 81
Frederik den Fjerde, dansk konge 122,123,124
Frederik den Femte, dansk konge 85
Frederik den Syvende, dansk konge 96
Friederichs, Karen 69
Fædder, Jens Jørgen, etatsråd 89
Fædder Charisius, Hans Friederich, rigsgreve 88,89,90

Galthen, Ellen 52
Galthen, Otto, forpagter 52
Galthen, Peder 52
Galthen, Wenzel, sognepræst 53
Gieding, A., birkedommer 87,88,89
Gleerup, Jørgen, sognepræst 120
Griffenfeld, Peder, greve 82
Grimstrup, Hans, prokurator 86
Grundtvig, biskop, salmedigter 16
Güldenchrone, Kirstine, baronesse 82,83,86,87
Güldenchrone, Vilhelm, baron 81

Hagensen, Johan 68
Haggard, Rider, forfatter 101
Halse, Søren 34,37
Hanneken, Hermann von, general 110
Hannibal, Lars
Hansdatter, Ane Malene 77,78
Hansen, Annie Nyhus, pottemager 128
Hansen, Hans 44
Hansen, J. J. 108

Hansen, Karl 114
Hansen, Viggo, professor 38
Heiskov, Chr. 78
Hellemann, G. 108
Hellemann, K. 108
Hellesen, J. 69
Henningsen, Gustav, folkemindeforsker 108
Henriksen, Ole Bernt, redaktør, fhv. MF 9
Herchend, Peder, købmand 88
Hieronimusdatter, Inger 46
Hindø, Lone, rådkvinde 121
Hoffmann, Mette Marie 53,54
Holck, Manderup 80
Hollesen 67
Hollesen, Christen 76,77,78
Hollesen, Peder Christian, møller 78
Holm, musiker 25,27,29
Holm, Niels Pedersen 73
Holm, P. B., godsejer 90
Holst, rebslager 90
Holst, Jens, pastor 88
Holsting, Stig 108
Honnens 108
Honnens de Lichtenberg 108
Horn, Jens, træskokar 75
Hostrup, J. C., digter 101
Hvass 108
Hvass, Frants Jørgen 107
Hygum, Peder, biskop 56
Hæg, H. A., forvalter 52,58
Højerup, grosserer 94
Haar, landinspektør 34
Haarup, Kaj, revisor 130

Iermin 108
Ilkjær, Marianne, kunsthistoriker 109,127
Israelsen, N. J., arkitekt 107

Jenisch, Wilhelm von, friherre 110
Jensdatter, Ane 72
Jensdatter, Gertrud 76,78
Jensdatter, Mette 85,86
Jensen, Alfred 28
Jensen, Anders 85
Jensen, Ingvar Emanuel 39,40,41
Jensen, Jens, cand.phil., forfatter 43,58,107
Jensen, Jens, degn 61
Jensen, Jens, kromand 72
Jensen, Marie 39,40
Jensen, P. Holm, arkivleder 114
Jensen, Søren 28
Jensen, Søren, gdr. 39,40,41
Jensen, Torben P. 38
Jensen, Verner 39,40
Jepsen, G. Nargaard 109
Johansdatter, Christence 69
Johansen, Anna 91
Johansen, Anton 92,97
Johansen, Chr. 84
Johansen, Hagen 68,76
Johansen, J. A. 91
Johansen, Jens, konservator 124
Johansen, Poul 68
Johansen, Thomas 91
Juncker, Flemming, godsejer 110
Jørgensen, Marie Louise 58
Jørgensen, Vagn 114

Kastrup, urmager 97
Kienitz, Walter, ordonansofficer 110
Kirkegaard, Jørgen
Kirkeskov, A. H. N., skolelærer 100
Kjeldsen, H. O. A., godsejer
Kjær, Birthe, sangerinde
Kjær, Børge 109,117
Kjær, Ove 130
Kjærskou, F. C. J., kunstner 69
Klostergård, Kaj 110

Knudsdatter, Ane 85
Knudsen, Ole Bech 78
Kornerup-Bang, Ejner, bankmand 100
Korni 33
Kristensen, Evald Tang,
folkemindesamler 74,78
Kristensen, Helge 108
Kristensen, Jens Holmberg, redaktør 3,4,130
Kristensen, Lars Otto, bibliotekar 107
Kristiansen, G. N. 48,54
Krog-Mikkelsen, Bent 127
Krog-Mikkelsen, Ove, glarmester 127
Krohn, Lybækemester 16
Kywling-Søren 127

Labri, "professor" 104
Langballe, Henrik, købmand 73,74
Lange, Jens Iversen, biskop 15
Larsen, Keld Dalsgaard, museumsleder 128
Larsen, Lennart, fotograf 15,17
Lasson, cancellirådinde 82
Lasson, Peder Thøgersen 81,82
Lauritzen, Niels, tjenestekar 86
Laursdatter, Anna 85
Laursen, Carl A., sekretær 115
Leleur, Hans Chr. 126
Lichtenberg, godsejer 82
Lindemann, general 110
Lorenzen, Erna, museumsinspektør,
dr. phil. 107
Loumann, Metha 23,24,25,26,27,28,29
Loumann, Peder, gdr 24
Loumann, Peder Ove, gdr. 24
Loumann, Søren, gdr. 23,24,25,26,27,28,29
Lund, distriktslæge 91
Lundal, musiker 25
Lundberg, Frederik 109
Lykke, Anne christophersdatter 80
Lykke, Birgitte 80
Lykke, Ida 80
Lykke, Peder, landsdommer 80

Malling, Mikkel Mikkelsen, borgmester 47
Margrethe den Første, dansk dronning 14
Marryat, forfatter 101
Marselis, Constantin, godsejer 81,90
Marselis, Gabriel, storkøbmand 81
Marsvin, Peder, landsdommer 85
Mathiasen, Hans 130
Mathiasen, Ulrik, billedhugger
43,44,45,46,47,48,49,50,51,52,53,56,57
Methling, Johanne 130
Mikkelsen, Søren, snedker og billedskærer 33
Mogensen, kammerassessor 98
Molbo, Søren Olesen 44,47
Mortensdatter, Marie 56
Mortensen, Søren 20
Mundulf 33
Munk, Erik Jensen, ridder 80
Müller, Casper Peter, sognepræst 53
Møbjerg, Morten, sognepræst 118
Møller, borgmester 83
Møller, madam 44
Møller, Gregers Otto Johansen,
sognepræst 54
Møller, Peder Jacob, godsejer 90
Møller, Traasdal, pastor 27,28

Nicolaisen, Fritz 107
Nielsen, sodavandsfabrikant 97
Nielsen, Aksel 114
Nielsen, Gunnar 114
Nielsen, Harald, førstelærer 72,78
Nielsen, Henning 115
Nielsen, Jytte, arkivleder 117
Nielsen, Peder, overbibliotekar 100,102
Nielsen, Per Møller, skoleinspektør 128

Nielsen, Sine 75
Nielsen, Vibeke, museumsleder 120,126
Nijkamp, Kirsten, fotograf 107
Nissen, Christian,
stiftsbefalingsmand 82,83,84
Nissen, Hans Christian, sognepræst 56
Nissen, Therchild, sognepræst 83,84
Notke, Bernt, træskærer 11,15,17
Nørgård, Lise, forfatter 109

Ocksen, Johannes, biskop 54,56
Ogareff, Ivan, forræder 103
Olesen, Enevold 72
Olsen, Jørgen P. 117

Parsberg, Manderup, rigsråd 80
Parsberg, Valdemar, lensmand 80
Pedersdatter, Anna 34
Pedersen, Hans, fæster 87
Pedersen, Marius Kristian,
førstelærer 25,27,28
Pedersen, Morten, fæster 87
Pedersen, Niels 28
Pedersen, Peder 114
Pedersen, Søren, kunstner 116,117
Peterson, mejeribestyrer 27
Peterson, Finn Rasch 109
Peterson-Bloch, Jens, sognepræst 48
Pontoppidan, Alfred, forfatter 79
Poulsdatter, Anne 67,68,69,72,76
Poulsdatter, Else Marie, enke 18
Poulsen, Peter, arkivleder 113,114
Povlsen, Jens, fæster 87
Preetzmann 108

Quellinus, Thomas, billedhugger
48,51,54,56,58,81

Rasmussen, ostehandler 97
Rasmussen, stenhugger 97
Rasmussen, Carsten Porskrog, historiker 107
Rasmussen, Erik, ungkarl 18,19,20,21
Rasmussen, Hermann 130
Rasmussen, Poul, forfatter 79
Raupach 128
Ravn, Niels 78
Richter, Jane 126
Rodenborg, Anna 82,83,89
Rodenborg, Jochum, vinhandler 82,83,84
Rodsteen, Peder, baron 81
Rosenkrantz, Carin, lensbaronesse 107
Rosenkrantz, Holger, (den lærde) 107
Rosenkrantz, Holger, lensbaron 107
Rosenkrantz, Palle, baron og forfatter 107
Rosenlund, Cathrine 81
Rosenquist, Hans Tørchelsen,
toldkontrollør 47,48,49,56

Sartz, Mathias Ulriksen, billedhugger
43,44,45,46,50,52,53,54,55,56,57
Scavenius, Alice, frue 108
Scavenius, Erik, statsminister 108
Schau, A. H., kasserer 130
Scheel, kammerherre og amtmand 86,87
Scheel-Thomsen, Lissi, forfatter 39
Schibell, Adam von, general,
krigsminister 107
Schibell, Maria Sophia von 107
Schmidt, Aug. F., forfatter 79
Schmidt, Palle, professor 124
Schulz, Carl, bagermester 119,120
Schulz, Helga 119
Schultz, Egede 93,94,97
Sct. Clemens 9,15,16
Sct. Jørgen 11
Secher, Niels, sognepræst 56
Sejr, Jens Jensen, degn 61
Sjøgren, Kim, violinist
Skovfoged, Anne Marie 110

Skov-Jens 85
Skuel-Hans 61
Skaarup, Preben 107
Smed, Friedrich Nielsen 72
Smidt, enkefrue 94
Stub, Ambrosius, digter 29
Søren Handskemager 39,40,42
Sørensdatter, Anna 89
Sørensdatter, Kirsten, vaskepige 85
Sørensen, uddeler 25
Sørensen, Anders, gdr. 78
Sørensen, Erling V., formand 128
Sørensen, Karen Margrethe, formand 130
Sørensen, Mogens 34
Sørensen, Rasmus 85
Sørensen, S. E., trafikkontrollør 112

Tage, musiker 25
Thomasdatter, Gunild Marie 73,74,75,76
Thomaskjær, C. Sørensen, forfatter 75
Thomassen, Johan 91,92,95
Thomassen, Rasmus 75
Thomsen, J. S., overlærer 18,112
Thorning-Petersen, Gerda, godsejer 77
Thriige, Peder Sørensen 88
Thuesen, Peder 114
Tolstrup, Inger, museumsleder 127
Tromborg, Esther, lærer og forfatter 59

Ulriksdatter, Chatrine 45
Ulriksen, Peder 45

Vagnsen, Peder, biskop 9
Verne, Jules, forfatter 101,103
Vestergaard, Kristian 78
Viberg, pastor 101
Voetmann, Dortha 71,73,74

Warthoe, overbetjent 103
Webmore, 77
Wenzel, pastor 74
Wichmann, Zacarias 83,84
Wilhelms, Estrid, forfatter 79
Wincentz, Lisbeth 126
Winding, Anders Christensen 55,56
Winter, Hans Jensen, borgmester 46
Wissing, Anders Rasmussen, selvejergård-
mand 72,73
Wuff, cand. theol. og cand. mag. 100

Young, Aase, sekretær 120

Zieler, Mogens, kunstmaler 127

Østergaard, Bent, overlæger, forfatter 67
Østergård, Peter, arkivleder 116

Stedregister

Afrika 106
Alderslyst 98
Alling 70,110
Amerika 116
Amsterdam 81
Angarfloden 103
Angaard 19,21,22
Asferg 117,118
Assedrup 59,61,66
Astrup 64
Attrup 125
Auning 52
Aunsbjerg 108

Bag Klosteret 44
Balle 99
Balle Bakke 99
Baunhøj Mølle 126
Berlin 111
Bidstrup 108
Birchelse 86
Birk sø 67,69,70,73
Bjerre 72
Bjerringbro 98,99
Blakbjerg 124
Blekinge 81
Borgbjerg 109
Borum 73,113,114
Borum Eshøj 113
Brabrand 73,79,88
Bredde 126
Bredkjær 18,20,21,22
Bregnet 118
Brogården 114
Bruunshåb 93
Brædstrup 110
Bønnerup 125
Båring højskole 118

Clausholm 122,123,124
Constantinsborg
79,80,81,82,83,85,86,87,88,89,90

Dalbynder 52,53
Dallerup 110
Dania 95,96
Danmark 10,28,38,58,81,89,107,125
Dejret 43
Demstrup 52
Den gamle By 56
Djursland 108,124,125,126
Dover 70,76
Dråby 50,51

EEbeltøft 109
Egå 118
Egå-dal 30
Elev 118
Emborg 72,78
Engelsholm 82
Engum
Esbjerg 53,125

Følster 108
Fannerup 125
Fattiggården 166
Feldballe 118

Fellund 77
Fjenneslev 14
Fredensgade 97
Frederiksberggade 97
Frijensborg 80,89
Frydensbjerg 96
Fugelsang 70
Funder Bakke 98
Fussinge 107,117
Færgbakken 98
Føvling 110
Fårup 31,32,33,34,37,38

Galten 49,52,53,130
Geding 30,31,32,33,34,36,37,38,110,121
Geding sø 30
Gjellerup 73
Gjerlev 116
Gjern 128
Gjerrild 44,54
Glentholm 77,78
Gl. Estrup 52,58,107,126
Gl. Hinnerup 28
Grauballe 99
Grenå 49,50,53,54,57,109,117,125,126
Grundfør 23,24,25,27,28,29,
Grædstrup 110
Grønabæk 99
Grønvej 32
Gudensø 67,69,70
Gudenåen 67,70,73,96,97,98,99,109
Gullev 43,45,53,58
Gylling

Haderslev 11,14,69
Hads 127
Hads-Ning 19,20,22
Hadsten 124
Hald 69,78
Halland 81
Hammel 80,110
Harridslev 53
Hasle 31,34
Hasselager 123
Hattenæs 96
Havreballegård 58,80
Helgenæs 130
Hellum 48
Helsingborg 9,120
Hemmed 44,124,126
Herlev Mølle 73
Herningvej 98,101
Himmelbjergene 78
Himmelbjergene 99
Himmerland 69,117
Hinnerup 114,118
Hjelmstev 73
Hjerl Hede 120
Hjortshøj 118
Hobro 39,40
Holbæk 9
Hornslet 118,130
Horsens 45,48,75,82,83,97,100,127
Hovvejen 32
Hvedstrup 126
Højballegård 113
Højbjerg 38
Højbjerg 77
Højgård 124,125
Hørkærgård 121,130
Hørning 120

Ingerslev 86
Irkutsk 103
Ivershave 96,97

Jernit 80
Jul sø 73
Jylland 72,108,110

Mainsbakke 126
Kalundborg 48,58
Kalø 9,115
Kassel 111
Kastbjerg 117
Kasted 38,110,120,121
Kasted mose 30
Kattegat 67
Katstrup 87,89
Kildebakken 96
Kirkhøj 37
Kjellerup 99
Kloster Mølle 71
Knebel
Koed 118
Koldinghus 53,55,56
Kolind 118
Kolindsund 108,109
Kolyvan 103
Kongensbro 99
Kongstedlund 49
Kopskoven 97
Kumhøj 124
Kousted 117,118
Kovedt Slot 125
Kragelund 25
Kronborg 9
Kvotrup 31,33,34
København 36,38,42,81,100,109,125

Lamhaugen 70
Langebro 96
Langkær Gymnasium 38
Langsø 98,101
Langå 96,97
Laven 99
Lemming 87
Løchenfeldt
Lille sø 67,96
Lindholm Høje 125
Lisbjerg 25,114,115
Lunden 98
Ludvigsløst 99
Lyngby 97
Lyngby 113,114
Lyngbygård 89
Lysbro 98
Løgten 108
Løjenkær 130
Låsby 70,72,110

Mariager 52,117
Marie Magdalene 118,124
Markedspladsen 92
Marselisborg 32,84,89,90
Marselisborggård 81
Medelgade (Mejlgade) 44
Mejby 118
Mols 43
Molsskolen
Mossø 70
Mundelstrup 30,31,33,34,38
Munkholm 82,83,84,85
Møeborg 85
Mølleskolen 125
Mølleskoven 70
Møllestien 44
Møllesøen 73,77
Mørke 109
Mårslet 82

Nederst 125
Ness 85

Nilens land 106
 Nimtofte 125
 Norden 16
 Nordeuropa 15
 Nordskoven 96
 Norge 45
 Nygårde 76
 Nølev 59,60,61,65,66
 Norhald 116,117
 Nørre Djurs 126
 Nørre Jylland 80,85,86,112

Odder 22,61,66,109,127,128
 Odense 13,14,118,124
 Onsild 116
 Ormslev 56,79,83,89,130
 Ostindien 82,85
 Overgård 107
 Overgårds Mølle 116

Palstrup 81,90
 Purhus 117

Randers 48,49,53,99,110,112,120
 Randlev 18,19,20,21,22
 Randrup 49,117
 Raunsbørre 70
 Ravnsborg 75
 Remstrup å 96,99
 Resenbro 99
 Ribe 15,58
 Riis Skov 28,130
 Ristrup 31,32
 Rosenholm 107,118
 Rosengade 44
 Roskilde 9,109,126
 Rostock 80
 Rude 21
 Rugaard 108
 Ry Stationsby 69,70
 Ry Toft 70
 Rye 69,70,71,72,73,76,77,78,110
 Ryegård 73,75
 Rye Mølle 67,68,69,70,72,73,74,75,76,77,78
 Rye Nordskov 77
 Ryumgård 120
 Rødslet 82
 Røgen 110

Sabro 31,32,130
 Sal 58
 Salten Langsø 70
 Sejling 78
 Siim Mark 70
 Silkeborg 25,78,91,96,97,99,100,105,110,128
 Sjørring 39
 Skanderborg 38,72,78,80,110,130
 Skarresø 118
 Skejby 114
 Skive 85
 Skolegade 100
 Skovbakken 96
 Skumstrup 81
 Skåne 81
 Slesvig 15
 Smedebakken 96
 Sneum 53
 Solbjerg 119,120
 Sommerlyst 98
 Sophienslyst 18,20,21
 Spærrehus 117
 Spentrup 117
 Sporup 110
 Spørring 29
 Stad 80
 Stadsgård 80,81
 Stjernholm 58
 Store Torv 44
 Storring 55,56

Studsgade 44
 Støvring 116
 Svejbæk 99
 Sverige 42,81
 Svervig 70
 Svostrup 99
 Søby 110
 Sodring 56
 Søften 121,130
 Søholt 99
 Søndergade 97
 Sønderhald 120
 Sønderjylland 78
 Sønder-Kongerslev 48
 Sønderskov 97
 Sønderskov Slot
 Søndervig 101
 Sønder Vissing 110

Tange 77
 Terp 14,115
 Them 128
 Thisted 110
 Thorsager 118,120
 Tiilst 30,31,32,34,38,110,120,121
 Tinning Krat
 Tirsbæk
 Tjele Langsø 39
 Todbjerg 118
 Torvet 95,105,106
 Touhøj 37
 Trige 114,115
 Trondhjem 82
 Træden 110
 Tulstrup 70,110
 Tvede
 Tveje-Merløse 9,10,14
 Tyrol 109
 Tyrsting 110
 Tyrstrup 69,72,78
 Tønning 110
 Tårup 120
 Tåstrup 36,38

Udbyneder 117
 Ulstrup 107,109
 USA 100
 Usseltøft 33

Ved Æn 44
 Vejle 110
 Vejlskov 22
 Venge 70,73
 Vester Alling 118,120
 Vestergade 97,98
 Vesterhavet 101
 Vesterskov 97,98
 Vestjylland 68
 Viborg 39,43,78,81,86,90,98,99,108
 Vilhelmsborg 81,82
 Vinding 88,110,128
 Vindingholm 128
 Visborggård 107
 Voerladegård 71,110
 Voldby 53,110
 Vosgårde 70
 Vrads 88
 Vær 72

Ølsted 114,115
 Østergade 94,95,96
 Østergård 81,84
 Øst-Himmerland 117
 Østjylland 107,109,110,127
 Øster Alling 118,120
 Øster Hurup 118

Åbenrå 76
 Åkjær 72,80

Ålborg 68,69,72,125
 Ålehaugen 70
 Ålum 117
 Århus 9,10,12,13,14,15,16,17,26,30,32,36,38,
 43,44,45,46,47,48,50,51,53,54,56,58,73,
 74,78,82,86,87,88,89,93,96,97,108,110,
 111,112,114
 Århusgård 81
 Århusvejen 96
 Årstev skole 120
 Åruggård 83,84,85